

TUBA İŐINSU DURMUŞ**

Yöneticilere Sunulan Kasideler Üzerinden Osmanlı Edebî Himâye Geleneğinin Seyri*

The Progress of the Ottoman Literary Patronage
Tradition Based on Qasidas Presented to the Rulers

Ö Z E T

Bu makalede Osmanlı dönemine ait basılı divanlar yanında tez olarak hazırlanmış ve henüz basılmamış metinlerde Osmanlı şairlerinin divanlarında devir yöneticilerine yazılmış olan kasideler üzerinden Osmanlı edebî himâye geleneğinin seyri izlenmektedir. Böyle bir çalışma ile Osmanlı yöneticilerine yazılan övgü şiirlerinin niteliği ve niceliği üzerinden hami olarak varlıkları, şiir piyasasında ne ölçüde gündemde oldukları, hangi isimlerin kendi yöneticilik dönemlerinde hami olarak öne çıktıkları gibi sorular da cevap bulmuş ve bir bütün olarak değerlendirilmiş olmaktadır. Makalede divanlardaki övgü şiirleri üzerinden değerlendirildiğinde yüzyıllara göre farklı oranlar olmakla birlikte sarayın desteğinin ve etkisinin her yüzyılda gündemde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

ANAHTAR KELİMELE R

kaside, hami, divan, himâye.

ABSTRACT

In this article, we take a closer look at the historical developments in the Ottoman literary patronage tradition based on qasidas written by the Ottoman poets for the administrators of their times. To this end, we make use of published divans in the Ottoman period as well as as of yet unpublished texts that are prepared as theses. This study enables us to answer and provide an overall evaluation of questions such as what the patron status of Ottoman administrators was, how popular they were in the poetry market and which administrators were more active and involved as patrons in their period. We find that, when evaluated on the basis of the poems of praise in divans, the Ottoman court supported and influenced such endeavours in each and every century despite the proportional changes in its involvement in different centuries.

KEYWORDS

qasida, patron, divan, patronage.

* Makalenin Geliş Tarihi: 07.09.2020 / Kabul Tarihi: 15.11.2020. Bu makale, TÜBA, Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanlarını Ödüllendirme Programı (GEBİP) çerçevesinde kabul edilen "Osmanlı Divan Edebiyatında Kim Kimdir?" başlıklı proje çalışmasının çıktılarından biridir. Projede bursiyer asistan olarak yer alan ve divan taramalarına katkı sağlayan Arş. Gör. Bilal Güzel'e teşekkür ederim.

** Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (tdtbadurmus@gmail.com), Orcid Id: 0000-0002-0796-6655.

Giriş

Osmanlıda devlet-sanat ilişkisini belirleyen en önemli faktör hâmilik ilişkisidir. Bazı hâmililerin destek verdikleri şairlerden dolayı tanınmaları gibi, şairlerin tanınıp şöhret bulmalarındaki en etkin aracı da hiç kuşkusuz hâmidir. Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde şiir üretmenin ancak destek görmek, yani iyi bir hâmî bulmakla mümkün olduğu dikkate alındığında, şiirsel üretimin her aşamasında, hatta çoğu zaman yazılma amacı olarak hâminin ön plana çıkması şartıcı bir durum olmamalıdır. Sultandan başlayarak daha alt konumlara yayılan hiyerarşik bir düzenin himâye faaliyetlerine verdiği destek Osmanlı'nın bütün dönemlerinde siyasi yapıyla bağlantılı olarak az ya da çok karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı şairlerinin dîvanlarında devir yöneticilerine yazılmış olan kasideler üzerinden Osmanlı edebî himâye geleneğinin seyri izlenecektir. Çalışma, Osmanlı dönemine ait basılı dîvanlar yanında tez olarak hazırlanmış ve henüz basılmamış metinleri de kapsamaktadır. Çalışmada, tevhîd, münâcât ve din büyüklerine yazılan övgü şiirleri kapsam dışında tutulmakla birlikte, dîvanlarda yöneticilere sunulmuş kasideler yanında başka nazım şekilleri ile yazılmış medhiyeler de dikkate alınmıştır. Böyle bir çalışma ile Osmanlı yöneticilerine yazılan övgü şiirlerinin niteliği ve niceliği üzerinden hâmî olarak varlıkları, şiir piyasasında ne ölçüde gündemde oldukları, hangi isimlerin kendi yöneticilik dönemlerinde hâmî olarak öne çıktıkları gibi sorular da cevap bulmuş ve bir bütün olarak değerlendirilmiş olacaktır.

13-15. Yüzyıl

13-15. yüzyılda üretimde bulunmuş şairlerden 26'sı üzerine dîvan neşri çalışması yapılmıştır. Bu isimler, Tâcî-zâde Cafer Çelebi, Ahmedî, Dede Ömer Rüşenî, Hamdullah Hamdî, Şeyhî, Âhî, Adnî, Necâtî Bey, Ahmed Paşa, Hakîkî, Cihanşâh, Mesîhî, Sarıca Kemal, Karamanlı Aynî, Çâkerî, Molla Aşkî, Mihrî Hatun, Saruhanlı Gülşenî, Ahmed-i Dâî, Adlî, Nesîmî, Sâfî, Kemal Ümmî, Harîmî, Nesîmî ve Ivazpaşa-zâde Atâyî'dir. Adlî ve Harîmî sultan şairler olmaları sebebiyle, Nesîmî dîvanında kaside nazım şekli ile yazılmış şiir, Hakîkî ve Sarıca Kemal de dîvanlarında klasik kaside özelliği gösteren medhiyeler olmaması sebebiyle inceleme

dışında bırakılmıştır. Sözü edilen dîvanlar yöneticilere sunulan övgü içerikli şiirler açısından incelendiğinde kuruluş dönemi isimleri olarak değerlendirilen şair/yazarların medhiye şiirlerini kime sundukları üzerinden himâye sisteminin seyrine dair de ipuçları yakalamak mümkün olabilmektedir.

14. yüzyıl Anadolu'sunda Osmanlının henüz siyasi bir güç olarak ortaya çıkmadığı dönemde Anadolu Beyliklerinin siyasi yapılanmalarının yanında edebî ve kültürel faaliyetleri destekleyen konumları yani hâmilikleri dikkati çekmektedir. Söz konusu beylikler içinde özellikle Aydınoğulları, Karamanoğulları ve Germiyanogulları'nın edebî ve ilmî faaliyetleri ile büyük ölçüde öne çıktığı görülmektedir. Anadolu beyliklerinden Aydınogulları'nın âlim, şair ve edipleri teşvik ve himâye ettiği ve böylece adlarına bazı eserlerin kaleme alınmasını sağladıkları bilinmektedir. Aydınoglu Mehmed Bey (ö. 1312) adına Sa'lebî'ye ait *Arâ'isü'l-Mecâlis* adlı peygamberler tarihi ile *Tezkire-i Evliyâ* adlı Farsça bir eserin tercüme edildiği, Hoca Mes'ûd tarafından Türkçe'ye çevrilen *Sûheyl ü Nevbahâr* adlı mesnevinin de Gâzi Umur Bey (ö. 1348) adına kaleme alındığı bilinmektedir¹. Benzer şekilde İsbey'in de sarayında pek çok şair, âlim ve sanatkârları topladığı, hatta meşhur Bizans tarihçisi Dukas'ın, babası Bizans'tan kaçarak şöhretini duyduğu İsbey'in yanına sığındığı kaydedilmiştir². Germiyanogulları zamanında da edebî ve ilmî faaliyetler oldukça canlıdır. Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, Şeyhî Sinan, Ahmedî, Ahmed-i Daî gibi şairlerin bu sahada yetiştikleri ve Germiyanogulları adına eserler kaleme aldıkları bilinmektedir. Şeyhoğlu'nun Süleyman Şâh'ın (ö. 1387) isteğiyle tercümelediği, Şeyhî'nin II. Yâkub Bey'in (ö. 1429) musâhibi ve tabibi olduğu, Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eserini Süleyman Şâh adına yazmaya başladığı, Ahmed-i Daî'nin II. Yâkub Bey'in emriyle *Tâbirnâme*'yi Farsçadan Türkçeye çevirdiği bilinen örneklerdir³. Menteşeoğulları Beyliği döneminde İlyas Bey (ö. 1421) adına Şirvanlı

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil (1991). "Aydınogulları". *İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yay. 241.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil (1991). "Aydınogulları". *İslam Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yay. 241.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çetin Varlık (1996). "Germiyanogulları". *İslam Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul: TDV Yay. 35.

Mehmed bin Mahmud tarafından *İlyâsiye* isiminde muhtasar bir tıp kitabı tercüme edildiği bilinmektedir. Candaroğulları hükümdarlarının diğer beyler gibi âlimleri himâye etmesi, çeşitli eserlerin kaleme alınmasına vesile olmuştur. Mahmud-ı Şirâzî, *İntihâb-ı Süleymânî* adlı Farsça tasavvuf eserini I. Süleyman Paşa adına kaleme almıştır. *Cevâhirü'l-Asdâf* adlı tefsir İsfendiyar Bey'in (ö. 1440) emriyle yazılmış, *Maktel-i Hüseyin* adıyla yapılan mesnevi tercümesi ise Kötürüm Bâyezîd adına çevrilmiştir. Sinoplu hekim Mü'min bin Mukbil, *Kitâb-ı Miftâhu'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr* adlı tıbbî Türkçe eserini İsfendiyar Bey adına yazmıştır. *Hülâsâtü't-Tıb*, İsfendiyar Bey'in oğlu Kâsım (ö. 1464) adına Türkçe olarak yazılmış, *Mîracnâme* ise yine İsfendiyar Bey'in oğlu Hızır adına tercüme edilmiştir. Ömer bin Ahmed *Risâle-i Müncîye* adlı Türkçe tecvidini İsmail Bey'in emriyle kaleme alırken Yunus bin Halil de *Miyâriü'l-Ahyâr ve'l-Eşrâr* adlı Türkçe eseri yine bu Bey adına telif etmiştir. Bu arada bizzat İsmail Bey'in *Hulviyât-ı Şâhî* adıyla fıkha dair Türkçe bir eser yazdığı da belirtilmektedir. Benzer şekilde Karaman beyleri başta Larende ve Konyada olmak üzere cami, köprü, medrese, han, hamam gibi pek çok eser yaptırmışlar, âlim ve edipleri himâye etmişlerdir. Alâeddin Bey (ö. 1398), iyi tahsil görmüş bir hükümdar olup Yarcânî mahlaslı bir şaire şehname tarzında Farsça *Karamannâme* adında bir tarih yazdırmıştır⁴. Karaman beylerinden Pîr Ahmed, İbrahim Bey (ö. 1464) ve Kâsım Beylerin (ö. 1483) Karamanlı Nizâmî ve Karamanlı Aynî gibi şair/yazarları himâye ettikleri bilinmektedir.

Anadolu sahasında söz konusu beylikler döneminde onların himâyeleri ile eser ortaya koyan şair/yazarların dîvanlarındaki övgü kasidelerine bu açıdan bakıldığında beyliklerin başında bulunan yöneticiler için kaleme alınmış medhiyeler karşımıza çıkmaktadır. Ancak dikkat çeken bir nokta Aydınoğulları Beyliğinin himâye ettiği şair/yazar kadrosunun Anadolu sahası şair/yazar kadrosu içinde dîvan oluşturan isimler olmamalarıdır. Ahmedî bu konumda bir isim olmakla ve bir dönem Aydınoğullarından Ayas Bey'in himâyesinde bulunmakla ve *Mirkâtü'l-Edeb* adlı Arapça-Farsça manzum lügatini Aydınoğlu İsbâ Bey'in

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer (2001). "Karamanoğulları". *İslam Ansiklopedisi*. C. 24. İstanbul: TDV Yay. 459.

oğlu Hamza Bey için yazmış olmakla birlikte bu durumu şairin dîvanında yazılmış kasideler üzerinden takip etmek mümkün görünmemektedir. Ahmedî'nin dîvanında Ayas Bey ya da Hamza Bey için kaleme alınmış medhiye şiiri bulunmamaktadır. Bu durum Ahmedî'nin Aydınoğlu beyleri himâyesinde iken henüz dîvan boyutunda edebî şiirler ortaya koyacak yetkinliğe ulaşmamış olması ile açıklanabilir. Benzer şekilde Aydınoğulları beylerinin ve beylikler döneminde kültür ve sanata destek veren diğer beylik yöneticilerine sunulan ya da onların sipariş üzerine hazırlattıkları eserlerin çoğu edebî metin özelliği gösteren örnekler olmaktan çok dînî metinler ya da tıp metinleri gibi bilimsel metinleridir. Yöneticilere sunulan şiirler üzerinden bakıldığında Aydınoğulları döneminde bu tarz metinlerin yanında henüz edebî şiire paralel bir yansımanın olmadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada edebî ve kültürel anlamda kendilerine eser yanında övgü kasideleri sunulan yöneticiler Anadolu şair/yazarlarının yetiştiği ve himâye edildiği Germiyanolu ve Karamanoğlu beyleridir. Her iki beylik döneminde edebî nitelikte dîvan tarzında daha mütekâmil örneklerin verilmeye başlandığı dîvanlarda yazılan şiirler üzerinden kolaylıkla takip edilebilmektedir. Örneğin Germiyanolu Beyliğinin sınırları içinde Germiyan Beyi Süleyman Şah (ö. 1387) zamanında doğan, asıl şöhretini II. Yâkup Bey zamanında kazanan Şeyhî'nin şairliğinin ilk dönemlerinde övgü yazdığı isimlere bakıldığında siyasi ve edebî olarak çevresinde yer aldığı yöneticiler olduğu dikkati çekmektedir. *Şeyhî Dîvanı*'nda yer alan 5 medhiye şiirinden biri Hamza Bey, bir diğeri de Germiyan Beyi Yâkup Bey için kaleme alınmıştır. Aslen Germiyanlı olan Ahmed-i Dâî, Sultan I. Murad (ö. 1389), Germiyan Beyi II. Yâkup, Yıldırım Bâyezîd'in oğlu Emîr Süleyman ve II. Murad devirlerini gören bir şairdir. Bir süre II. Yâkup'un himâyesinde olan şair Germiyan toprakları Osmanlı ülkesine katılana kadar burada üretimde bulunmuştur. Ahmed-i Dâî'nin Germiyan'da yetişmesine ve görev yapmasına rağmen dîvanında bilinen övgü şiirleri arasında Germiyan beyleri için kaleme alınmış şiirler bulunmamaktadır. Şairin Germiyan beyleri arasında özellikle II. Yâkup'a sunduğu bazı eserleri olduğu bilinmekle birlikte *Türkçe Dîvanını* tertip tarihinin şairin Germiyan Beyliğinin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra olduğu düşünülebilir. Karaman Beyliği sınırları içinde doğan Karamanlı Nizâmî de Karaman Beyliği yöneticilerinin himâyesini görmüş bir başka isimdir.

Dîvanına bu açıdan bakıldığında şairin kaleme aldığı 9 kasidenin 2'sini Karaman Beyi Pîr Ahmed'e, 1'ini Karaman Beyi İbrahim Bey'e ve 1'ini de kardeşi Kâsım Bey'e yazdığı görülmektedir. Şairin kasidelerini söz konusu yöneticilere bizzat sunduğu da bilinmektedir. Karaman Beyliği sınırları içinde yaşayan bir diğer şair Karamanlı Aynı'dir. Şairin dîvanında, yakın çevresinde yer aldığı Karaman Beyi Sultan Kâsım için kaleme aldığı bir kasidesi bulunmaktadır. Bu örneklerden söz konusu yüzyılda yeni yeni örnekleri oluşmaya başlayan Osmanlı dîvan edebiyatının beylikler döneminde edebî ve kültürel faaliyetleri ile öne çıkan bazı beylikler ve beyler sayesinde şekillendiği, söz edilen şairlerin üretimlerine Osmanlı Beyliği sınırlarına dâhil olan alan içinde devam ettikleri görülmektedir. Nitekim yukarıda söz edilen isimlerin dîvanları bu açıdan gözden geçirildiğinde şairlerin yazdıkları övgü şiirleri üzerinden kimlerin himâyesinde buldukları da kronolojik olarak takip edilebilmektedir. Anadolu'da değişik yerlerde konumlanan şehzâde saraylarının Osmanlı'nın imparatorluğa dönüşme sürecinde etkin birer edebî ve kültürel muhit oldukları da yine benzer yöntemle fark edilmektedir. Saray etrafındaki şair/yazar topluluğunun küçük çapta olmak üzere ilk defa, Yıldırım Bâyezîd (ö. 1403), oğlu Şehzâde Emîr Süleyman (ö. 1411), Çelebi Sultan Mehmed (ö. 1421) ve Sultan II. Murad (ö. 1451) devirlerinde Edirne Sarayı'nda şekillendiği bilinmektedir. Emîr Süleyman'ın Edirne Sarayı'ndaki meclislerinde Ahmed-i Dâî, Şeyhî, Ahmedî, Hamzavî gibi dönem şairlerinden müteşekkil bir muhitin oluştuğu bilinmektedir. Söz konusu şairlerin dîvanlarına bu açıdan bakıldığında bu himâyenin yansımalarını görmek mümkün olabilmektedir. Ahmed-i Dâî'nin dîvanında yer alan 24 medhiye kasidesinden 13'ü Emîr Süleyman için kaleme alınmıştır. Şairin 1 kasidesi de Yıldırım Bâyezîd içindir. Emîr Süleyman'ın öldürülmesi üzerine Çelebi Mehmed'in himâyesine giren şair 5 kaside de bu sultan için kaleme almıştır. Şairin Sultan II. Murad için yazdığı 1 kasidesinden başka Hamza Bey ve Şehzâde Mir Musâ (ö. 1413) için de yazdığı birer kasidesi vardır. *Ahmedî Dîvanı*'ndaki toplam 35 medhiye şiirinin Sultan Çelebi Mehmed'e yazdığı 6'sı dışında diğerleri Emîr Süleyman için kaleme alınmıştır. Kasideler, 2 terci-bend ve 7 terki-bend yanında şairin Emîr Süleyman için yazdığı bir mersiyesi de vardır. Ahmedî'nin hayatının önemli bir kısmını Şehzâde Emîr Süleyman ile Edirne Sarayı'nda geçirdiği son

olarak hayatının son dönemlerinde Sultan Çelebi Mehmed'e intisap ettiği bilgisi dikkate alındığında şairin medhiye yazdığı isimler aldığı himâye ile paralellik göstermektedir. *Dîvanı* yanında şairin *İskendernâmesi* Emîr Süleyman'a sunulmuş, *Cemşid u Hurşid* mesnevisi de Emîr Süleyman'ın isteği üzerine Sultan I. Mehmed'e sunulmak üzere hazırlanmıştır. Bunun yanında Ahmedî'nin *Tervîhü'l-Ervâh*'ı Emîr Süleyman adına kaleme alınmakla birlikte daha sonra bazı ilavelerle Çelebi Mehmed'e sunulmuştur. *Şeyhî Dîvanı*'nda yer alan 5 medhiye şiirinden ikisi Çelebi Mehmed'e, biri de Sultan II. Murad'a yazılmıştır.

Yukarıda verilen örnekler yöneticilerin çevrelerinde edebî ve kültürel muhit oluşturduklarını ama himâye sisteminin henüz kurumsallaşan bir yapı göstermediğine de işaret etmektedir. Fâtih Sultan Mehmed (ö. 1481) dönemi ile birlikte Osmanlıda bir imparatorluk düşüncesinin de şekillendiği, bunun himâye faaliyetlerine olumlu anlamda yansıdığı bilinmektedir. Buna ek olarak Fâtih dönemi ile birlikte sanatsal faaliyetlerin sultandan daha alt konumlara inen bir yapı gösterdiği de söylenebilir. Fâtih'in bu konuda çevresinde bulunan devlet adamlarına da örnek olduğu, bu dönemde hâmilik faaliyetlerinin sultandan daha aşağıya yayılan bir geleneğe dönüşmesinden anlaşılabilir. Sultanın vezirlerinin yanında Şehzâde II. Bâyezîd'in (ö. 1512) Amasya'da, Cem Sultan'ın (ö. 1495) ise Konya'da şiire itibar gösterdikleri bilinmektedir. Fâtih Sultan Mehmed'in, döneminde hizmetinde 185 şairin bulunduğu, 30 şairin şair ulufesi aldığı ve bu şairlerin padişah başta olmak üzere devrin hemen bütün ileri gelenleri tarafından korunduğu, caize ve ihsanlar aldığı bilinmektedir. Fâtih kadar, sadrazamları Mahmud Paşa (ö. 1474), Karamanî Mehmed Paşa (ö. 1481) ve Sinan Paşa (ö. 1486) da hem şiir ve nesir alanında eserler ortaya koymuşlar hem de birçok şairin hâmilliğini yaparak edebiyatın gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. II. Bâyezîd'in (ö. 1512) biri nişancısı, diğeri de veziri olarak Tâci-zâde Câfer Çelebi (ö. 1515) ve Kâsım Paşa aynı zamanda şairleri destekleyen hâmililerdir. Yavuz Sultan Selîm'in (ö. 1520) saltanatında Hersek-zâde Ahmed Paşa (ö. 1517) ve Pîrî Mehmed Paşalar (ö. 1532) vezir olarak sanatın koruyucusu ve üreticisi olmuşlardır. Hatta yöneticilerin henüz tahta çıkmadan şehzâde valilikleri döneminden itibaren edebî muhitler oluşturdukları bilinmektedir. Dönem şairlerinin medhiye şiirlerinde bu durum net şekilde görülmektedir. *Necâtî Bey Dîvanı*'nda yer alan övgü

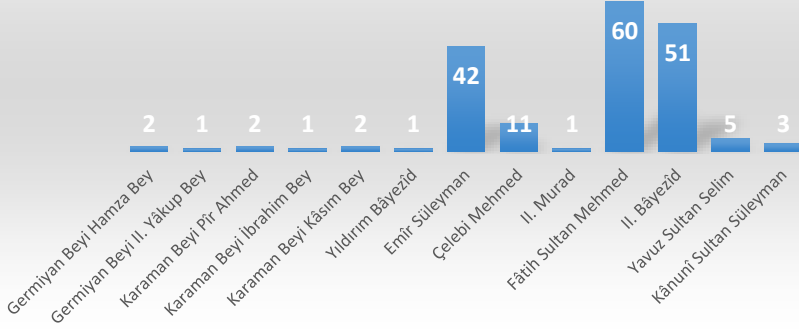
içerikli 30 şiirin ağırlığı kaside olmakla birlikte şairin Şehzâde Mahmud (ö. 1506) ve Abdullah (ö. 1524) için yazdığı birer mersiyesi ve Sultan Abdullah'a yazdığı bir terci-bendi de vardır. Şiirlerin 9'u Sultan II. Bâyezîd'e, 2'si Fâtilh Sultan Mehmed'e, 7'si Şehzâde Mahmud'a, 2'si Ali Paşa'ya ve diğerleri de devrin üst düzey yöneticilerinden vezir Mustafa Paşa, Kâsım Paşa, Dîvanını ithaf ettiği Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi ve Muhammed Paşa için kaleme alınmıştır. Necâtî Bey'in Fâtilh ve II. Bâyezîd yanında Şehzâde Abdullah Karaman Sancağı'nda iken onun yanında dîvan kâtibi ve Şehzâde Mahmud Manisa Sancağı'nda iken de onun yanında nişancı olarak bulunduğu zaman dikkate alındığında dîvanındaki övgü şiirlerinin ağırlıklarının bu isimler etrafında oluştuğu görülmektedir. İstanbul'un fethinde Fâtilh Sultan Mehmed ile birlikte bulunan daha sonra da uzun süre vezirlik ve sadrazamlık yapmış bir devlet adamı olan Adnî mahlaslı Mahmud Paşa'nın dîvanında yer alan 1 övgü kasidesi Fâtilh Sultan Mehmed için kaleme alınmıştır. *Ahmed Paşa Dîvanı*'nda medhiye içerikli toplam 32 şiir yer almaktadır. 1 terki-bend ve 1 terci-bend dışında şiirlerin tümü medhiye kasidesidir. Şiirlerin 10'u Fâtilh Sultan Mehmed'e, 14'ü Sultan II. Bâyezîd'e yazılmıştır. Bunların yanında Cem Sultan için yazılan 2 medhiye kasidesi ve Şehzâde Abdullah için yazılan 1 kaside dışında Ahmed Paşa'nın Emîr Sultan, Şeyh Vefâ ve Şeyh Tâcüddin için yazdığı birer kasidesi daha vardır. Ahmed Paşa'nın Fâtilh Sultan Mehmed'in hocalığı yanında vezirliği ile uzun süre yanında bulunduğu bir isim olduğu kadar Sultan II. Bâyezîd'in de müzâharet gösterdiği isimlerden birisi olduğu bilinmektedir. Şairin üretimde bulunduğu dönem Fâtilh ve II. Bâyezîd'in saltanatta olduğu dönemlerdir. *Mesîhî Dîvanı*'nda yer alan kasidelerin sayısı 22 olmakla birlikte bunların 18'i övgü içeriklidir. Bunlardan 4'ü Sultan II. Bâyezîd, 1'i Yavuz Sultan Selîm, 1'i devrin sadrazamı Hadım Ali Paşa, 6'sı devrin nişancısı Tâci-zâde Câfer Çelebi, 1'i Hasan Paşa, 1'i dönemin defterdarı Mîr Bedreddin, 1'i Mehmed Çelebi, 1'i dönemin defterdarı Ahmed Çelebi, 1'i Yunus Beg ve 1'i de devrin çâşniğîri Üveys Bey için kaleme alınmıştır. Mesîhî'nin Ali Paşa için bir de mersiyesi vardır. Mesîhî'nin edebî faaliyetlerinin en verimli dönemini Sultan II. Bâyezîd devrinde geçirdiği bilinmekle birlikte şairin en çok kaside yazdığı isim Tâci-zâde Cafer Çelebi'dir. Kısa bir süre Hadım Ali Paşa'nın dîvan kâtipliğini yapan ve onun hâmîliği altında olan şair, sonrasında Câfer Çelebi'nin ilgisini çekme gayreti içinde olmuştur.

Dîvanındaki şiirlerin sayısı üzerinden bu tür ilişkileri takip etmek mümkün olabilmektedir. *Karamanlı Aynî Dîvanı*'nda yer alan övgü içerikli 23 kaside ve 1 mersiye'nin 17'si şairin uzun zaman maiyetinde ve edebî çevresinde yer aldığı Cem Sultan için kaleme alınmıştır. *Çâkerî Dîvanı*'nda yer alan 3 övgü kasidesinin biri şairin hizmetinde yer aldığı Sultan II. Bâyezîd içindir. *Molla Aşkî Dîvanı*'nda yer alan 46 övgü şiirinin 44'ü ise şehzâdeliğinden itibaren yanında bulunduğu Fâtih Sultan Mehmed için, 1'i ise Sultan II. Bâyezîd için kaleme alınmıştır. *Mihrî Hatun Dîvanı*'nda yer alan 15 övgü şiirinin 2'si Sultan II. Bâyezîd için kaleme alınmış iken 9'u Şehzâde Ahmed, 3'ü de Kânûnî Sultan Süleyman için yazılmıştır. Amasyalı olan Mihrî Hatun'un önce Amasya'da vali bulunan II. Bâyezîd'in daha sonra da Amasya valisi olan oğlu Şehzâde Ahmed'in edebî çevresinde bulunmuş olması kasidelerin ithaf ağırlığını da göstermektedir. İlim adamlarını bir araya getirmek düşüncesiyle Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'a davet ettiği şairlerden biri olan Karamanlı Nizamî'nin dîvanı'nda yer alan 9 kasidenin 2'si bu sultan için kaleme alınmıştır. Bunun yanında şairin Fâtih Sultan Mehmed'in Karaman Beyliğini ortadan kaldırmasından sonra dönemin sadrazamı aynı zamanda hâmîsi olan Mahmud Paşa için de yazdığı 2 kasidesi vardır. Fâtih devri şairlerinden olan Saruhanlı Gülşenî'nin dîvanında yer alan 9 kasidenin dördü Fâtih Sultan Mehmed için kaleme alınmıştır. Şairin Farsça dîvanında II. Bâyezîd için kasidelerinin bulunması Bâyezîd devrinde de hayatta olduğunu göstermektedir. Şairin Farsça dîvanında yer alan Şirvan ve Ebhaz bölgelerinde yaşamış önemli kişilere yazdığı hiciv ve övgülerden hareketle Fâtih Sultan Mehmed'in Manisa(Saruhan)'da şehzâdelik yaptığı dönemde âlim ve sanatkârlara verdiği değeri işitip adı geçen bölgeden gelerek şehzâdenin himâyesi altına girdiği, burada şöhrete kavuştuğu ve Saruhânî nisbesi aldığı düşünülmektedir. Sâfi mahlaslı Cezerî Kâsım Paşa'nın dîvanında yer alan iki medhiye kasidesinin biri dönemin sultanı Fâtih Sultan Mehmed, diğeri ise sultanın şehzâdeliği sırasında Amasya'da defterdarlığı görevinde bulunduğu II. Bâyezîd için kaleme alınmıştır. *İvazpaşa-zâde Atâyî Dîvanı*'nda yer alan 3 medhiye kasidesinin biri Fâtih Sultan Mehmed için kaleme alınmıştır. *Tâci-zâde Câfer Çelebi Dîvanı*'nda yer alan 27 medhiye kasidesinin 21'i devrin yöneticilerine, ağırlıklı olarak ve beklendiği üzere de sultanlara yazılmıştır. Dîvanda 1 nevrüziye, 1 bahariyye, 1 şitâiyye ve

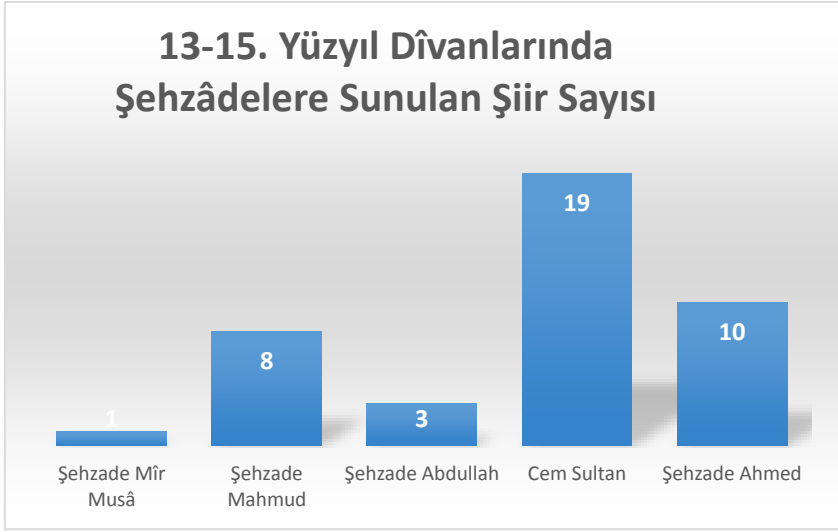
1 de îdiyye kasidesi yer almaktadır. Câfer Çelebi'nin dîvanında yer verdiği kasidelerinin 19'unun Sultan II. Bâyezîd'e, 4'ünün ise Yavuz Sultan Selîm'e yazıldığı görülmektedir. Bu isimlerden başka Câfer Çelebi'nin dönemin veziri Ali Paşa'yı övdüğü 3 kasidesi ve Şehzâde Ahmed için yazdığı 1 de medhiyesi bulunmaktadır.

Dîvanlarda yer alan medhiye şiirlerinin kime yazıldığı yukarıdaki örnekler üzerinden Fâtih dönemiyle birlikte sultanın yakın çevresindeki vezir, defterdar, nişancı gibi üst düzey yöneticilerin, şehzâdelerin kendilerine şiir sunulan mercî konumuna geldikleri ve himâye kurumunun da sistemleşen bir yapı haline geldiği anlaşılmaktadır. Rakamlar açısından bakıldığında 13-15. yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 287 övgü içerikli şiirin 182'sinin bey ya da sultanlar için kaleme alındığı görülmektedir. Bu rakamın sultanlar ya da beyler için dağılımına bakıldığında değerlendirilen dîvanlarda kendisine en çok kaside yazılan isim Fâtih Sultan Mehmed'dir. Toplamda 60 şiir Sultan için yazılmakla birlikte bunu 51 şiirle Sultan II. Bâyezîd ve 42 şiirle Emîr Süleyman takip etmektedir. Çelebi Mehmed için kaleme alınan 11 şiirin ardından Yavuz Sultan Selîm 5 ve Kânûnî Sultan Süleyman 3 şiirle sıralanmaktadır. Kânûnî, 13-15. yüzyıl değerlendirmesinde sadece Mihri Hatun'un dîvanında karşımıza çıkmaktadır, 16. yüzyılda Sultan için yazılan şiir sayısının artacağı kuşkusuzdur. Bununla birlikte Yıldırım Bâyezîd ve Sultan II. Murad'a sunulan 1'er şiir tespit edilmiştir.

13-15. Yüzyıl Dîvanlarında Bey ve Sultanlara Sunulan Şiir Sayısı

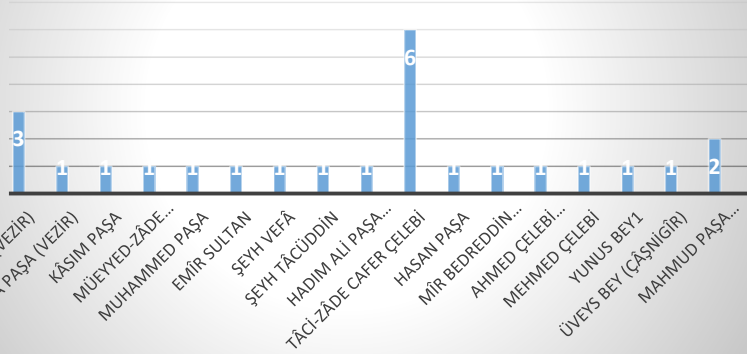

Bu rakam içinde ikinci sırayı 39 şiirle Şehzâdeler için yazılanlar yer almaktadır. Şehzâdeler içinde kendisine en çok şiir yazılan isim Cem Sultan'dır. 13-15. yüzyıl dîvanlarında Cem Sultan için yazılmış toplam 19 şiir yanında Şehzâde Ahmed için 10, Şehzâde Mahmud için 8, Şehzâde Abdullah için 3 ve Şehzâde Mîr Musâ için de 1 şiir kaleme alınmıştır. Bununla birlikte ömürlerinin kısa olması dolayısıyla erken ölen şehzâdelere yüzyıl şairlerinin kaleme aldıkları mersiyeler vardır. Şehzâde Abdullah ve Şehzâde Mahmud için Necâtî'nin kaleme aldığı mersiyeleri buna örnektir.

Bu toplam ağırlık içinde sadrazam, vezir, nişancı, defterdar ve paşa gibi önemli devlet görevinde bulunan isimler de 23 şiirle temsil edilmektedir. Bunlar arasında Fâtih Sultan Mehmed dönemi sadrazamlarından Mahmud Paşa, Sultan II. Bâyezîd dönemi vezirlerinden Ali Paşa ve nişancısı Tâci-zâde Câfer Çelebi'nin hâmî olarak isimleri ön plana çıkmaktadır. Mahmud Paşa için 2, Ali Paşa için 5 ve Câfer Çelebi için de yazılmış 6 şiir ile karşılaşmaktayız. Hem Mahmud Paşa'nın hem de Câfer Çelebi'nin hâmî konumları yanında dîvan sahibi şairler oluşları da bu dönemden itibaren yöneticilerin desteğinin sadece hâmî boyutunda ilerlemediğini göstermektedir. Bu dönemde devlet görevinde bulunan din ulularına yazılmış övgü şiirleri olması da erken dönemde bu konumdaki kişilere önem verildiğinin göstergesi olabilir.

13-15. Yüzyıl Dîvanlarında Devlet Yöneticilerine Sunulan Şiir Sayısı

Kalan 38 övgü içerikli şiirin doğrudan kime yazıldığı belli değildir.

16. Yüzyıl

16. yüzyılda üretimde bulunmuş şairlerden 39'u üzerine dîvan neşri çalışması yapılmıştır. Bu isimler Bâkî, Ahmed-i Rıdvân, Sehâbî, Mânî, Zâtî, Şem'î, Bursalı Rahmî, Âşık Çelebi, Münîrî, Revânî, Ravzî, Mostarlı Ziyâî, Behiştî, Figânî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Edirneli Nazmî, Edirneli Şevkî, Azîzî, Vâsî, Amrî, Hayretî, Sehî Bey, Cinânî, Usûlî, Hayâlî, Nev'î, Fuzûlî, Meâlî, Bağdatlı Rûhî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Üsküplü İshak Çelebi, Feyzî-i Kefevî, Derzî-zâde Ulvî, Lâmiî Çelebi, Üsküplü Atâ, Gedizli Kabûlî, Ubeydî, Yakînî ve Kütahyalı Rahîmî'dir. Dîvanlarda yer alan övgü içerikli şiirler değerlendirildiğinde sözü edilen şairler doğum tarihleri itibarıyla 16. yüzyıl içinde tanımlansalar da 13-15. yüzyıl içinde yer verdiğimiz sultan ve yöneticilerin bazılarının, yönetim ve idareciliklerinin devamı sebebiyle, himâye alanlarının da devam ettiği görülmektedir. Örneğin 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında Sultan II. Bâyezîd, Yavuz Sultan Selîm ve Kânûnî Sultan Süleyman dönemlerinde yaşayan Ahmed-i Rıdvân'ın dîvanında yer alan 3 övgü kasidesinin biri Yavuz Sultan Selîm, biri Sultan II. Bâyezîd biri de hâmîsi Hadım Ali Paşa için kaleme alınmıştır. Ahmed-i Rıdvân, dîvanı

dışında elde bulunan 6 mesnevisinden 5'ini Sultan II. Bâyezîd adına hazırlamış, dîvanını da bu padişah adına düzenlemiştir. Vezir Hersek-zâde Ahmed Paşa, hemşehrisi Rumeli Kazaskeri Hacı Hasan-zâde Mehmed Efendi, Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi, Tâci-zâde Cafer Çelebi, Defterdar Pîrî Paşa, İstanbul Kadısı Kadrî Efendi ve bu devlet adamlarının aracılığıyla devirlerinde yaşadığı Sultan II. Bâyezîd, Yavuz Sultan Selîm ve Kânûnî Sultan Süleyman'dan (ö. 1566) büyük ilgi gören Zâtî'nin dîvanında yer alan 79 övgü şiirinin 6'sı Sultan Bâyezîd, 9'u Yavuz Sultan Selîm, 8'i Tâci-zâde Cafer Çelebi, 3'ü de Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi için kaleme alınmıştır. Şairin kasideleri yanında terhib-bend nazım şekliyle yazdığı 3 mersiye'nin ikisi Sultan Bâyezîd biri de Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi (ö. 1516) içindir. Prizrenli Şemî dîvanında Yavuz Sultan Selîm için 1 şiir vardır. Sultan II. Bâyezîd'in ve oğlu Şehzâde Ahmed'in teveccühünü kazanmış musâhiplerinden olan Münîrî'nin dîvanında yer alan 22 kasidesinin 15'i Sultan II. Bâyezîd, 7'si de Şehzâde Ahmed için yazılmıştır. II. Bâyezîd'in saltanatının ilk yıllarında İstanbul'a gelen ve Yavuz Sultan Selîm'in saltanatında da görevler alan Revânî'nin dîvanında yer alan 35 övgü şiirinin 12'si Sultan II. Bâyezîd'e, 12'si de Yavuz Sultan Selîm'e, bir kısmı Trabzon'daki şehzâde valiliği bir kısmı da saltanatı sırasında sunulmuştur. Sultan II. Bâyezîd devri şairlerinden Edirneli Şevkî'nin dîvanında yer alan 20 kasidenin 3'ü II. Bâyezîd için yazılmıştır. II. Bâyezîd devrinde kadılık görevinde bulunan Vasfî'nin dîvanında yer alan 9 kasidenin 2'si Sultan II. Bâyezîd, 1'i Hadım Ali Paşa, 3'ü de Koca Mustafa Paşa içindir. Sehî Bey'in dîvanında da 1 şiir Sultan Bâyezîd içindir. Bir süre Yavuz Sultan Selîm'in musâhipliğini yapan Üsküplü İshak Çelebi'nin dîvanında yer alan 13 övgü içerikli şiirden 2'si Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınmıştır. Lâmiî Çelebi, Fâtih Sultan Mehmed devrinin sonlarında doğmuş, Sultan II. Bâyezîd, Yavuz Sultan Selîm ve Kânûnî Sultan Süleyman devirlerinde yaşamıştır. Lâmiî Çelebi'nin dîvanında yer alan 22 övgü şiirinin 3'ü Sultan II. Bâyezîd, 2'si Yavuz Sultan Selîm içindir. Sultan Bâyezîd için yazılan şiirlerden 1'i mersiye'dir. Meali dîvanında yer alan 1 kaside Sultan II. Bâyezîd için kaleme alınmıştır. *Üsküplü Atâ Dîvanı*'nda yer alan 12 kasidenin 1'i ise Yavuz Sultan Selîm için kaleme alınmıştır.

Yukarıdaki ara konumda sayılabilecek isimlerin kaleme aldıkları diğer medhiye şiirlerine bakıldığında bu şiirlerin devam eden saltanat

mensuplarına ya da devlet yöneticileri için söylendiği görülmektedir. Değerlendirmeye sultanlar açısından bakıldığında Kânûnî Sultan Süleyman döneminin zengin bir himâye muhiti ortaya çıkardığı görülmektedir. Pek çok alanda olduğu gibi Kânûnî döneminin edebiyatı da altın çağını yaşamaktadır. Sadece dönem şairlerinin dîvanlarındaki övgü şiirlerinin sayısına bakıldığında bile sultanın sanata verdiği desteğin boyutları anlaşılabilir. Örneğin *Zâtî Dîvanı*'nda yer alan 15 kaside, *Revânî Dîvanı*'ndaki kasidelerden 1'i, *Edirneli Şevkî Dîvanı*'nda 1 ve *Lâmîî Çelebi Dîvanı*'nda 7 kaside Kânûnî Sultan Süleyman için söylenmiştir. Sözü edilen şairlerin dîvanlarındaki şiir sayısına bakıldığında Kânûnî için söylenen şiir sayısının azlığı, şairlerin hayatlarının son dönemlerinin Kânûnî'nin saltanat devrine denk geliyor oluşuyla açıklanabilir. Bununla birlikte Kânûnî dönemi şairleri olarak nitelendirilen isimlerin dîvanlarına bakıldığında bu sayının artacağı kuşkusuzdur. Örneğin, Kânûnî dönemiyle birlikte şair olarak ismi duyulmaya başlayan Bâkî'nin dîvanında yer alan 27 övgü içerikli şiirin 5'i Kânûnî Sultan Süleyman için kaleme alınmıştır. İrakeyn seferi sırasında Tebriz'de, kendisini yetenekli ve başarılı bulan Kadri Çelebi vasıtasıyla Kânûnî ile tanışınca onun daveti üzerine kardeşi Bîdârî ile birlikte İstanbul'a gelen Sehâbî'nin dîvanında yer alan 7 kasidenin tamamı Kânûnî Sultan Süleyman içindir. Ayrıca şair dîvanını padişaha sunmakla birlikte, *Tedbîr-i İksîr* adlı *Kimyâ-yı Saâdet* tercümesini de padişahın isteği üzerine hazırlamıştır. *Zâtî Dîvanı*'ndaki 15 kaside de Sultan Süleyman için yazılmıştır. *Nev'î Dîvanı*'nda da Sultan için söylenmiş 1 kaside vardır. İstanbul'a gelip Vezir Pîrî Paşa'nın yardımcılarıyla tanınan Prizrenli Şemî'nin dîvanında yer alan 15 övgü şiirinin 7'si Kânûnî için kaleme alınmıştır. İskender Çelebi'nin himmetiyle Sadrazam İbrahim Paşa ve Kânûnî ile tanışan Bursalı Rahmî'nin dîvanında yer alan 11 övgü şiirinin 3'ü Kânûnî içindir. Âşık Çelebi'nin dîvanında yer alan 10 kasidenin 4'ü Kânûnî için yazılmıştır. Behiştî'nin dîvanında yer alan 1 medhiye şiiri de Kânûnî Sultan Süleyman içindir. Kânûnî dönemi şairlerinden Figânî'nin dîvanında yer alan 8 kasidenin 2'si Sultan içindir. Asker kökenli bir şair olan ve Yavuz Sultan Selim ve Kânûnî'nin seferlerine katılan Taşlıcalı Yahyâ'nın dîvanında yer alan 31 övgü şiirinin 15'i Sultan Süleyman içindir. Bunlardan başka hamse sahibi olan şair kaleme aldığı tüm mesnevilerini Kânûnî Sultan Süleyman'a sunmuştur. Şehzâdeliği sırasında Kânûnî'ye dîvan kâtibi olan, padişah

olunca da İstanbul'da görev alan Sehî Bey'in dîvanında yer alan 26 övgü içerikli şiirin 10'u Kânûnî içindir. Ayrıca şair, Anadolu sahasında kaleme aldığı ilk şairler tezkiresini de devrin sultanı Kânûnî'ye sunmuştur. Kütahyalı Rahîmî'nin de dîvanında Kânûnî için bir medhiyesi vardır. Kânûnî'nin gözde şairi, nedîm ve musâhiplerinden Hayâlî Bey'in dîvanında yer alan 25 övgü içerikli şiirin 18'i Sultan Süleyman için kaleme alınmıştır. *Fuzûlî Dîvanı*'ndaki 34 kasidenin de 4'ü Sultan Süleyman içindir.

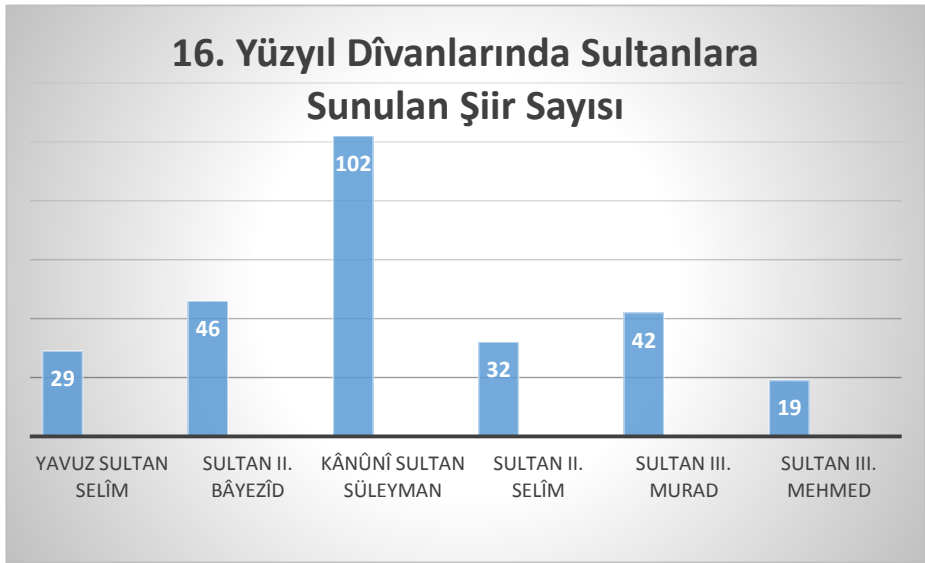
Sultan II. Selîm'in (ö. 1574) edebî çevresinin de Kânûnî dönemi ile elde edilen yükselişin devamı olarak zengin olduğu görülmektedir. Sultan Selîm döneminde de gözde şair konumunu devam ettiren Bâkî'nin dîvanında 1 kaside Sultanın tahta geçişi için kendisine sunulmuştur. Sultan Selîm'e sunduğu kasidesinin ardından sultanın şefaatinde elde eden *Bursalı Rahmî Dîvanı*'nda 3, *Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvanı*'nda 2, *Nev'î Dîvanı*'nda 1, *Sehî Bey Dîvanı*'nda 1 kaside Sultan II. Selîm için kaleme alınmıştır. Hayâlî Bey'in sultana şehzâdeliğinde sunduğu bir kasidesi dîvanında yer almaktadır. Manisa ve Kütahya'da Şehzâde Selîm'in maiyetinde görev yapan Gelibolulu Âlî'nin dîvanında yer alan 66 kasidenin 7'si Sultan II. Selîm içindir. Manisa'da bulunduğu sırada Şehzâde Selîm'in musâhipleri vasıtasıyla Şehzâdeye tanıtılan ve Sultan Selîm'in gözde şairlerinden biri konumuna gelen Derzî-zâde Ulvî'nin dîvanında yer alan 22 kasidenin 12'si Sultan II. Selîm için söylenmiştir. Kütahya'daki valiliği sırasında Şehzâde Selîm ile tanışan ve iltifatını kazanan Kütahyalı Rahîmî'nin dîvanında yer alan 9 kasidenin ise 4'ü II. Selîm içindir. Ubeydî'nin de dîvanında Sultan II. Selîm için 1 kasidesi vardır.

Tarihte uzun onaltıncı yüzyıl olarak adlandırılan Kânûnî Sultan Süleyman ve II. Selîm dönemi sonrasında ise yöneticilerin kültür ve sanat faaliyetleri ile ilgili tavırları oluşan geleneği büyük ölçüde takip etse de gerek siyasi yapının önceki dönemler gibi olumlu seyretmemesi gerekse de yöneticilerin önceki dönemlerle karşılaştırıldığında uzun süre tahtta kalan istikrarlı bir yapı sergileyememeleri sonucu sanat-saltanat ilişkileri farklı bir boyuta da taşınmıştır dense yanlış olmaz. III. Murad (ö. 1595) ve III. Mehmed (ö. 1603) dönemleri bu bağlamda değerlendirildiğinde bu geçişin ara konumu olarak düşünülebilir çünkü her iki sultanın yönetimi

dönemindeki edebiyat üretimleri klasik dönemin ürünleri olarak değerlendirilmekte ve şiir dilinin yükselen konumu devam etmektedir. Sultan III. Murad ve III. Mehmed devirlerini de gören ve şair olarak gözde konumu bu devirlerde de devam eden Bâkî'nin dîvanında 3 kaside III. Murad ve 6 kaside de III. Mehmed için kaleme alınmıştır. *Mânî Dîvanı*'nda yer alan 1 kıta-i kebîre Sultan III. Mehmed için kaleme alınmıştır. *Ravzî Dîvanı*'nda da Sultan III. Mehmed için 1 medhiye şiiri vardır. Aynı tarzda anlatılan hikâyeleri dinlemekten sıkılan III. Murad'ın yazılan hikâyeleri çeşitlendirme emrine karşılık Anadolu hikâyelerini canlı bir biçimde anlatmaya başlayan ve sultanın bu yolla dikkatini çekerek nedîmlik konumuna yükselen Cinânî'nin dîvanında 45 övgü içerikli şiirin 9'u Sultan III. Murad içindir. Şair, *Bedayîü'l-Âsar* adlı mensur hikâyelerden oluşan eserini de Sultan III. Murad'a sunmuştur. Cinânî'nin dîvanında III. Mehmed için de 1 kasidesi vardır. Sultan III. Murad'ın saygı duyduğu isimlerden biri olan, âdet olmadığı halde Sultanın ayakta karşıladığı, şehzâdelerine hoca tayin ettiği ve zaman zaman da derslerine katıldığı bir isim olan Nev'î'nin dîvanında Sultan III. Murad için kaleme alınmış 13 övgü içerikli şiir vardır. Nev'î'nin dîvanında Sultan III. Mehmed için de 6 övgü şiiri yer almaktadır. Bağdatlı Rûhî'nin de dîvanında Sultan III. Mehmed için 1 kasidesi vardır. Bir dönem Manisa'da şehzâde vali olan III. Murad'ın maiyetinde bulunan Gelibolulu Âlî'nin dîvanında Sultana yazılmış 13 kaside bulunmaktadır. Şairin dîvanında ayrıca Sultan III. Mehmed için de 4 kasidesi vardır. Derzî-zâde Ulvî'nin de dîvanında Sultan III. Murad için 2 ve Gedizli Kabûlî'nin 1 kasidesi vardır.

Yukarıdaki veriler açısından değerlendirildiğinde, 16. yüzyılda devrin sultanlarına dîvanlarda sunulan şiirlerin sayı olarak fazlalığı sadece kültürel anlamda bir ilerleme ile değil siyasi gelişmelerle, tahtta uzun süre kalan ve kültür ve sanata önem veren istikrarlı yöneticilerle de açıklanmalıdır. Rakamlar açısından bakıldığında 16. yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 745 övgü içerikli şiirin 270'inin sultanlar için kaleme alındığı görülmektedir. Bu rakamın sultanlar için dağılımına bakıldığında değerlendirilen dîvanlarda kendisine en çok kaside yazılan isim 102 övgü şiiri ile Kânûnî Sultan Süleyman'dır. Yukarıda ifade edildiği üzere bu yüzyılda Yavuz Sultan Selîm, Sultan II. Bâyezîd gibi bir önceki yüzyıla da dâhil edilebilecek şairleri himâye etmiş sultanlar vardır. Bu yüzyılda Yavuz

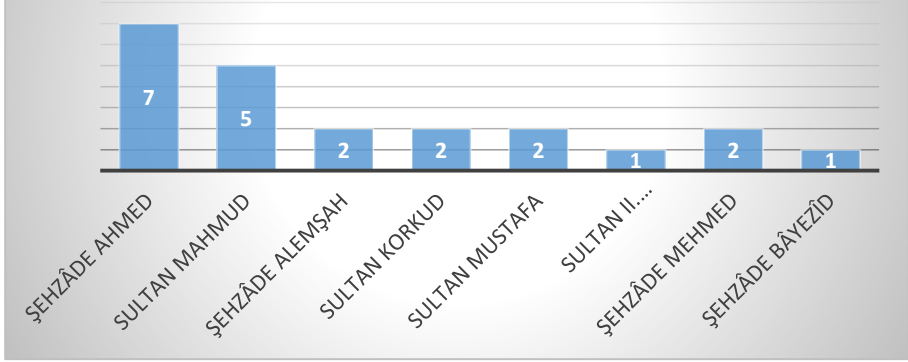
Sultan Selîm için 29, Sultan II. Bâyezîd için 46 şiir söylenmiştir. Her iki isim de bir önceki yüzyılın verileriyle değerlendirildiğinde bu rakamların artacağı görülecektir. 16. yüzyılda ise Sultan II. Selîm için dîvanlarda söylenmiş 32 şiir varken, Sultan III. Murad için 42 ve Sultan III. Mehmed için de 19 övgü şiiri yer almaktadır. Bunun yanında yüzyılın sonunda Feyzî-i Kefevî'nin dîvanında Gâzi Giray Han için kaleme alınmış 7 ve Mehmed Giray Han için kaleme alınmış 1 kasidesi yer almaktadır. Bu örnek 16. yüzyıldan itibaren Kırım Hanlarının da şairler için hâmî konumundaki kişiler olduğunu göstermektedir.

Değerlendirmeye şehzâdelere sunulan şiirler açısından bakıldığında 16. yüzyılda bir önceki yüzyıla nazaran bir artış görülmemektedir. Özellikle 15. yüzyılın başında Emîr Süleyman Çelebi zamanında (1402-1410) Edirne'nin, Anadolu'da Sultan Cem ile Sultan II. Bâyezîd'in şehzâdesi Abdullah (1481-1483) ve Sultan II. Selîm'in sancak beyliklerinde Konya'nın, Şehzâde II. Bâyezîd, oğlu Ahmed ve Şehzâde Mustafa'nın valilikleri devrinde Amasya'nın, sancak merkezi olarak pek çok şehzâdenin valilik ettiği Manisa'nın, Yavuz Sultan Selîm'in sancak beyi olduğu Trabzon'un ve Kânûnî Sultan Süleyman'ın şehzâdeleri Bâyezîd ile Sultan II. Selîm'in buldukları devirlerde Kütahya'nın birer edebiyat ve kültür merkezi haline geldiği bilinmektedir. Tahta geçen

sultanların şehzâde sancakları ve oluşturdukları edebî muhit dışarıda tutulacak olursa 16. yüzyılda sultanların çocuklarının edebî faaliyetlerinin yükseliş göstermediği onlar için yazılan övgü şiirlerinin sayısından anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın sonlarına doğru şehzâdelerin sancağa çıkma yöntemlerinde yapılan birtakım değişiklikler, II. Selîm döneminden itibaren sadece büyük ve hükümdar adayları olan şehzâdenin sancağa çıkmasına karar verilmesi ve sadece Manisa şehrinin şehzâde sancağı olarak belirlenmesi bu durumun sebebi olarak düşünülebilir. 16. yüzyıl dîvanlarında Sultan II. Bâyezîd'in oğulları Şehzâde Ahmed için Münîrî'nin yazdığı 7 medhiye kasidesi, Sultan Mahmud için Revânî'nin kaleme aldığı 1 medhiye kasidesi, Sultan Korkud (ö. 1513) için Revânî'nin kaleme aldığı 1 medhiye kasidesi, yine Sultan Korkud için Edirneli Şevkî'nin kaleme aldığı 1 medhiye kasidesi, Şehzâde Bâyezîd için Ubeydî'nin kaleme aldığı 1 medhiye kasidesi ve Cinânî'nin Sultan II. Selîm'in şehzâdelerinden biri için kaleme alınmış bir mesnevi yer almaktadır. Bu yüzyıl dîvanlarında dikkat çeken bir nokta şehzâdeler için yazılmış övgü şiirlerinin bazılarının onların ölümü üzerine yazılmış mersiyeler olmasıdır. Sultan Mustafa (ö. 1553) için Bursalı Rahmî'nin, Edirneli Nazmî'nin ve Taşlıcalı Yahyâ'nın yazdıkları mersiyeler, II. Bâyezîd'in oğlu Şehzâde Alemşah (ö. 1503) için Revânî ve Lâmiî Çelebî'nin yazdığı mersiyeler, Şehzâde Mehmed için Zâtî, Yahyâ ve Hayâlî Bey'in kaleme aldığı mersiyeler ve II. Bâyezîd'in oğlu Şehzâde Mahmud için Revânî'nin 1 ve Lâmiî Çelebî'nin kaleme aldığı 2 mersiye vardır. Bunlardan başka Nevî'nin Şehzâde Mehmed için kaleme aldığı bir sûriyesi vardır.

16. Yüzyıl Dîvanlarında Şehzâdeler İçin Yazılmış Şiirler

16. yüzyıl dîvanlarına dönemin devlet yöneticilerine sunulan övgü şiirleri açısından bakıldığında Sultan II. Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selîm dönemlerinde belirli isimlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu dönem şairlerinden Revânî'nin dîvanında önce Rumeli ve Anadolu Beylerbeyi daha sonra da vezir olan Yahyâ Paşa'ya, dönemin nişancısı Tâci-zâde Câfer Çelebi'ye, önce Rumeli Beylerbeyi sonra vezir olan Hadım Ali Paşa'ya, vezir Hersek-zâde Ahmed Paşa'ya, dönemin önemli ulemasından kazasker Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi'ye ve Süleyman Bey'e yazdığı 1'er kasidesi vardır. II. Bâyezîd dönemi şairlerinden Hadım Ali Paşa ve Koca Mustafa Paşa'dan himâye gören Vafî'nin dîvanında Ali Paşa için 1 ve dönem veziri Koca Mustafa Paşa için 3 kasidesi vardır. Şairin dîvanında 1 kaside dönemin nişancısı Tâci-zâde Câfer Çelebi için ve 2 kasidesi de Mustafa Bey içindir. II. Bâyezîd dönemi şairlerinden Edirmeli Şevkî'nin ise dîvanında dönemin veziri Hadım Ali Paşa için 1, nişancısı Tâci-zâde Câfer Çelebi için 1 kasidesi vardır. Bunun yanında şairin dîvanında Pîrî Mehmed Paşa, Mehmed Çelebi ve Celal Paşa için 1'er ve II. Bâyezîd devri sancak beylerinden Şâmî Bey için de 2 kasidesi yer almaktadır. *Ahmed-i Rıdvân Dîvanı*'nda Hadım Ali Paşa için 1 ve Üsküplü İshak Çelebi Dîvanı'nda Tâci-zâde Câfer Çelebi için 1 kaside vardır. Lâmiû Çelebi'nin dîvanında dönemin vezirlerinden Çandarlı İbrahim Paşa için 1, dönem vezirlerinden Mesih Paşa için 1,

Kânûnî dönemi vezirlerinden Makbûl İbrahim Paşa için 2, Bursa kadıları Fenâri-zâde Şah Efendi ve Ece-zâde için 1'er kaside kaleme almıştır. Prizrenli Şem'î'nin dîvanında geçimini yardımcılarıyla sürdürdüğü dönemin veziri Pîrî Paşa için 1 kaside, dönemin sadrazamı İbrahim Paşa için 2 kaside, Tâci-zâde Câfer Çelebi için 1 kaside, dönemin Anadolu Kazaskeri Kadrî Çelebi için 1 kaside, Ahmed ve Muhammed Beyler için de 1'er kasidesi vardır.

Kânûnî ve Sultan Selîm dönemlerinin pek çok alanda olduğu gibi sultanlar yanında sanata ilgi gösteren devlet yöneticilerinin sayısında da artış gösteren bir dönem olduğu rakamlardan açıkça görülmektedir. Bu dönem şairlerinden ve genç yaşta İbrahim Paşa'nın gazabına uğrayarak öldürülen Figânî'nin dîvanında veziriazam İbrahim Paşa için 2, defterdar İskender Çelebi için 2, dönemin şeyhülislamı Kemalpaşa-zâde için 1 ve dönemin Anadolu Beylerbeyi Cenâbî Bey için de 1 kasidesi vardır. Zâtî, *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde kendi şairlik macerasını anlattığı bölümde İstanbul'a geldiğinde sadrazam Hadım Ali Paşa ve defterdar Pîrî Paşa vasıtasıyla Bâyezîd'e şiir sunduğunu, Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın kendisini ve dönem şairlerini her zaman himâye ettiğini, Hadım Ali Paşa'nın, Rumeli Kazaskeri Hacı Hasan-zâde, Anadolu kazaskeri Müeyyed-zâde ve Nişancı Câfer Çelebi'nin ihsanları ile geçindiğini belirtmektedir. Bu ifadeler devrin sultan dışındaki koruyucularını da belirtmektedir ki, yukarıdaki örneklerden dönemin şiir ortamının çeşitliliği hakkında ipuçları almak mümkündür. Buna karşılık Zâtî'nin İbrahim Paşa'dan sonra caizelerin kesildiğine vurgu yapan sözleri, şairleri korumanın bir gelenek haline geldiği devirde, bu geleneği devam ettirmeyen yöneticilerin eleştirisini içermektedir. Zâtî, Kânûnî döneminde de şairlerin üstadı olma durumunu korumuş ancak bu devrin önemli hâmillerinden olan İbrahim Paşa'nın kendisini sevmemesinden ötürü bu dönemde saraydan uzak kalmıştır. Zâtî'nin dîvanına bu açıdan bakıldığında şairin İbrahim Paşa için kaleme aldığı 2 medhiyesi dışında dönemin şeyhülislamı Kemalpaşa-zâde için 1, hâmillerinden Ali Paşa için 2, dönemin reisülküttabı Celal-zâde Mustafa Çelebi için 2, defterdar Pîrî Mehmed Paşa için 2, nişancı Tâci-zâde Câfer Çelebi için 8, Anadolu kazaskeri Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi için 3, vezir Hersek-zâde Ahmed Paşa için 1, Rumeli Kazaskeri Hacı Hasan-zâde Mehmed Efendi için 7, İstanbul kadısı Kadrî Efendi için 2, vezir Ayas Paşa için 4, Hersek-

zâde Ahmed Paşa'nın oğlu Şîrî Ali Bey için 1, dîvan kâtibi Emânî mahlaslı Rusçuklu Mustafa Çelebi için 2, Gelibolu kadısı Meâlî Çelebi için 1, Mevlevî şeyhi Ferrûhî mahlaslı Ferruh Çelebi için 1, sancak beyi Mesih Ağa için 1, Dukagin-zâde Ahmed Paşa için 1, dönemin tanınmış âlim ve ediplerinden Gelibolulu Muslihiddin Surûrî Efendi için 1, vezir Mustafa Paşa için 1, Galata kadısı Mahremî Çelebi için 1, döneminin önemli müderrislerinden Îsâ Bey için 1 ve saygı duyduğu isimlerden biri olan Mevlânâ Gedâyî için de 1 kasidesi vardır. Sehî Bey'in dîvanında vezir İbrahim Paşa'ya sunulan 2, defterdar İskender Çelebi ve defterdar Mehmed Çelebi'ye sunulan 1'er, vezir Hersek-zâde Ahmed Paşa için 1, Kazasker Fenârî-zâde Muhyiddin Çelebi için 1, vezir Kâsım Paşa için 2, vezir Lütî Paşa için 1, Sultan II. Bâyezîd'in damadı Davud Bey için 1, Ferhad Paşa için 1 ve nişancı Celal-zâde Mustafa Çelebi için de 1 kasidesi vardır. Şair, dîvanını da Muhyiddin Çelebi'nin isteği üzerine tertip edip kendisine sunmuştur. Fuzûlî'nin Türkçe Dîvanı'nda Bağdat valileri Üveys, Câfer, Ayas ve Mehmed Paşalara yazdığı kasideler vardır. Şair Ayas Paşa için 7, Üveys Bey için 3, Cafer Bey için 4 ve Mehmed Paşa için 1 kaside kaleme almıştır. Fuzûlî'nin İbrahim Paşa için 2, Rüstem Paşa için 1 ve nişancı Celal-zâde Mustafa Çelebi için kaleme aldığı 1 kasidesi yanında Safevî devrine ait Şah Tahmasb'ın Bağdat valilerinden İbrahim Han Musullu için 1 ve son Safevî valisi Mehmed Han için de 2 kasidesi vardır. Bunlardan başka Fuzûlî'nin dîvanında Bağdat kadısı Seyyid Mehmed Gâzi, Kadir Çelebi gibi Bağdat'ta görev yapmış Osmanlı bey ve paşalarına da 1'er kasidesi yer almaktadır. Bursalı Rahmî'nin dîvanında dönemin nişancısına sunulmuş 1 kaside yanında muhtemelen hâmîsi İbrahim Paşa için kaleme alınmış 1 de medhiye kasidesi vardır. Şairin Sultan Selîm'in danışmanlarından birine yazdığı bir övgü şiir de dîvanında yer almaktadır. Bunlardan başka Rahmî'nin dönemin veziri Mehmed Paşa'nın göreve geçişine dair bir de tarihi yer almaktadır. 16. yüzyılın önemli tezkire yazarlarından Âşık Çelebi'nin dîvanında tahsilini yanında tamamladığı ve bir süre kendisine kâtiplik yaptığı Ebussuûd Mehmed Efendi için kaleme alınmış 2 kaside yer almaktadır. Hocası Fenârî-zâde Muhyiddin Efendi için 1 kasidesi olan şairin dîvanında bunlar yanında Nişancı Beg, Müftî-zâde Efendi, dönemin defterdarı Şerife-zâde Efendi ve Bursa beylerinden İznikî Ali Çelebi için de 1'er kasidesi vardır. Taşlıcalı Yahyâ'nın dîvanında şiir meclislerinde bulunduğu Kemalpaşa-zâde için

kaleme aldığı 2, Ebussuûd Efendi için de 1 kasidesi vardır. Yahyâ'nın, dönemin sadrazamı Semiz Ali Paşa için 1, Budin Beylerbeyi Arslan Paşa için 1, vezir Kâsım Paşa için 1 ve vezir Mustafa Paşa için de 1 kasidesi vardır. Şairin hâmililerinden İbrahim Paşa için 1 ve önce hâmîsi olan daha sonra Şehzâde Mustafa'nın öldürülmesinde parmağı olduğunu ifade eden mersiyesi yüzünden Paşa ile arası açılan Yahyâ'nın dîvanında Rüstem Paşa'ya ait olduğu düşünülen 4 kasidesi vardır. Azîzî'nin dîvanında vezir Şemsî Ahmed Paşa, Cezayir Beylerbeyi Mehmed Paşa ve Şam Beylerbeyi Veys Paşa için de 1'er kaside vardır. Derzî-zâde Ulvî'nin dîvanında dönemin âlimi Mehmed Vusûlî Efendi için 2, Osmanlı beylerbeyi İskender Paşa'nın oğlu Rakka, Lahsâ ve Habeş beylerbeyliği yapan Ahmed Paşa için 1, Halep defterdarı Halil Paşa için 1, Bursa beylerinden Abdurrahman Bey için 1, dönemin Manisa müftüsü Muallim-zâde için 1, Mehmed Bey ve Cevherî-zâde için de 1'er kasidesi yer almaktadır. Dört padişah devrini de gören Bâkî'nin dîvanında ise sadrazam Semiz Ali Paşa için 2, şeyhülislam Ebussuûd Efendi için 1, Halep Beylerbeyi Kubâd Paşa için 1, Halep kadısı Kadî-zâde Şemseddin Ahmed için 1, II. Selîm dönemi reisülküttab ve nişancılarından Feridun Bey için 1, Şam kadısı Müftî-zâde için 1, medrese hocası Mehmed Çelebi için 1, Sultan Selîm'in danışmanlarından birisi için kaleme alınmış 2 kasidesi vardır.

Sultan III. Murad ve III. Mehmed dönemi şairlerinin dîvanlarına sundukları övgü şiirleri üzerinden bakıldığında Kânûnî ve Selîm dönemlerinin sanata ilgi gösteren konumunun devam ettiği görülmektedir. Gedizli Kabûlî'nin dîvanında III. Murad dönemi vezirlerinden Özdemiroğlu Osman Paşa için 1 kaside yer almakla birlikte şair dîvanını da Osman Paşa adına tertip etmiştir. Kabûlî'nin bunun yanında III. Mehmed dönemi vezirlerinden ancak kendisiyle görüştüğünde muhtemelen İran serdarı olan Ferhad Paşa için 4, beylerbeyi Yusuf Paşa için 1, Zal Paşa, Mustafa Bey ve İshak Dede için de 1'er kasidesi vardır. Mânî'nin dîvanında medreseden hocası aynı zamanda Anadolu kazaskeri olan Molla Ahmed Efendi için 2, yine hocası olan Hoca-zâde Şems Efendi için 1 ve vezir Özdemiroğlu Osman Paşa için de 1 kasidesi vardır. Şair Murtazâ Çelebi için de 1 mersiye kaleme almıştır. Kütahyalı Rahîmî'nin dîvanında Mehmed Bey için 1 kaside yanında şairin yaşadığı coğrafyada yerel beylerden Bergama Beyi'ne yazdığı 1 kaside

vardır. Cinânî'nin dîvanında İstanbul kadısı Hasan Bey için 1, Bursa kadısı Zekeriyâ Efendi için 2, Bursa kadısı Muallim-zâde'nin oğlu Nişancı Mahmud Çelebi için 1, Mahmud Çelebi'nin oğlu için 1, Serrac-zâde Muhammed Han için 1, Ataullah Efendi'nin oğlu Hâce-zâde Şems Efendi için 1, Bursa kadısı Nâzır-zâde Efendi için 1, Rumeli Kazaskeri Sunullah Efendi için 1, Bursa kadısının damadı Mehmed Efendi için 1, reisülküttab Hüseyin Efendi için 1, defterdar Hasan Efendi için 1, şeyhülislam Bostan-zâde Mehmed Efendi için 1, defterdar Emin Efendi için 1, ismi verilmeyen bir defterdar için 1, yeniçeri kâtibi İlyas Bey için 1, Hâtip-zâde Ahmed için 1, dîvanı tertip etmesine vesile olan dostu Âzerî Çelebi için 1, Anadolu kazaskeri Çivi-zâde Efendi için 1, Sultan III. Murad'ın danışmanlarından Hoca Sâdeddin Efendi için 1, Molla Efendi için 1 kasidesi vardır. Bunlardan başka şairin dîvanında kadı Muallim-zâde için 1 mesnevisi, Özdemiroğlu Osman Paşa, Burhan Efendi, Mütevellî Meryem-zâde Efendi, Sultan Mehmed Han'ın doktoru Veli Çelebi, Mehmed Şah, Bahaddin-zâde Abdullah Çelebi ve defterdar Emîr Efendi için kıtaları vardır. Sultan III. Murad'ın şehzâdelerine hocalık yapan ve sarayla ilişkileri iyi olan Nev'î'nin dîvanında devlet büyükleri için kaleme alınmış çok sayıda şiir vardır. Dîvanında Sahn Medresesi'nde derslerine devam ettiği hocası Karamânî Mehmed Efendi için 3 kasidesi, Davut Paşa Medresesi'nden hocası Karamânî Mehmed Efendi'nin kardeşi Karamânî Ahî-zâde Ahmed Efendi için 1 kasidesi, Sultan III. Murad'ın danışmanlarından Hoca Sâdeddin Efendi için 1, sadrazam Siyâvuş Paşa için 6, vezir Özdemiroğlu Osman Paşa için 1, Feridun Bey için 1, vezir Ali Paşa için 1, Sultan Selîm'in musâhiplerinden Celal Bey için 1, şeyhülislam Bostan-zâde Mehmed Efendi için 1, Sultan III. Murad dönemi musâhiplerinden Şemsî Paşa için 1, sadrazam Cigala-zâde Sinan Paşa için 2, Muallim-zâde Tuğrayî Mahmud Bey için 1, reisülküttab Hamza Bey için 1, vezir İbrahim Paşa için 4, Mihaloğlu Süleyman Bey için 1, Mehmed Paşa için 1, feyz aldığı Şeyh Şâban Efendi için 1 kasidesi vardır. Bunlardan başka Nev'î'nin şeyhülislam Bostan-zâde Mehmed Efendi, vezir İbrahim ve Siyâvuş Paşalar için yazdığı kıta formunda övgüler ve Şeyh Mehmed Çelebi için de 1 surnamesi dîvanda yer almaktadır. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin dîvanında bir süre maiyetinde bulunduğu Şam beylerbeyi Lala Mustafa Paşa için 2, Kütahya ve Manisa'da Şehzâde Selîm'in maiyetinde iken yardımlarını gördüğü dönemin önemli aydınlarından Turak Çelebi

için 2, vezir Cigala-zâde Sinan Paşa için 2, vezir Lala Mehmed Paşa için 3, vezir İbrahim Paşa için 1, vezir Hasan Paşa için 1, vezir Ahmed Paşa için 2, vezir Özdemiroğlu Osman Paşa için 4, vezir Siyavuş Paşa için 2, Osmanlı devlet adamlarından Ramazanoğlu Pîrî Mehmed Paşa için 2, Şam beylerbeyi Üveys Paşa için 1, Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa için 3, Mısır beylerbeyi vezir Ali Paşa için 1, reisülküttab Feridun Bey için 1, Paşa-zâde Derviş Bey için 1, Halep kadısı Monla-zâde için 1, Hoca Sâdeddin Efendi için 2, Mevlânâ Kadı-zâde için 1, Bostan ve Bostan-zâde Efendiler için 1'er, Muhammediye yazarı Yazıcı-zâde için 1, Şems Paşa ve İskender Paşalar için 1'er ve Şeyh Şücâüddin Efendi için de 1 kasidesi yer almaktadır. Ravzî'nin dîvanında sultan ve devir yöneticilerine sunulmuş hiç kaside olmamakla birlikte muhtemelen hâmîsi olan Abdî Efendi için 1 kaside yer almaktadır. Bağdatlı Rûhî dîvanında maiyetinde çalıştığı Bağdat valisi Süleyman Paşa için 2, birlikte çalıştığı Şam kadısı Azmî-zâde Hâletî için 1, Şam valisi Osman Paşa için 6, Şam valisi Sinan Paşa için 6, vezir Mehmed Paşa için 2, Bağdat valileri Hasan ve Hızır Paşalar için 1'er, Bağdat defterdarları Ali ve Feyzî Efendiler için 1'er, Bağdat sakinlerinden Hasan Bey için 1, saray çavuşlarından Beyânî-zâde Seydî Çelebi ve Rahîmî-zâde Harîmî için 1'er, saray kâtiplerinden Fedâyî Bey için 1, vezir Sinan Paşa'nun hizmetinde çalışan Hasan Kethüdâ için 1 ve vezir Sinan Paşa'nun kâtiplerinden Hasan Efendi için 1 kasidesi yer almaktadır. Kasideler yanında şairin Bağdat defterdarı Hasan Bey, Bağdat eşrâfından Beyânî-zâde Ahmed Çavuş, Bağdat eşrâfından Yusuf Çelebi, Hüsrev-zâde İbrahim Çelebi, Süleyman ve Osman Paşalar için yazdığı mersiyele de vardır. 16. yüzyılın şair yetiştiren önemli merkezlerinden birinden olan Feyzî-i Kefevî'nin dîvanında ise kendi coğrafyasının hâmîlerinden biri olan Gazâyî mahlaslı Gâzi Giray Han için 7 ve Mehmed Giray Han için de 1 kasidesi vardır. Bunlardan başka Feyzî Mehmed Bey için 1 de mersiye kaleme almıştır.

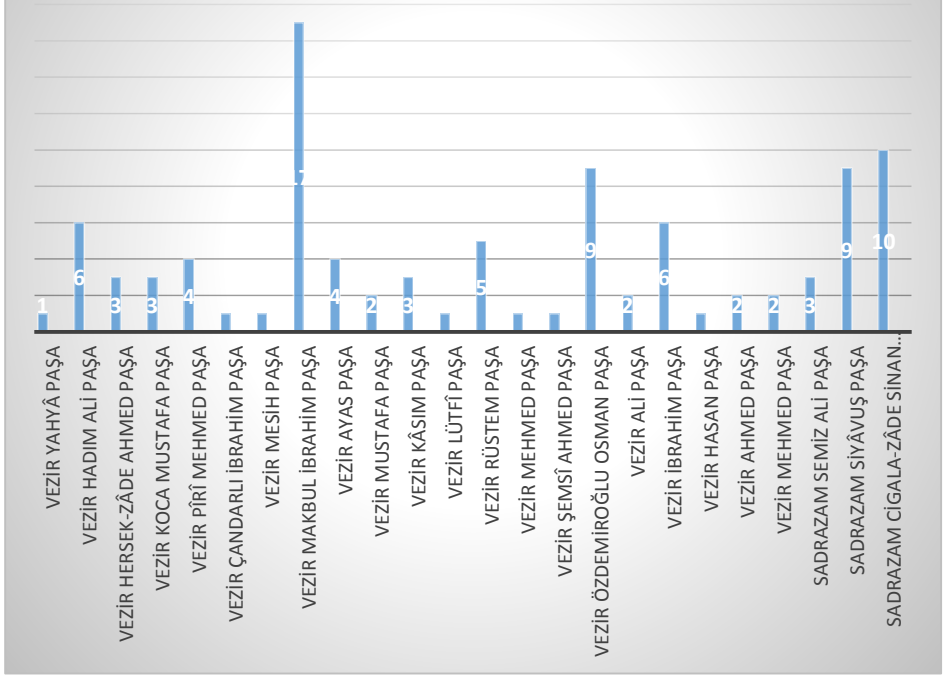
Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı devlet yapılanması içinde elbette başkent İstanbul'da saray çevresinde yer alan şairlerle taşrada yaşamakta olan şairler arasında hitap ettikleri sosyal çevre açısından birtakım farklar vardır. Merkezde estetik seviyesi daha yüksek bir kadro korunup kollanırken taşrada da buranın beklentilerine uygun bir yapılanma söz konusuydu. Elbette bu kadrodan çok dikkat çeken yetenekli isimler, örneğin Hayâlî Bey gibi, İstanbul'a davet ediliyor ve

burada değerlendiriliyordu. Ama bu doğal toplumsal tabakalaşma aşamasında taşrada yetişip buralarda istihdam edilen kadronun da Osmanlı edebî yapısının gerçek anlamda ortaya çıkarılması açısından önemli olduğu aşikârdır. Bu isimlerin çok değerli olanları merkezi beslediği gibi, daha ikinci, üçüncü kategoride yer alanları da taşranın beklentilerine, onların kültürel seviyelerine uygun ürünler meydana getiriyordu. Rumeli şairlerinin dîvanlarına bakıldığında kaleme aldıkları övgü şiirlerini kime sunduklarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Hayretî bu isimlerden birisidir. Hayretî Dîvanı'nda sultan konumundaki kişilere yazılmış kasideler yoktur. Hayretî'nin meşhur “ne Süleymân'a esrüz ne Selîm'ün kuliyuz/ Kimse bilmez bizi bir Şâh-ı Kerîmün kuliyuz” matlalı gazeli bu çerçevede şairin âzâde bir hayatı tercih ettiği şeklinde yorumlanabilirken elde edemediği himâyenin eleştirisi olarak da düşünülebilir. Şairin ulaşabildiği en üst düzey devlet adamı dönem veziriazamı İbrahim Paşa'dır. Rumeli akıncı ocaklarında bir sipahi olarak ömür süren şair bir süre İstanbul'da bulunmuş, orada tutunamayınca Rumeliye Vardar Yenicesi'ne gitmiş ve orada serhat beyleri olan Mihaloğlu ve Yahyâli beylerinin ve Evrenosoğullarının himâyesine girmiştir. Hayretî'nin İstanbul'dan ayrılmasına sebep olan olay da şairin dönemin gözde şairlerinden biri olan Hayâlî Bey tarafından kötülenmesi ve gözden düşürülmeye çalışılmasıdır. Hayretî yazdığı şiirlerle önce İbrahim Paşa'nın dikkatini çekmiş, Paşa kendisine ihsanda bulunmak istemişse de sadrazama daha yakın olan hemşerisi Hayâlî Bey'in onu tok gözlü ve kimsenin önünde eğilmeyen biri olarak tanıtması üzerine küçük bir tımar ihsanıyla geçiştirilmiştir. Hayretî böyle bir himâye rekabetinin ortasında kalamayacağını anlayarak gücünmüş ve memleketine dönmüş, ömrünün sonuna kadar da akıncı beylerinin desteği ile geçinmiştir. Bu konumuyla Hayretî, akıncı beyleri tarafından himâye edilen çok sayıda şairin en dikkate değer olanlarından biridir. Hayretî bir süre intisap ettiği akıncı beyleri Yahyâ Paşa-zâde Balî Bey ve oğlu Mehmed Bey'in vermiş oldukları bahşişlerle hayatını devam ettirmiştir. Hayretî Dîvanı'nı yayına hazırlayan Mehmed Çavuşoğlu ve Ali Tanyeri, şairin dîvanında yer alan “kılıç” redifli 11. kasidenin Yahyâpaşa-zâde Balî Bey oğlu Mehmed Bey için yazılmış olabileceği görüşündedirler (1981: X). Hayretî'nin dîvanında bundan başka Evrenosoğlu Abdî Bey için 1 kasidesi, İbrahim Paşa için 1 kasidesi, muhtemelen akıncı beylerinden veya Rumeli'deki yerel

beylerden olan İshak Bey ve Râzî Bey için de 1'er kasidesi yer almaktadır. Usûlî de benzer konumdaki isimlerdendir. Hayretî ile aynı coğrafyada yetişen Usûlî'nin dîvanında dönemin defterdarı İskender Çelebi'ye yazılmış 1 medhiye dışında devir yöneticilerine yazılmış hiç övgü şiiri bulunmamakta bununla birlikte hâmileleri olan Evrenosoğlu İsâ ve Abdî Beyler için 1'er kasidesi vardır. Usûlî'nin dîvanında cazibesine kapılarak bir süre Mısır'a yanına gittiği 16. yüzyılın tasavvuf önderlerinden İbrahim Gülşenî için de bir mersiye yer almaktadır. Mostarlı Hasan Ziyâî Efendi de benzer konumdaki isimlerden birisidir. Şairin dîvanında sultan konumundaki yöneticiler için kaleme alınan hiç övgü şiiri olmamakla birlikte hâmîsi ve kendisi de dîvan sahibi bir şair olan Vusûlî Mehmed Bey için 2 kasidesi yer almaktadır. Ziyâî'nin dîvanında Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa için 5 kaside, muhtemelen o dönemde Rumeli'de görev yapan beylerden Hersek Sancakbeyi Sinan Bey, Sinan Bey'in oğlu İsâ Bey, Osman Bey ve Mustafa Bey için de 1'er kasidesi vardır. Vardar Yeniceli bir başka şair olan Hayâlî Bey'in konumu ise diğer Rumeli şairlerinden farklıdır. İbrahim Paşa ve İskender Çelebi tarafından himâye görmüş, Kânûnî Sultan Süleyman'ın ise gözde şairlerinden olan Hayâlî'nin dîvanında İbrahim Paşa için 2 kasidesi vardır.

Veriler değerlendirildiğinde sultandan başlayan ve daha aşağıya inen hiyerarşik yapılanmada Sultan II. Bâyezîd döneminden Sultan III. Mehmed döneminin sonuna kadar geniş bir yelpazede üst düzey devlet görevlilerinden yerel bey ve paşalara kadar kültür ve sanat faaliyetlerinin desteği açıkça görülmektedir. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere saraya ve sultanlara daha yakın olan yöneticilerin dönem sultanlarına ve üst düzey yöneticilere yazdıkları övgü içerikli şiirler yeterli olurken Osmanlı coğrafyasının taşrasında yetişen şair/yazarların da kendi coğrafyalarında görev yapan devlet görevlilerine medhiyeler yazdıkları görülmektedir. Sadrazam ve vezir konumundaki üst düzey devlet görevlilerinin edebî halka içerisinde yer aldıkları her sultan döneminin birkaç vezir ve sadrazamının kültürel faaliyetlerde öne çıktığı dikkati çekmektedir.

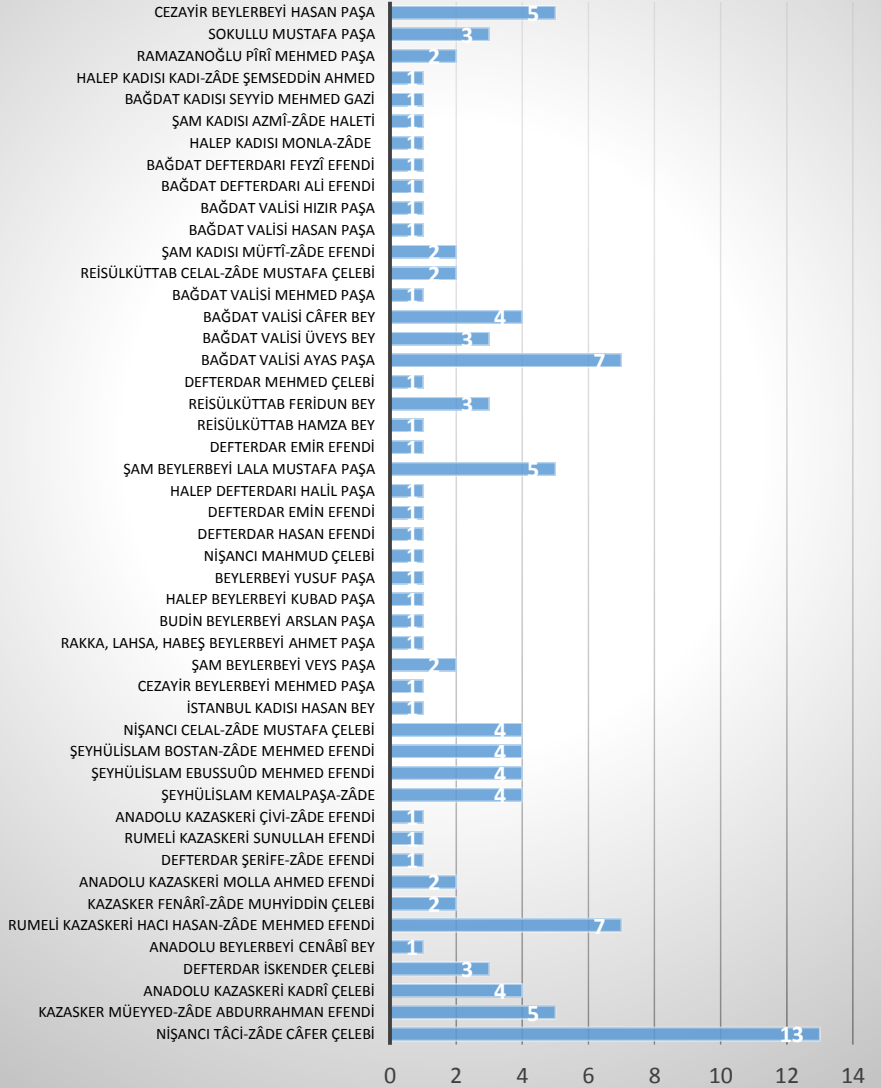
16. Yüzyıl Dîvanlarında Sadrazam ve Vezirler İçin Yazılmış Övgü Şiirleri

16. yüzyılda görev yapan sadrazam ve vezir dışındaki devlet görevlilerinin dağılımına bakıldığında ise saray ve İstanbul ağırlıklı olmak üzere ancak Osmanlı coğrafyasının her yerinde çok geniş bir alanda kültürel desteğin varlığı açıkça görülmektedir.

Rakamlar açısından bakıldığında 16. yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 745 övgü içerikli şiirin 263'ü sadrazam, vezir ve diğer üst düzey devlet görevlileri için kaleme alınmıştır. Bu rakama ek olarak dîvan şairlerinin sultan danışmanları, yerel bey ve paşalar, şairlerin devlet görevinde olan dost ve arkadaşları, medreseden önemli konumdaki hocaları ve önemli din önderleri için yazılan övgü şiirlerini de eklediğimizde bu sayı 318'e çıkmaktadır. Bu sayı aynı yüzyılda toplamda sultanlar için kaleme alınan şiir sayısından daha fazladır.

16. Yüzyıl Dîvanlarında Üst Düzey Devlet Adamları İçin Yazılmış Övgü Şiirleri

16. yüzyılda bir önceki yüzyılla karşılaştırıldığında sayı ve dağılımın farklılaşmasına ek olarak dikkat çeken bir nokta vâlide sultanlar ya da Paşa/Bey hanımları için kaleme alınmış övgü şiirlerinin karşımıza çıkmasıdır. Cinânî'nin Sultan III. Murad'ın annesi, biri eşi Hubbî Hanım, biri Atâullah Efendi'nin eşi Şemiye Hatun diğeri de Sultan Selim'in kızı Fatma Sultan'a hitaben kaleme alınmış birer övgü kasidesi; Nev'î'nin 3. Mehmed'in annesi için 2 kasidesi, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin vâlide sultan için kaleme aldığı culûsiyyesi bunlara örnektir. Bu şiirlerin bir kısmı da sultan annelerine çocuklarını kaybetmeleri sebebiyle yazılmış mersiyelelerdir. Lâmiî Çelebi'nin Sultan Bâyezîd'in annesine yazılmış ve sunulmuş bir teselli şiiri, Bâkî'nin Mihrimâh Sultan için kaleme aldığı 1 mersiyesi, Bağdatlı Rûhî'nin Mehmed Çelebi'nin kızı Meşhed Hatun için kaleme aldığı mersiyesi bunlardan bazılarıdır. Bu durum padişahların eşleri ya da anneleri olan bu isimlerin bu yüzyılla birlikte devlet yönetiminde de etkili olmaya başladıklarını göstermektedir. Bunun yanında 16. yüzyıl sonundan itibaren sarayda hem siyasî nüfuzu hem de sanat hâmilîği ile tanınmış bazı güç gruplarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemden sonra kimi saraylı ağalar, daha çok da darüssaade ağaları, sarayın sanat işlerini düzenlemede, kimi zaman da veziriazamların, diğeri devlet adamlarının, bürokrat şairlerin sultanla olan ilişkilerini yönlendirmede ve politik işlerde etkin konuma gelmişlerdir. Dîvanlara bu açıdan baktığımızda Cinânî'nin Mustafa Ağa için 1, Nev'î'nin Hasan Ağa için 1, Bağdatlı Rûhî'nin Şerif Ağa için 1, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gazanfer Ağa için 1 ve ismi belli olmayan 3 ağa için yazdığı övgü kasideleri buna örnektir. Bu yüzyılda nazım şekli olarak tarih konulu kıtaların da çokça tercih edilmesi bir önceki yüzyıldan farklılık olarak değerlendirilebilir.

Bunun dışında kalanlar kime yazıldığı doğrudan belli olmayan isimsiz övgü şiirleridir.

17. Yüzyıl

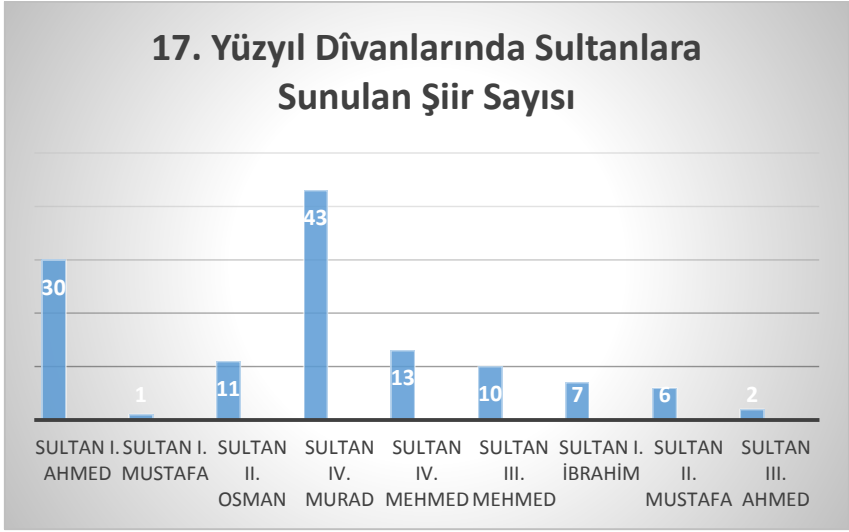
17. yüzyılda üretimde bulunmuş şairlerden 28'i üzerine dîvan neşri çalışması yapılmıştır. Bu isimler Nef'î, Nâlî, Nâilî-i Kadîm, Nâbî, Hâletî, Şehrî, Mezâkî, Mehmed Safvetî, Vişnezâde İzzetî, Rezmî, Neşâtî, Nev'îzâde Atâyî, Bosnalî Sâbit, Cevrî, Nedîm-i Kadîm, Nâdirî, Kâtipzâde

Sâkîp, Bosnalı Âsım, Fasîh Ahmed Dede, Sabrî, Üsküdarlı Sırrî, Nisârî, Kafzâde Fâizî, Râmî, Fehîm-i Kadîm, Muîn, Birrî ve Yârî'dir. Söz konusu dîvanlardaki övgü şiirlerine sultanlar açısından bakıldığında 16. yüzyıl şairlerinin de onun saltanatında şiir sunduğu III. Mehmed için bu yüzyılda da kaleme alınan şiirler vardır. Azmî-zâde Hâletî bu isimlerden birisidir. Şairin dîvanında Sultan III. Mehmed için 8 kaside yer almaktadır, şair dîvanını da bu sultan adına tertip etmiştir. Ganî-zâde Nâdirî'nin dîvanında da III. Mehmed için kaleme alınmış 2 kaside vardır. 17. yüzyılın ilk yarısında vefat eden şairlerin Sultan I. Ahmed (ö. 1617), Sultan I. Mustafa (ö. 1639) ve Sultan II. Osman (ö. 1622) dönemlerine rastladıkları ve bu isimler için övgü şiirleri kaleme aldıkları görülmektedir. Sultan II. Osman'ın nedîmlerinden olan Kaf-zâde Fâizî'nin dîvanında her iki sultan için de 1'er kasidesi vardır. Ganî-zâde Nâdirî'nin dîvanında 12 medhiye kasidesi Sultan I. Ahmed içindir. Şairin dîvanında 1 kaside I. Mustafa için ve 3 kaside de Sultan II. Osman için kaleme alınmıştır. Azmî-zâde Hâletî'nin dîvanında 7 kaside Sultan I. Ahmed içindir. Nev'î-zâde Atâyî'nin dîvanında Sultan II. Osman için 1 kaside ile birlikte Sultan için kaleme alınan bir mersiye de bulunmaktadır. Sultan I. Ahmed'in tahta geçişinden sonra İstanbul'a gelen ve sunduğu kasidelerle sultanın takdirini kazanan Nef'î'nin dîvanında Sultan I. Ahmed için kaleme alınmış 8, Sultan II. Osman için 4 kaside vardır. Nisârî'nin de dîvanında Sultan I. Ahmed için 1 kasidesi vardır. Cevrî de dîvanında Sultan II. Osman için 1 kaside kaleme almıştır. Sultan I. Mustafa için bu yüzyıl dîvanlarında sadece Nâdirî'nin dîvanında 1 kaside vardır. Döneminin pek çok önemli ismini himâye eden IV. Murad (ö. 1640) için sunulan kasidelerin sayısı da epey fazladır. IV. Murad'ın nedîmlerinden olan Sabrî'nin dîvanında bu sultan için 2 kasidesi yer almaktadır. Fehîm-i Kadîm'in dîvanında 1 kaside Sultan IV. Murad için kaleme alınmıştır. III. Mehmed'in saltanatından IV. Mehmed'in (ö. 1693) saltanat dönemine kadar sekiz padişah dönemini gören Cevrî'nin dîvanındaki kasidelerden bunu takip etmek mümkündür. Şairin dîvanında IV. Murad için kaleme aldığı 4 kasidesi vardır. Neşâtî dîvanında şairin Sultan IV. Murad için 2 kasidesi vardır. Mezâkî de IV. Murad için 6 övgü şiiri kaleme almıştır. Bunlardan birisi tarihtir. *Yârî Dîvanı*'nda da Sultan IV. Murad için 1 övgü şiiri vardır. IV. Murad devrinde şöhretinin zirvesine ulaşan Nef'î'nin dîvanında bu sultan için 13

kaside yer almaktadır. Bunun yanında şairin sultan için kaleme aldığı 2 kıta-i kebîresi ve 1 mesnevisi vardır. Nâilî-i Kadîm'in dîvanında 2 kaside Sultan IV. Murad içindir. Nev'î-zâde Atâyî de Sultan IV. Murad için 3 kaside ve övgü içerikli 2 müseddes kaleme almıştır. *Ganî-zâde Nâdirî Dîvanı*'nda 1 ve *Azmî-zâde Hâletî Dîvanı*'nda da Sultan IV. Murad için 3 kaside yer almaktadır. Kısa süre tahtta kalan Sultan İbrahim (ö. 1648) için az sayıda da olsa dîvanlarda kaleme alınmış şiirler mevcuttur. Neşâtî'nin 2, Cevrî'nin 5 kasidesi buna örnektir. Cevrî'nin sultana sunduğu kasidelerden biri şehzâdeleri Ahmed, Muhammed, Osman, Selîm ve Süleyman övgüsünü içermektedir. Sultan IV. Mehmed'in adına yazılmış kasideler ise sultanın saltanat süresi ile doğru orantılı değildir. *Nâilî-i Kadîm Dîvanı*'nda 1, *Nâlî Dîvanı*'nda 3, *Nâbî Dîvanı*'nda 2, *Mezâkî Dîvanı*'nda 4, *Neşâtî Dîvanı*'nda 1 ve *Cevrî Dîvanı*'nda 2 kaside Sultan IV. Mehmed adına kaleme alınmıştır. Bu yüzyılda Sultan II. Süleyman (ö. 1691) için dîvanlarda söylenmiş kaside yoktur. Sultan II. Ahmed (ö. 1695) için ise sadece *Birrî Dîvanı*'nda 1 medhiye kasidesi karşımıza çıkmaktadır. Sultan II. Mustafa için de Bosnalı Sâbit'in 3 ve Bosnalı Âsım'ın 3 övgü şiiri dîvanlarında yer almaktadır. Bu yüzyıl dîvanlarında Rezmî'nin şiirleri arasında Sultan III. Ahmed (1736) için kaleme alınmış 1 kaside ve 1 kıta yer almaktadır. Bu yüzyıl şairlerinden Râmî'nin, Şehrî'nin, Vişne-zâde İzzetî'nin, Mehmed Safvetî'nin ve Nedîm-i Kadîm'in dîvanlarında ise sultan düzeyinde söylenmiş hiç şiir yoktur. Bunun yanında bu yüzyılda Kırım girayları için de dîvanlarda söylenmiş övgü şiirleri vardır. Sabrî'nin Mehmed Giray Han için, Kâtip-zâde Sâkîb'in ve Nâbî'nin Devlet Giray Han için, Bosnalı Sâbit'in Selîm Giray Han için, Nef'î'nin Canbek Giray Han için kaleme aldığı kasideler buna örnektir. Sâbit, *Zafernâme* mesnevisini de Selîm Giray Han adına tertib etmiştir.

Rakamlar açısından bakıldığında 17. yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 549 övgü içerikli şiirin 123'ünün sultanlar için kaleme alındığı görülmektedir. Bu rakamın sultanlar için dağılımına bakıldığında değerlendirilen dîvanlarda kendisine en çok kaside yazılan isim Sultan IV. Murad'dır. Sultan I. Ahmed onu izlemektedir.

17. Yüzyıl Dîvanlarında Sultanlara Sunulan Şiir Sayısı

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde 16. yüzyıl dîvanlarında sultanlar için kaleme alınan 549 şiirin toplam şiir sayısının yaklaşık %35'ini oluşturduğu görülürken bu durum 17. yüzyıl dîvanları için yaklaşık %22'dir. Bu yüzyılda rakamlar sultanlar için kaleme alınan şiirlerin sayıca azaldığını göstermektedir. 17. yüzyıl dîvanlarına dönemin devlet yöneticilerine sunulan övgü şiirleri açısından bakıldığında yüzyılın ilk yarısında dönem vezirlerinden Kuyucu Murad Paşa, Nasuh Paşa, Ali Paşa, Hâfız Ahmed Paşa başta olmak üzere Şeyhülislam Yahyâ, Es'ad Efendi; yüzyılın sonuna doğru Köprülü ailesi gibi belirli isimlerin öne çıktığı görülmektedir. Kaf-zâde Fâizî'nin dîvanında şeyhülislam Yahyâ için 3, şeyhülislam Mehmed Efendi için 1 kasidesi vardır. Şair, bunlardan başka dönemin vezirlerinden Ali Paşa için 2 ve vezir Dilâver Paşa için de 1 kaside kaleme almıştır. Ganî-zâde Nâdirî'nin dîvanında Mısır Beylerbeyi Malkoç Ali Paşa için 1, sadâret kaymakamı Kâsım Paşa için 1, şeyhülislam Mustafa Efendi için 1, veziriazam Nasuh Paşa için 2, veziriazam Kuyucu Murad Paşa için 2, veziriazam Öküz Mehmed Paşa için 3, vezir Sinan Paşa için 1 ve şeyhülislam Sinan Efendi için 1 kasidesi vardır. Nâdirî'nin dîvanında 16. yüzyılın sonunda sarayda etkin konum kazanmaya başlayan saray ağaları için de kasideler vardır. Şairin dîvanında Gazanfer ve Ali Ağalar için 3'er kaside vardır. Azmî-zâde Hâletî'nin dîvanında veziriazam Sinan Paşa için 1, vezir İskender Paşa

için 1, Hünkar hocası Hoca Sâdeddin Efendi için 1, şeyhülislam Hoca-zâde Mehmed Efendi için 2, veziriazam İbrahim Paşa için 1, veziriazam Lala Paşa için 2, Tırnakçı Hasan Paşa için 3, Cerrah Mehmed Paşa için 1, kaptan-ı derya Cigala-zâde Sinan Paşa için 2, veziriazam Nasuh Paşa için 2, veziriazam Ali Paşa ve Mehmed Paşalar için 1'er, reisülküttab Medhî Çelebi için 1 övgü şiiri vardır. Hâletî'nin bunlardan başka etkin bir hamî olan saray ağası Gazanfer Ağa için 4, bir başka saray ağası Mehmed Ağa için de 1 kasidesi vardır. Nev'î-zâde Atâyî'nin dîvanında sadrazam Kuyucu Murad Paşa için 1, sadrazam Nasuh Paşa için 2, sadrazam Ali Paşa için 1, dönemin şeyhülislamı Sunullah Efendi için 1, şeyhülislam Hoca-zâde Mehmed Efendi için 1, şeyhülislam Yahyâ Efendi için 4, dönemin önde gelen âlimlerinden Kemal Efendi için 3, Es'ad Efendi için 1, Kapudan Hasan Paşa için 1, Kapudan Mustafa Paşa için 1, Kapudan Câfer Paşa için 1, İstanbul kadısı Ganî-zâde Nâdirî Efendi için 1 kaside kaleme almıştır. Şairin dîvanında ayrıca Segban-zâde Hüseyin Çelebi için 1 de mersiye yer almaktadır. Nev'î'nin dîvanında veziriazam Kuyucu Murad Paşa için 2, veziriazam Nasuh Paşa için 5, veziriazam Muhammed Paşa için 1, veziriazam Halil Paşa için 1, veziriazam Ali Paşa için 1, veziriazam Hüseyin Paşa için 1, veziriazam Hüsrev Paşa için 2, veziriazam Hafız Ahmed Paşa için 3, veziriazam Bayram Paşa için 1, veziriazam İlyas Paşa için 1, şeyhülislam Muhammed Efendi için 5, şeyhülislam Es'ad Efendi için 2, şeyhülislam Aziz Efendi için 1, kaymakam Muhammed Paşa için 2, Gelibolulu Mustafa Âlî için 1 ve ismi belirtilmeyen bir darüsaade ağası için 1 kaside yer almaktadır. Bunun yanında şairin dîvanında şeyhülislam Es'ad ve Yahyâ Efendiler, darüsaade ağası İsmail Ağa ve Sultan Murad'ın musâhiplerinden Musâ Çelebi için birer kıta-i kebire kaleme almıştır. Abdurrahman Râmî Çelebi'nin dîvanında sultanlar için kaside bulunmamasına rağmen devlet görevlileri için kaleme alınmış medhiye şiirleri yer almaktadır. Şairin dîvanında sadrazam Murad Paşa için 1, sadrazam Hafız Ahmed Paşa için 2, sadrazam Husrev Paşa için 1, şeyhülislam Yahyâ için 1, Hoca-zâde Ebû Saîd Efendi için 1, Hekimbaşı Emîr Çelebi için 1, Azmî-zâde Hâletî için 1, Halep kadısı Mustafa Efendi için 1, reisülküttab Hamza Efendi için 1, Karaman valisi Mümin Paşa için 1, Nişancı Paşa için 1, Şeyh Hasan Efendi için 2 ve Riyâzî Efendi için de 1 kasidesi vardır. Şair, bunlardan başka Hâfız Ahmed Paşa ve Şeyh Hasan Birûnî için de 1'er mersiye kaleme

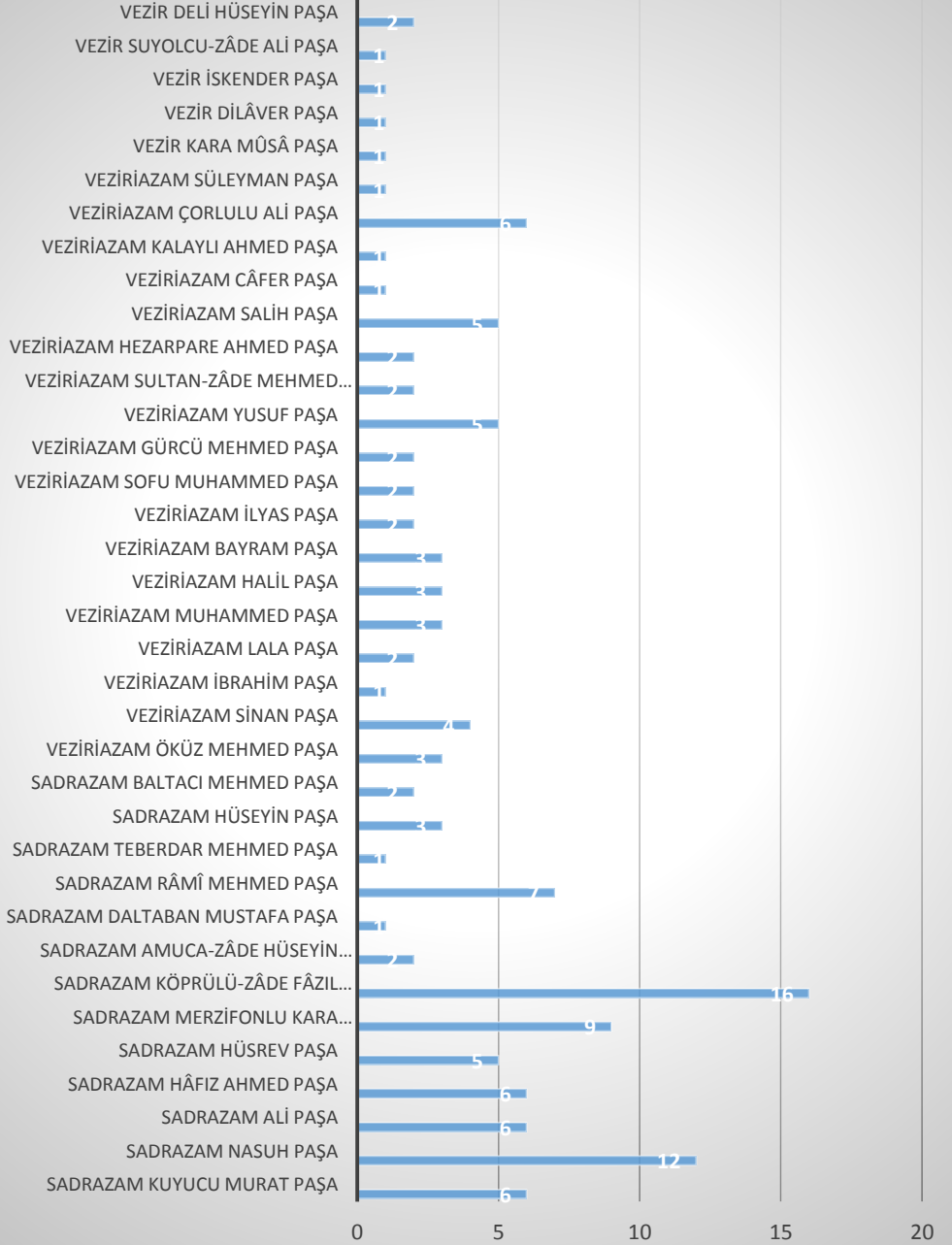
almıştır. Yüzyılın bir başka şairi Sabrî'nin dîvanında dönemin veziriazamları Mustafa Paşa ve Hüsrev Paşalar için 1'er, dönemin şeyhülislamlarından şeyhülislam Yahyâ için 2, şeyhülislam Hüseyin Efendi için 1, şeyhülislam Ebû Saîd Efendi için 1, Bostan-zâde Mehmed Efendi için 1, nakibüleşraf Allâme Efendi ve Şerif Efendiler için 1'er, Şam Beylerbeyi Silahdar Mustafa Paşa için 1, Kapudan Deli Hüseyin Paşa için 1, Kapudan Güzelce Ali Paşa için 1, Hâce Efendi-zâde Abdullah Efendi için 1, Kara Çelebi-zâde Mehmed Efendi için 1 kasidesi vardır. Şairin dîvanında bu isimlerden başka yer alan birkaç kasidesi de yakınları içindir. Fehîm-i Kadîm'in dîvançesinde bir süre maiyetinde kaldığı Mısır valisi Eyüp Paşa için kaleme alınmış 2, Mısır kalesi dizdarı Mehmed Ağa için 1 ve yakın ilişki içinde olduğu Defter emini Avnî Efendi için de 1 kasidesi vardır. Dîvanında çok kasidesi ve tarih manzumesi olan Cevrî'nin veziriazam Bayram Paşa için 2, veziriazam Muhammed Paşa için 2, biri defterdar biri veziriazam olması üzerine Salih Paşa için 2, veziriazam Ahmed Paşa için 1, veziriazam Sofu Mehmed Paşa için 1, vezir İlyas Paşa için 1, vezir Hüsrev Paşa için 1, vezir Kara Musâ Paşa için 1, vezir Yusuf Paşa için 2, Diyarbakırlı Halep Beylerbeyi Muhammed Paşa için 2, şeyhülislam Bahâyî Efendi için 1, şeyhülislam Yahyâ için 1, Rumeli kazaskeri ve şeyhülislam Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi için 1, Rumeli kazaskeri Karaçelebi-zâde Mahmud Efendi için 2, kaptanıderya Koca Musâ Paşa için 1, Rumeli ve Anadolu kazaskeri Kudsîzâde Efendi için 1, hazine kethüdası Maan-zâde Hüseyin Ağa için 1, Sultan IV. Murad'ın musâhiplerinden Musâ Çelebi için 1, Sultan İbrahim'in musâhiplerinden Yusuf Ağa için 1, ruznameci İbrahim Efendi için 1, dönemin önemli âlimlerinden Sarı Abdullah Efendi için 1, beylerbeyi Siyavuş Paşa-zâde Mustafa Paşa için 2, Mısır beylerbeyi Sultan-zâde Semîn Muhammed Paşa için 1, Erzurum valisi Halil Paşa için 1, Anadolu kazaskeri Zîrek-zâde Abdurrahman Efendi için 1, Yemen beylerbeyi Haydar Paşa için 1, hazine kethüdâsı Muhammed Ağa için 1, saray hekimbaşısı Seyyid Emîr Mehmed Çelebi için 1, sadrazam Ahmed Paşa'nın kardeşi defterdar İbrahim Paşa için 1, Canpolatoğlu Ali Paşa için 1 övgü şiiri yer almaktadır. Bunlardan başka dîvanda Sultan IV. Murad'ın musâhibi Bî-zebân Tavşan Ağa, Câfer Paşa, yeniçeri ağası Hasan Halife, hazine kâtibi Rıdvan Ağa, nakîp Yunus Efendi, enderundan birine ve darüssaade ağalarından birine yazdığı tarihler vardır. Bunlar arasında dikkat çeken iki tarih kadın

musâhibeler için kaleme alınmış olanlardır. Sultan İbrahim'in musâhibelerinden Cûybâr Kadın ve Şekerpâre Kadın için iki tarih dîvanda yer almaktadır. Şehrî'nin dîvanında sultan düzeyinde kaside yer almamakla birlikte bir dönem tezkireciliğini yaptığı veziriazam Gürcü Mehmed Paşa için 2, kethüdâ Mustafa Ağa için 1 ve Kethüda Seyyid Mustafa Bey için 1 kasidesi vardır. Bunlardan başka dîvanda Muhammed Emîr adlı bir kişinin Ağa olması, Muhammed Ağa, Şerif Paşa ve Gümrük emini Ahmed Ağa'nın yaptırıldıkları konaklar için kaleme alınmış tarih manzumeleridir. *Neşâtî Dîvanı*'nda sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa için 3, sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa için 3, dönemin şeyhülislamı şeyhülislam Bahâyî için 2, reisülküttab Şamî-zâde için 1, şeyhülislam Bostan-zâde Mehmed Efendi için 1, nişancı Abdî Paşa için 1, dönemin şairlerinden en son Rumeli kazaskeri olarak emekliye ayrılan İsmetî için 1 ve Riyâzî-zâde için de 1 kasidesi vardır. Neşâtî Ekmekçi-zâde Mehmed Çelebi için 1 de mersiye kaleme almıştır. Mezâkî'nin dîvanında maiyetinde tezkireci olarak çalıştığı Köprülü Mehmed Paşa için 1, kâtibi olarak çalıştığı sadrazam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa için 6, sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa için 2, vezir Deli Hüseyin Paşa için 1, Hanya fâtihi Yusuf Paşa için 1, Mısır valisi Ahmed Paşa için 2 ve Mahmud Paşa için de 1 kasidesi vardır. Osmanlı kazaskerlerinden ayrı zamanda şair olan Vişne-zâde İzzetî Mehmed Efendi'nin dîvanında şeyhülislam Bahâyî Efendi için 1 ve veziriazam Fâzıl Ahmed Paşa için de 1 kasidesi vardır. *Yârî Dîvanı*'nda kazasker Hoca-zâde Abdullah Çelebi için 2, Selanik kadılığı yapmış İsâ-zâde Mehmed Aziz Efendi için 1, Rumeli kazaskeri Molla Ahmed-zâde Nuh Efendi için 1, nakibüleşraf Kudsî-zâde Şeyhî Mehmed Efendi için 1, şeyhülislam Yahyâ için 1 ve Yazıcı-zâde için 1 övgü şiiri vardır. Bunun yanında şair Vezir Suyolcu-zâde Ali Paşa, kazasker Baba-zâde Abdülkadir Senâi Efendi, Vişne-zâde Mehmed İzzetî Efendi, Şeyhî Efendi-zâde Abdurrahman Efendi için de tarihler kaleme almıştır. Mehmed Safvetî'nin dîvanında şeyhülislam Bahâyî için 2 kaside yer almaktadır. Nâilî'nin dîvanında veziriazam Kara Mustafa Paşa için 1, veziriazam Fâzıl Ahmed Paşa için 4, veziriazam Sultan-zâde Mehmed Paşa için 2, veziriazam Sofu Mehmed Paşa için 1, veziriazam Hezârpâre Ahmed Paşa için 2, veziriazam Sâlih Paşa için 3, defterdar İsmail Paşa için 1, defterdar Hattat Mehmed Paşa için 1, defterdar Mustafa Paşa-zâde Mehmed Paşa için 1, şeyhülislam Yahyâ için

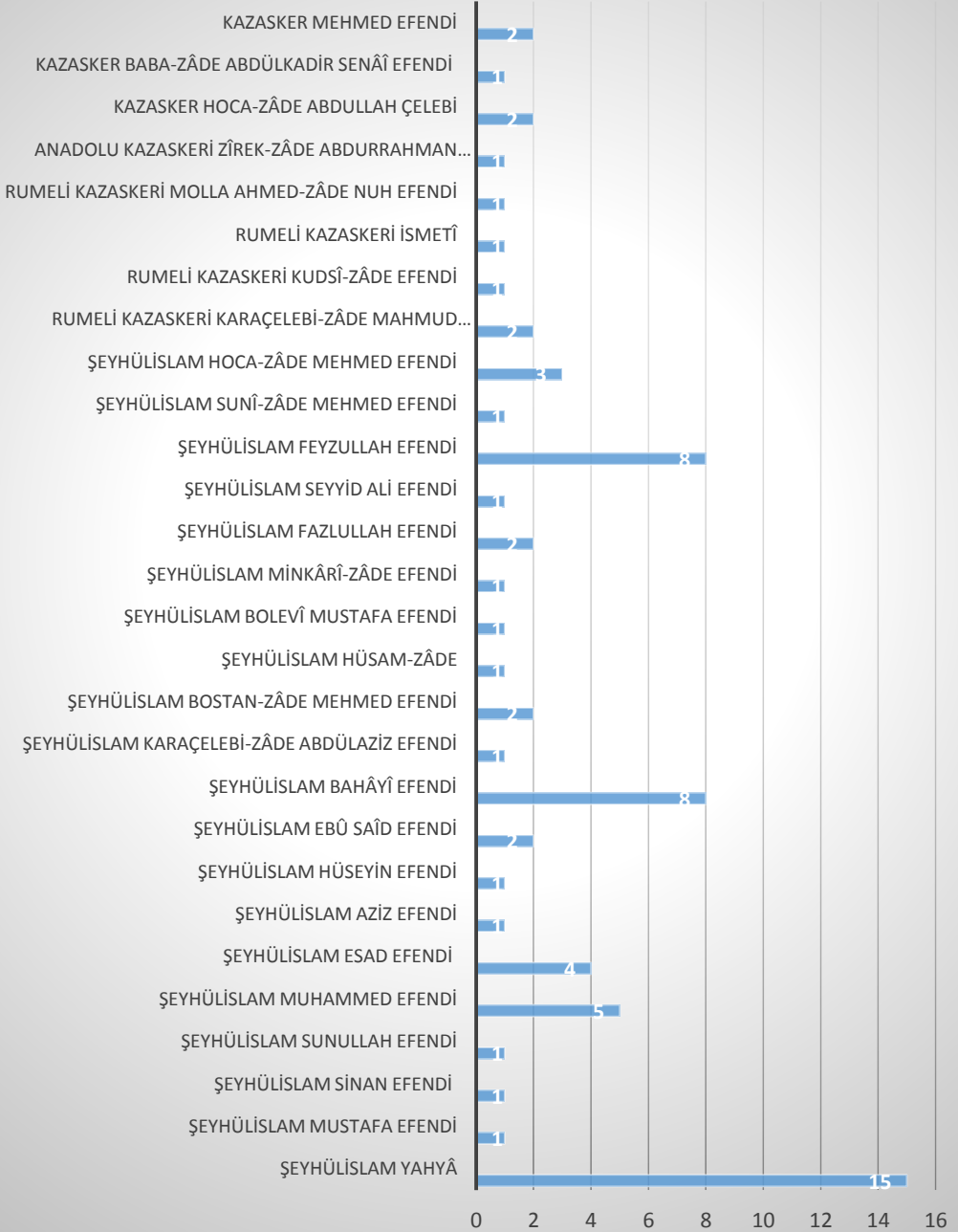
2 ve Bahâyî Efendi için 1, Sun'î-zâde için 1, defterdar Ahmed Paşa için 2, ruznâmecî İbrahim Efendi için 1, defterdar Hâfız Mehmed Efendi için 1, silahdar Yusuf Paşa için 1 ve reisülküttab Şâmî-zâde için 1 övgü şiiri yer almaktadır. *Nâlî Dîvânı*'nda muhtemelen şairin hâmîsi olan musâhib Mustafa Paşa için 7 kasidesi yer almaktadır. Bunlardan başka şairin Minkârî-zâde Yahyâ Efendi ve Muhammed Paşa için 1'er kasidesi vardır. *Nedîm-i Kadîm Dîvânı*'nda sultanlara sunulan hiç övgü şiiri olmamakla birlikte şeyhülislam Hüsâm-zâde için 1, şeyhülislam Bolevî Mustafa Efendi için 1, şeyhülislam Bahâyî Efendi için 1, şeyhülislam Minkârî-zâde Efendi için 1, şeyhülislam Sun'î-zâde Mehmed Efendi için 1, Ebû Saîd Efendi için 1 ve musâhip Lala Ağa için 1 kaside yer almaktadır. Nâbî'nin dîvanında dîvan kâtipliğini yaptığı Sultan IV. Mehmed'in damadı musâhip Mustafa Paşa için 4, Halep'te iken şairi himâye eden ve dîvanını onun isteği üzerine tertip eden Halep valisi silahdar İbrahim Paşa için 1, sadrazam Amuca-zâde Hüseyin Paşa için 1, sadrazam Daltaban Mustafa Paşa için 1, sadrazam Râmî Mehmed Paşa için 1, sadrazam Teberdar Mehmed Paşa için 1, sadrazam Silahdar Damad Ali Paşa için 2, veziriazam Câfer Paşa için 1, Halep valisi Abdurrahman Abdî Paşa için 2, Köprülü-zâde Es'ad Bey için 1 kasidesi vardır. Şairin bu isimlerden başka Şeyh Ebûbekir, Manisalı Birrî Çelebi, Helepli Hacı Ali Ağa ve Abdülkadir Geylânî için de kasideleri vardır. Üsküdarlı Sırrî'nin dîvanında sadrazam Hüseyin Paşa için 1, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa için 3, veziriazam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa için 1, veziriazam Ali Paşa, veziriazam Amuca-zâde Hüseyin Paşa için 1, şeyhülislam Fazlullah Efendi için 2, reisülküttab Râmî Efendi için 3, reisülküttab Mustafa Efendi için 1 ve musâhib Mustafa Paşa için de 1 kasidesi vardır. Fasîh Ahmed Dede'nin dîvanında sultanlar için övgü şiiri olmamakla birlikte devlet görevlileri açısından tek övgü şiiri şairin hazine kâtipliği ve musâhipliğini yaptığı Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa içindir. Bosnalı Âsım dîvanında sadrazam Râmî Mehmed Paşa için 2, İstanbul kadısı Abdullah Efendi için 1, Bosna valisi Halil Paşa için 3, Bosna valisi Kara Mehmed Paşa için 2, veziriazam Yusuf Paşa için 1 ve şairin hemşerisi, yardımcıları gördüğü Bosnalı Sâbit için de 1 kasidesi vardır. *Bosnalı Sâbit Dîvânı*'nda hâmîsi kaptan-ı derya Seydî-zâde Mehmed Paşa için 1, aynı aileden Seydî-zâde Ahmed Paşa için 2 ve Seydî-zâde Ali Paşa için 1, şeyhülislam Seyyid Ali Efendi için 1, yardımcıları gördüğü şeyhülislam Feyzullah Efendi için 8,

sadrazam Mehmed Paşa için 1, veziriazam Kalaylı Ahmed Paşa için 1, veziriazam Hasan Paşa için 1, Kazasker Mehmed Efendi için 1, Paşmakçı-zâde Ali Efendi için 1, veziriazam Hüseyin Paşa için 1, veziriazam Çorlulu Ali Paşa için 1, Baltacı Mehmed Paşa için 1, Bosna kadısı Halil Paşa için 2, İbrahim ve Mehmed Paşalar için 1'er kasidesi vardır. Bunun yanında şairin Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Reis Ahmed Efendi, Bahri Paşa ve Mehmed Paşalar için de tarih manzumeleri vardır. Kâtip-zâde Sâkib'in dîvanında sadrazam Baltacı Mehmed Paşa için 1, sadrazam Râmî Mehmed Paşa için 1, Hasan Paşa, Abdî Paşa ve Halil Paşalar için 1'er ve Hüseyin Ağa için de 1 kasidesi vardır. Rezmî Dîvanı'nda veziriazam Damad Ali Paşa için 3 ve veziriazam Süleyman Paşa için de 1 kaside yer almaktadır. Bunlardan başka şairin Sultan III. Ahmed için kaleme aldığı bir kıtası da vardır. *Birri Dîvanı*'nda da Nasuh ve Mehmed Paşalara 1'er kaside yer almakla birlikte şairin bunlardan başka dîvanda yer alan övgü şiirleri çevresindeki yakın ve dostları içindir. Rakamlar açısından bakıldığında 17. yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 549 övgü içerikli şiirin 388'i sadrazam, vezir ve diğer üst düzey devlet görevlileri için kaleme alınmıştır.

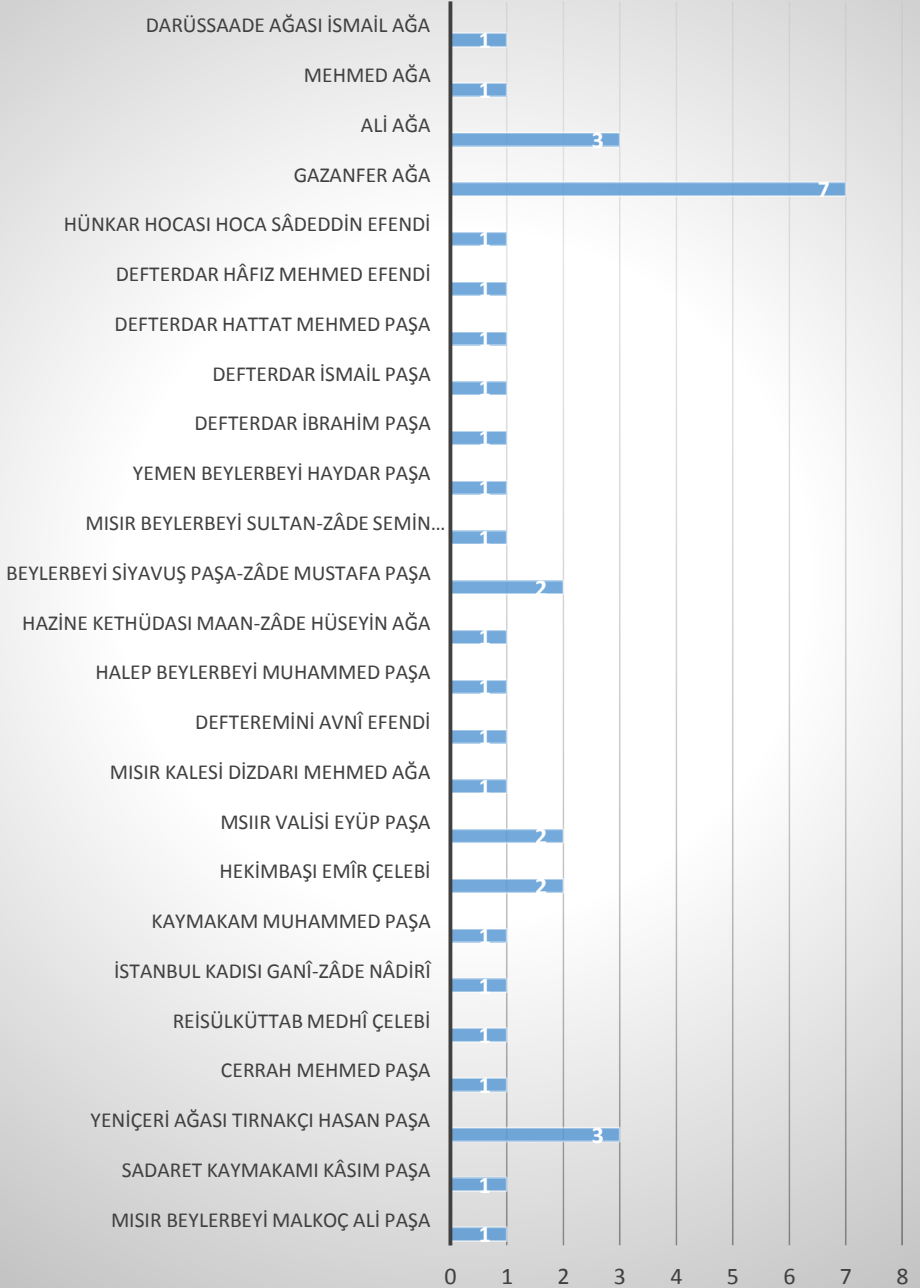
17. Yüzyıl Dîvanlarında Sadrazam ve Vezirler İçin Yazılmış Övgü Şiirleri

17. Yüzyıl Dîvanlarında Şeyhülislam ve Kazaskerler İçin Yazılmış Övgü Şiirleri

17. Yüzyıl Dîvanlarında Diğer Devlet Görevlileri İçin Yazılmış Övgü Şiirleri

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde 16. yüzyıl dîvanlarında üst düzey devlet görevlileri için kaleme alınan şiirlerin toplam şiir sayısının yaklaşık %40'ını oluşturduğu görülürken bu durum 17. yüzyıl dîvanları için yaklaşık %70'tir. 17. yüzyıl verilerine bakıldığında sadrazam, veziriazam, vezir konumundaki isimlerin bir önceki yüzyıldan daha fazla desteklerinin olduğu, aynı durumun şeyhülislam için de geçerli olduğu görülmektedir. 17. yüzyılda Şeyhülislam Yahyâ ve Bahâyî başta olmak üzere şeyhülislamın sanata verdikleri destek tablodan da görüleceği üzere üst düzeydedir. Bunun yanında bir önceki yüzyılın sonunda sarayda etkin konuma gelen saray ağalarının bu yüzyılda kültür ve sanat faaliyetlerinde daha da etkin oldukları rakamlardan anlaşılmaktadır. Bu isimler arasında özellikle Gazanfer Ağa'nın ismi öne çıkmaktadır. Bu yüzyılda siyasi nüfuzları olmakla birlikte dîvanlarda vâlîde sultanlara sunulmuş şiirler olmaması da dikkat çekicidir. Bununla birlikte bu yüzyılda musâhibelere yazılmış övgü şiirleri de ilk kez dîvanlarda karşımıza çıkmıştır. Benzer durum değişen saltanat sistemi sebebiyle şehzâdeler için de geçerlidir. 17. yüzyıl dîvanlarında şehzâdeler için kaleme alınmış kaside ya da mersiye şiirine rastlanmamaktadır.

18. yüzyıl

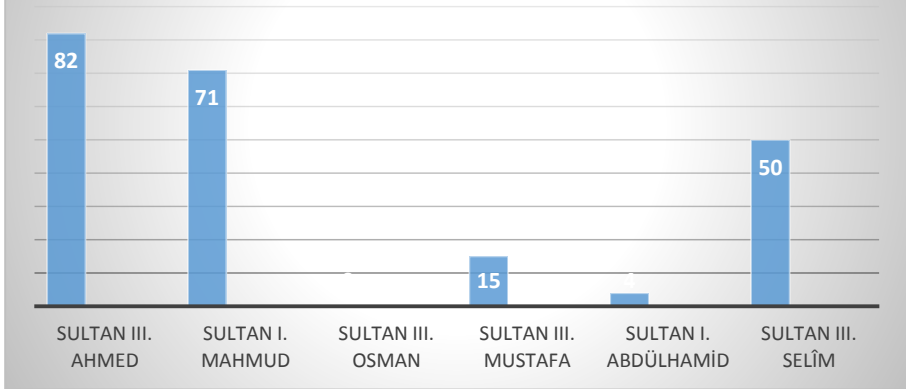
18. yüzyılda üretimde bulunmuş şairlerden 104'ü üzerine dîvan neşri çalışması yapılmıştır. Bu isimler, Nedîm, Kânî, İzzet Ali Paşa, Lebîb, Nâşid, Şeyh Gâlib, Erzurumlu Zihnî, Tırsî, Ünsî, Vâlî, Sâmî, Refi-i Âmidî, Neccar-zâde Rızâ, Ebûbekir Sâmî Paşa, Şehdî, Bolulu Mehmed Hanîf, Afif Efendi, Vâsık, Âgâh, Amâ Yûsuf Gâribî, Âsâf, Ârif-zâde Âsım, Azbî Baba, Belig Mehmed Emîn, Ebûbekir Celâlî, Cemâleddin Uşşâkî, Dâniş, Halepli Edib, Bağdatlı Es'ad, Esrar Dede, Fahrî-i Sünbülî, Fasîhî, Mustafa Fennî, Ferhad Paşa, Ferrî, Feyzî Efendi, Subhî-zâde Feyzî, Fıtnat Hanım, Gurbî, Hâfid, Hâkim, Hâmî, Hanîf, Bandırmalı Hâşim, Hasım, Haşmet, Hasmî, Hayrî, Hâzık, Hikmetî, İzzî, Kâmî, Koca Râgıp Paşa, Levhî, Mekkî, Münîf, Lâzikî-zâde Feyzullah Nâfiz, Nahîfî, Nâşid, Yahyâ Nazîm, Nebîl, Nebzî, Hoca Neşet, Nevres-i Kadîm, Mirza-zâde Neylî, Neyyîr, Nihâlî, Nîmet, Halil Nûrî, Hanyalı Nûrî, Piriştineli Nûrî, Nüzhet, Muvakkit-zâde Pertev, Râşid, Eğrikapılı Mehmed Râsim, Fodlacı-zâde Râsim, Râtib Ahmed Paşa, Re'fet Mehmed Azîz, Refi-i Âmidî, Çeşmî-zâde Reşid,

Sabîh, Sabrî, Sâdık, Sâkîb Dede, Hüseyin Şâkir, Sâlik Efendi, Mirza-zâde Sâlim, Ebûbekir Sâmi Paşa, Şehdî, Şekûrî, Mehmed Şerîf, Seyyid Mehmed Emîn, Seyyid Vehbî, Sünbül-zâde Vehbî, Osman-zâde Tâib, Vâhid Mahtûmî, Verdî, Vesîm, Vuslatî, Yâver, Sıdkî, Rusçuklu Zarîfî, Sâfî, Şeyhülislam İshak, Enderunlu Hâmid ve Hâtem'dir. Bu isimlerden bazılarının dîvanlarında klasik kaside özelliği gösteren medhiyeler olmaması sebebiyle inceleme dışında bırakılmıştır. Bu özellik gösteren söz konusu dîvanlardaki övgü şiirlerine öncelikle sultanlar açısından bakıldığında söz edilmesi gereken ilk isim yüzyılın başında saltanatta olan Sultan III. Ahmed'dir. Bu yüzyıl dîvanlarında dikkat çeken bir husus tarih kıtalarının da kaside kadar övgü amaçlı tercih edilmiş olmasıdır. Bu tercihin 17. yüzyıl örneklerinden daha fazla karşımıza çıktığı görülmektedir. 27 yıl tahtta kalan III. Ahmed için 18. yüzyıl dîvanlarında Nedîm'in 11, Şehdî Mustafa Efendi'nin 2, dönem vezirlerinden İzzet Ali Paşa'nın 3, Arpaemînî-zâde Sâmi'nin 4, Fasîhî'nin 1, Hâmî'nin 1, Şâkir'in 5, sultanın isteği üzerine dîvanını tertip ettiği Vâhid Mahtûmî'nin 5, Sâlim'in 6, Vesîm'in 3, Râşid'in 4, Şeyhülislam İshak'ın 2, Kâmî'nin 1, Yahyâ Nazîm'in 1, Nâfiz'in 1, Nahîfî'nin 3 ve sultanın yakınındaki isimlerden Seyyid Vehbî'nin ise 28 kaside ve tarih formunda övgü şiirleri yer almaktadır. Sultan I. Mahmud (ö. 1754) için Enderun'da yetişip dîvanı hümayun hocaları sınıfına dâhil olan Dâniş'in dîvanında 16, Hanîf'in dîvanında 14, Haşmet'in dîvanında 2, Sultan I. Mahmud'a sunulan *Münîf Dîvanı*'nda 1, *Nâfiz Dîvanı*'nda 1, babası I. Mahmud devri şeyhülislamlarından olan Fıtnat Hanım'ın dîvanında 1, I. Mahmud döneminde sarayda değişik görevlerde bulunan Hâkim'in dîvanında 2, Nebzî'nin dîvanında 6, Nevres-i Kadîm'in dîvanında 5, Nimet'in dîvanında 1, Sabîh'in dîvanında 1, Şâkir'in dîvanında 1, Sâlim'in dîvanında 1, Seyyid Vehbî'nin dîvanında 6, Vesîm'in dîvanında 1, Şeyhülislam İshak'ın dîvanında 6 ve Hâtem'in dîvanında 6 övgü şiiri yer almaktadır. 3 yıla yakın bir süre tahtta kalan Sultan III. Osman (ö. 1757) için bu yüzyıl dîvanlarında kaleme alınmış hiç şiir bulunmamaktadır. Sultan III. Mustafa (ö. 1774) için ise *Nâfiz Dîvanı*'nda 3, *Sabîh Dîvanı*'nda 2, *Sünbülzâde Vehbî Dîvanı*'nda 2, *Subhî-zâde Feyzî Dîvanı*'nda 1, *Haşmet Dîvanı*'nda 1, *Hayrî Dîvanı*'nda 1, *Neylî Dîvanı*'nda 1, *Nevres-i Kadîm Dîvanı*'nda 1, *Kâmî Dîvanı*'nda 1, *Nahîfî Dîvanı*'nda 1 ve *Yahyâ Nazîm Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri vardır. Sultan I. Abdülhâmîd için bu yüzyıl

dîvanlarında Sünbülzâde Vehbî'nin 3 ve Afif Efendi'nin de 1 övgü şiiri vardır. Yüzyılın sonunda tahta çıkan Sultan III. Selîm (ö. 1808) için bu yüzyılda en çok övgü şiiri kaleme alan isim, dîvanını da bu Sultana sunan Sünbül-zâde Vehbî'dir. Şairin dîvanında sultan için 22 kaside ve tarih şiiri yer almaktadır. Sultanın dîvanını tertip ettirdiği Şeyh Gâlib'in de sultan için 10 övgü şiiri vardır. Bunlardan başka Ferrî'nin 1, Nâşid'in 2, Sâmi'nin 6, Ebûbekir Sâmi'nin 6, Halil Nûrî'nin 2 ve Kânî'nin de 1 övgü şiiri vardır.

Rakamlar açısından bakıldığında 18. yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 877 övgü içerikli şiirin 225'inin sultanlar için kaleme alındığı görülmektedir. Bu rakamın sultanlar için dağılımına bakıldığında değerlendirilen dîvanlarda kendisine en çok kaside yazılan isim Sultan III. Ahmed'dir. Onu, Sultan I. Mahmud ve Sultan III. Selîm izlemektedir. Bu yüzyılda sultanlara sunulan şiir sayısı genel sayının yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır. Bu değerlendirme sayısal olarak 17. yüzyıl rakamları ile benzerlik göstermektedir. Bu yüzyılda Kırım girayları için dîvanlarda söylenmiş övgü şiirlerinin devam ettiği görülmektedir. Hanyalı Nûrî'nin Baht Giray için 1, Vesîm'in Kaplan Giray Han için 1, Yahyâ Nazîm'in Selîm Giray için 5, Şehdî'nin Selîm Giray için 1 kasidesi buna örneklerdir.

18. Yüzyıl Dîvanlarında Sultanlara Sunulan Şiir Sayısı

18. yüzyıl dîvanlarına dönemin devlet yöneticilerine sunulan övgü şiirleri açısından bakıldığında yüzyılın ilk yarısında kültür ve sanat faaliyetlerinde etkin rol oynayan sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın ismi öne çıkmaktadır. Paşa için Seyyid Vehbî'nin 26, Nedîm'in 18, İzzet Ali Paşa'nın 4, Şehdî'nin 7, Ârif-zâde Âsım'ın 1, Arpaemînî-zâde Sâmî'nin 7, Sâlim'in 1, Şâkir'in 13, Kâmî'nin 6, Münîf'in 8, Nahîfî'nin 2, Neylî'nin 2, Râşid'in 7, Eğrikapılı Râsim'in 2 ve Sâdık'ın 4 övgü şiiri kaleme aldığı tespit edilmiştir. Bunun yanında Damad İbrahim Paşa'nın selefi olan sadrazam Şehid Ali Paşa için Nedîm'in 3, İzzet Ali Paşa'nın 1, Arpaemînî-zâde Sâmî'nin 4, Fıtnat Hanım'ın 1, Vâsık'ın 1, Kâmî'nin 3, Neylî'nin 1, Râşid'in 5, Sâdık'ın 3, Şâkir'in 1 ve Seyyid Vehbî'nin 2 övgü şiiri vardır. Sultan I. Mahmud ve III. Osman'ın saltanat dönemlerinde farklı zamanlarda üç kez sadrazamlık yapmış Hekimoğlu Ali Paşa da döneminin önemli hâmilelerinden biridir. Bu yüzyıl dîvanlarında Paşa için Seyyid Vehbî'nin 3, Haşmet'in 1, Hâzık'ın 1, Lebîb'in 2, Ârif-zâde Âsım'ın 1, Mekki'nin 1, Münîf'in 2, Nevres-i Kadîm'in 5, Çeşmî-zâde Reşid'in 2 ve Sâlik'in 2 övgü şiiri yer almaktadır. Kapudan Mustafa Paşa için de bu yüzyılda kaleme alınmış övgü şiirleri vardır. Paşa için Nedîm'in 2, İzzet Ali Paşa'nın 4, Sâmî'nin 1, Münîf'in 2, Nâfiz'in 1, Neylî'nin 5, Râşid'in 2, Seyyid Vehbî'nin 2, Kânî'nin 2 ve Vâhid Mahtûmî'nin 1 övgü şiiri vardır. Bu yüzyılda dönemin şeyhülislamlarından Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin hâmî olarak ismi öne çıkmaktadır. Es'ad Efendi için Re'fet Mehmed Aziz'in 1, Sünbül-zâde Vehbî'nin 3, Şeyh Gâlib'in 1, Belîğ Mehmed Emin'in 2, Fıtnat Hanım'ın 1, Haşmet'in 1, Vâsık'ın 1 ve Nevres-i Kadîm'in 1 övgü şiiri vardır.

Yüzyılın diğer dîvanları gözden geçirildiğinde *İzzet Ali Paşa Dîvanı*'nda yukarıdaki isimler dışında Kethüdâ Mehmed Paşa için 1, Âtîf Efendi için 1, Evliyâ Mehmed Bey için 1 ve Basra valisi Abdurrahman Paşa için 2 övgü şiiri vardır. Şairin bunlardan başka iki tane kaymakama sunulmuş nâ-tamam kasidesi de vardır. İzzet Ali Paşa'nın dönemin önemli bürokratlarından, bir süre vezir ve sadaret kaymakamlığı makamında bulunmuş olması dolayısıyla kendisi için kaleme alınmış övgü şiirleri de vardır. Münîf'in dîvanında İzzet Ali Paşa için 2 ve Seyyid Vehbî'nin dîvanında Paşa için 1 kasidesi vardır. Yüzyılın önemli isimlerinden birisi olan Şeyh Gâlib'in dîvanında hâmilelerinden birisi olan Beyhan Sultan için kaleme aldığı 4 kaside vardır. Şairin edebî sohbetlerine

katılarak kendisinden çok şey öğrendiği, ilk mahlasını ondan aldığı Hoca Neşet için 1, kethüdâ ve defterdar Şerif Efendi için 3 ve sır kâtiplerinden Ahmed Efendi için de 1 övgü şiiri vardır. Sâmi'nin Baltacı Mehmed Paşa için 2, Damad İbrahim Paşa'nın Kethüdâsı Muhammed için de 1 kasidesi vardır. Ebûbekir Sâmi'nin sadrazam Halil Hâmîd Paşa için 1 ve Bâlî Efendi için de 1 kasidesi vardır. Afîf Efendi'nin sadrazam Yusuf Paşa için 1 tarihi vardır. *Beliğ Mehmed Emin Dîvani*'nda Rumeli ve Mora valiliği, kaptanıderyalık yapan Râtib Ahmed Paşa için 4 kaside kaleme almıştır. Şairin dîvanındaki diğer kasidelerinden biri Şeyhülislam Mustafa Efendi ve diğeri de Ubeyd Efendi içindir. *Dâniş Dîvani*'nda Sadrazam Abdullah Paşa ve veziriazam Ahmed Paşa için birer kaside ve hazine ağası Beşir Ağa için de bir kıtası vardır. Ferrî Dîvanı'nda Hayrî Efendi ve Ahmed Efendi'den başka kapudan-ı derya Hüseyin Paşa için de birer kaside vardır. *Subhî-zâde Feyzî Dîvani*'nda şairin sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa'nın torunlarından, babası Subhî Ahmed Efendi için 2, kapudan İbrahim Paşa için 2, defterdar Mustafa Efendi için 1 ve reisülküttab Râmî Efendi için de 1 kasidesi vardır. *Fitnat Hanım Dîvani*'nda sadrazam Mustafa Paşa için 1 kaside yer almaktadır. Hâkim dîvanında vezir Mustafa Paşa ve silahdar Ali Ağa için birer kaside vardır. *Hâmî Dîvani*'nda Köprülü-zâde Abdullah Paşa'ya 2, Ahmed Paşa ve vezir Numan Paşa'ya da birer kaside yer almaktadır. Haşmet'in dîvanında sadrazam Abdullah Paşa için 2, sadrazam Mustafa Paşa için 2, şairin meclislerinde yer aldığı Osmanlı sadrazamı Koca Râgıb Paşa için 3, şeyhülislam Mustafa Efendi'nin oğlu Feyzullah Efendi için 1, şeyhülislam Çelebi-zâde Âsım Efendi için 1, defterdar Halîmî Paşa için 1 ve şeyhülislam Veliyüddin Efendi için de 1 övgü şiiri vardır. Hayrî'nin dîvanında tersane emini Sıdkî Efendi, İzzet Paşa, Muhammed Paşa, Emîn Paşa ve Reis Hamza Efendi için birer kasidesi vardır. Kâmî'nin dîvanında Baltacı Mehmed Paşa için 1, şeyhülislam Feyzullah Efendi için 2, şeyhülislam Abdullah Efendi için 1, Ebû Saîd-zâde için 1 ve sadrazam İbrahim Paşa'nın kethüdâsı Muhammed Ağa için 1 övgü şiiri vardır. Kânî'nin dîvanında şairin ölümünden sonra dîvanını tertib ettiren reisülküttab Mehmed Râşid Efendi için 3, Kapudan Hasan Paşa için 1, Darphane-i Âmire emini Yusuf Ağa için 2, Rumeli kazaskeri Mustafa Âşir Efendi için 1, Rumeli kazaskeri Veliyüddin Efendi'nin oğlu Mehmed Emîn Efendi için 1, Pîrî-zâde Osman Efendi ve defterdar Osman Efendi için 1'er ve kethüda Mustafa Bey için

de 1 övgü şiiri vardır. Koca Râgıb Paşa'nın dîvanında, yanında kâtiplik, mektupçuluk görevlerinde bulunduğu Bağdat valisi Ahmed Paşa için 2 kasidesi ve bir muhammesi vardır. Münîf'in dîvanında birlikte çalıştığı Halep kadısı Râşid Efendi için 1, Halep kadısı Mansûrî-zâde Abdullah Efendi için 1, şeyhülislam Abdullah Efendi için 1, Hemedan muhafızı Abdurrahman Paşa için 1 ve Bağdat muhafızı Ahmed Paşa için 1 kasidesi vardır. Nahîfî, dîvanında sadrazam Mustafa Paşa, vezir Hüseyin ve Mustafa Paşalar, Ahmed Paşa ve yeniçeri ağası İsmail Ağa için 1'er kaside söylemiştir. *Yahyâ Nazîm Dîvanı*'nda sadrazam Râmî Mehmed Efendi için 1, vezir Topal Osman Paşa için 1, veziriazam Amca-zâde Gâzi Hüseyin Paşa için 1, şeyhülislam Sâdık Efendi için 1, Anadolu kazaskeri La'î-zâde Muhammed Efendi için de 2 kasidesi vardır. Nevres-i Kadîm'in dîvanında sadrazam Abdullah Paşa için 4, sadrazam Mustafa Paşa için 2, sadrazam Devâtdâr Mehmed Paşa için 2, şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi için 2, Koca Râgıb Paşa için 2 ve Çelebi-zâde Âsım Efendi için 1 kasidesi vardır. Neylî'nin dîvanında hâmîlerinden biri olan şeyhülislam Feyzullah Efendi için 3, Feyzullah Efendi'nin oğlu İbrahim Efendi için 1, Köprülü-zâde Abdullah Paşa için 1, veziriazam Baltacı Mehmed Paşa için 1 ve Numan Paşa-zâde Ahmed Paşa için de 1 övgü şiiri vardır. Râşid'in dîvanında Baltacı Mehmed Paşa için 1, şeyhülislam Seyyid Ali Efendi için 2, şeyhülislam Feyzullah Efendi için 2, Kethüdâ Mehmed Paşa için 1, reisülküttab Mehmed Râmî Efendi için 1, İzmir kadısı Turmuş-zâde Ahmed Efendi için 1 ve Nâbî Efendi için de 1 övgü şiiri vardır. Sabîh'in dîvanında vezir Saîd Mehmed Paşa için 1, veziriazam Koca Râgıb Mehmed Paşa için 1 ve defterdar Halîmî Mustafa Efendi için 5 kasidesi vardır. Sâlim'in dîvanında sadrazam Kalaylı Ahmed Paşa için 1, veziriazam Damad Hasan Paşa için 1, sadrazam Mehmed Paşa için 3, şeyhülislam Seyyid Ali Efendi ve şeyhülislam Abdullah Efendiler için 1'er, babası şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi için 1 ve İsmail Paşa için de 1 kasidesi yer almaktadır. Şehdî'nin dîvanında veziriazam Silahdar Mustafa Paşa için 1, veziriazam Mehmed Paşa için 1, vezir Râmî Mehmed Paşa için 1, Baltacı Mehmed Paşa için 2, Çorlulu Ali Paşa için 4, Halil Paşa için 1, Arif Efendi ve Hasan Ağa için 1'er ve şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğlu Seyyid Fethullah Efendi için 1 övgü şiiri vardır. Seyyid Vehbî'nin dîvanında şeyhülislam Paşmakçı-zâde Seyyid Abdullah Efendi için 2, şeyhülislam İshak Efendi için 1, şeyhülislam Damad-zâde Ahmed

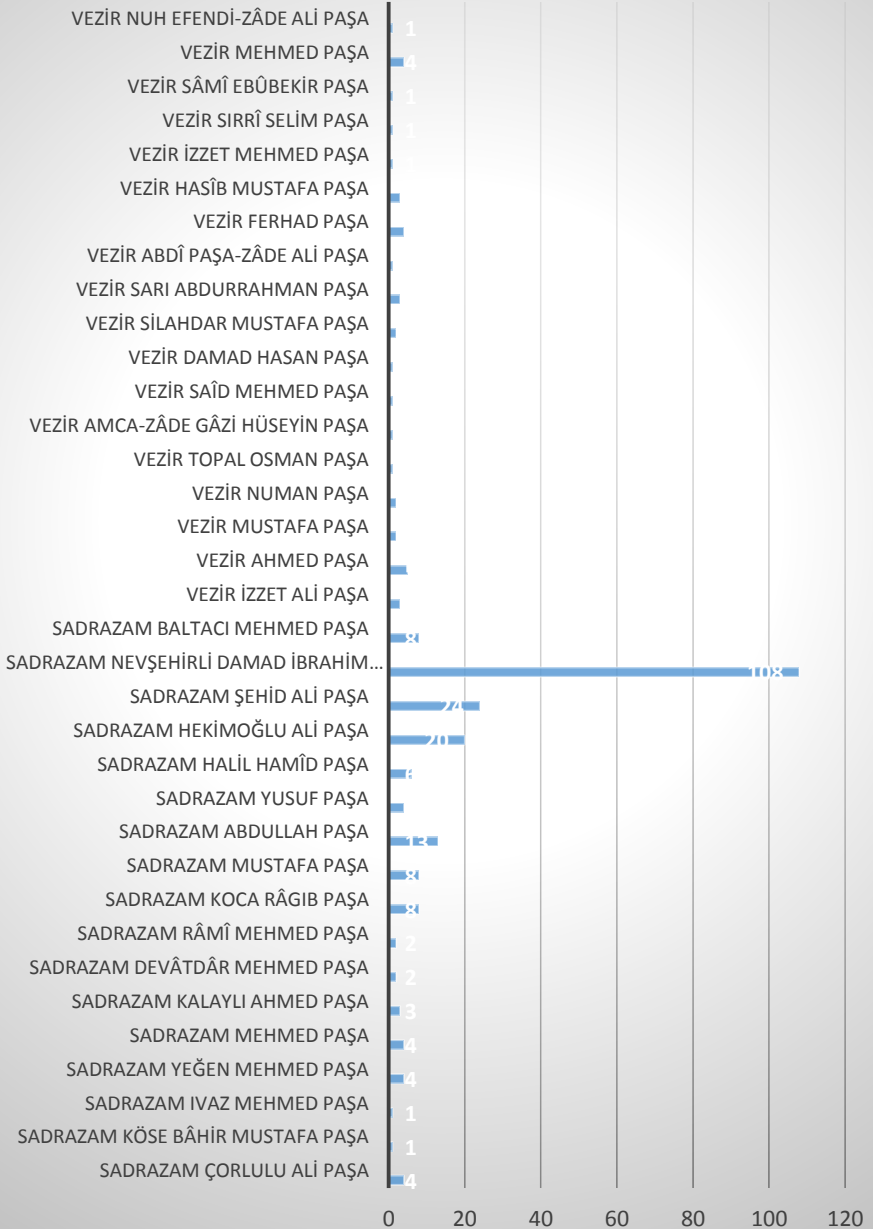
Efendi için 1 ve Kethüdâ Mehmed Ağa için 5 övgü şiiri vardır. Sünbül-zâde Vehbî'nin dîvanında ise sadrazam Yeğen Mehmed Paşa için 4, sadrazam Halil Hâmîd Paşa için 4, şeyhülislam Pîrî-zâde Osman Efendi için 3, şeyhülislam Es'ad-zâde Mehmed Şerif Efendi için 3, şeyhülislam Kâmil Efendi için 2, şeyhülislam Çelebi-zâde Âsım İsmail Efendi için 1, Rumeli Kazaskeri Veli Efendi-zâde için 1, İstanbul defterdarı Hilmi Paşa için 1, reisülküttab Âtîf-zâde Ömer Efendi için 1, Yenişehir defterdarı Osman Paşa için 1, Melek Mehmed Paşa için 1, Râgıb Paşa için 1 ve İsmail Paşa için de 1 övgü şiiri yer almaktadır. Vâhid Mahtûmî'nin dîvanında Darüssaade Ağası Beşir Ağa, Hazinedar Abbas Ağa, Çukadar İsmail Bey ve Müftî-zâde İbrahim Efendi için 1'er övgü şiiri vardır. Şeyhülislam İshak'ın dîvanında şeyhülislam Seyyid Ali Efendi için 1 ve Silahdar Paşa için de 1 kaside vardır. Hâtem'in dîvanında ise Silahdar Ali Ağa için 5 ve Baltacı Mehmed Paşa için 1 kaside vardır.

Bu yüzyılda bazı şairlerin dîvanlarında sultan düzeyinde kaleme alınmış övgü şiiri olmamakla birlikte dönemin önemli konumdaki devlet adamları, bazen de yerel bey ya da paşalar için söylenmiş kaside ve tarih formunda şiirler vardır. Örneğin Erzurumlu Zihnî'nin kasideleri daha çok Erzurum'da ve civar şehirlerde valilik yapmış Paşalara yazılmıştır. Şairin dîvanında Yazıcı-zâde İbrahim Paşa için 1, Şehsüvar-zâde Mustafa Paşa için 1, İspanakçı Mustafa Paşa için 1, Meşaleci İbrahim Paşa için 2, Gâzi İzzet Ahmed Paşa için 1, Canikli Ali Paşa için 1, eski madenemini ve Diyarbakır valisi Yusuf Paşa için 1 ve Urfa valisi Abdî Paşa için 1 kasidesi vardır. Şairin bunlardan başka Erzurum müftüsü Hâzık Mehmed Efendi için de 1 kasidesi vardır. Refî-i Âmidî'nin dîvanında, Diyarbakır valiliği yaptığı sırada tanıştığı sadrazam Yusuf Ziyâ Paşa için 2 kasidesi vardır. Bağdatlı Es'ad'ın dîvanında, dîvan kâtipliği ve dîvan efendiliği yaptığı Bağdat valisi Ömer Paşa için 4 kaside yer almaktadır. *Hâzık Dîvanı*'nda şeyhülislam Feyzullah Efendi-zâde Mustafa Efendi, Erzurum valisi Çeteci Abdullah Paşa, Çıldır valisi Ahmed Paşa ve Çıldır valisi Yusuf Paşa için kaleme alınmış 1'er kaside vardır. *Lebib Dîvanı*'nda şaire yardımcıları olan Çeteci Abdullah Paşa için 4, Bağdat valisi Süleyman Paşa için 2, Bağdat valisi Ömer Paşa ve Bağdat valisi Ahmed Paşa için 1'er, defterdar Ramîpaşa-zâde Mustafa Bey için 1, vezir Sarı Abdurrahman Paşa için 1, vezir Abdî paşa-zâde Ali Paşa için 1, vezir Mehmed Emin Paşa için 2, vezir Mehmed Paşa için 1, vezir Numan Paşa için 1 övgü şiiri vardır.

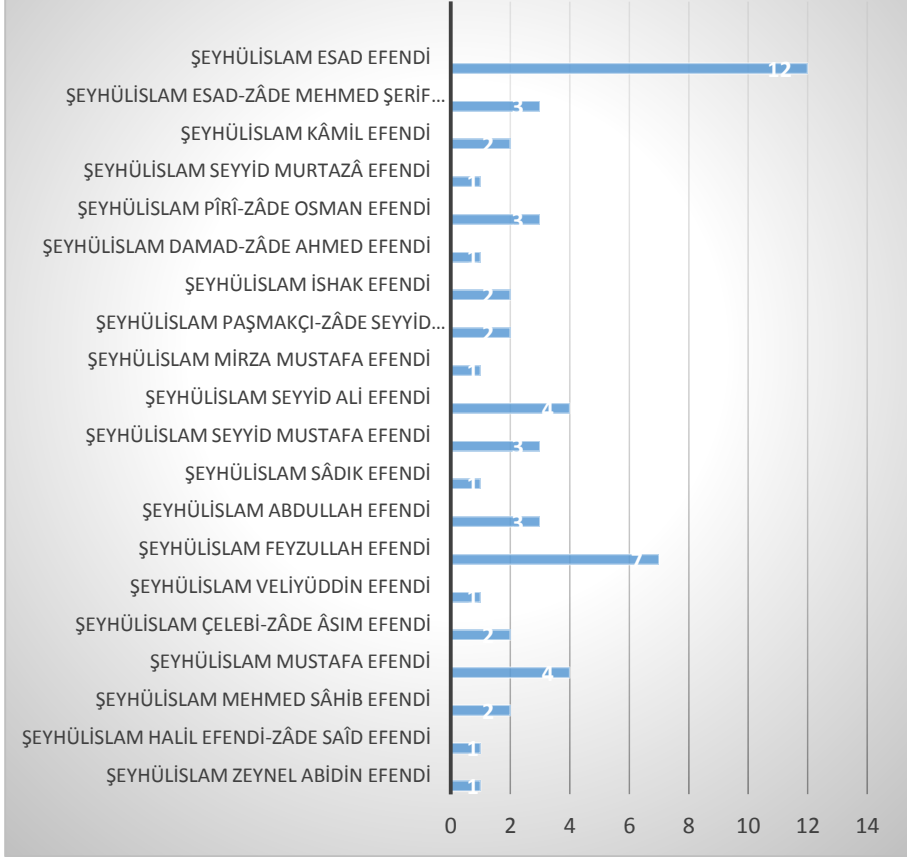
Şairin bunlardan başka Yahyâ Paşa, Firârî-zâde Abdullah Paşa, Kethüdâ Ali Ağa, Damad Râgıb Hüseyin Paşa ve Ahmed Paşa-zâde Ali Paşa için de övgü şiirleri vardır. Mekki'nin dîvanında şeyhülislam Mustafa Efendi için 1 kasidesi vardır. Hanyalı Nûrî'nin dîvanında vezir Ferhad Paşa için 4, vezir Hasıb Mustafa Paşa için 3, Kandiye valisi Osman Paşa için 1, vezir Mustafa Paşa için 1, vezir İzzet Mehmed Paşa için 1, Kapudan-ı derya Hüseyin Paşa için 1, kaptan-ı derya Hüsrev Mehmed Paşa için 2, vezir Sırrî Selîm Paşa için 1, vezir Sâmi Ebûbekir Paşa için 1, Müftü Ömer Efendi için 1, aynı zamanda devir şairlerinden Kâmi Yahyâ Efendi için 4 övgü şiiri yer almaktadır. Nüzhet'in dîvanında defterdar Halîmî Efendi için 2, şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi için 1, darüssaade ağası Beşir Ağa için 1, darüssaade Ağası Ahmed Ağa'nın kâtibi İbrahim Efendi için 1, darüssaade ağası kâtiplerinden Osman Efendi için de 1 övgü şiiri vardır. Re'fet Mehmed Aziz'in dîvanında veziriazam Seyyid Abdullah Paşa için 6, sadrazam Mehmed Paşa için 1, şeyhülislam Mehmed Sâhib Efendi için 2, Kazasker Feyzullah Efendi için 3 ve darüssaade ağası Beşir Ağa için de 3 kaside vardır. Çeşmî-zâde Reşid'in dîvanında sadrazam Abdullah Paşa için 2, şeyhülislam Mustafa Efendi için 1, Muhammed Paşa için 2, dönem şairlerinden Neylî ve Râgıb Efendiler için 1'er kasidesi vardır. Sabrî'nin dîvanında sancak mutasarrıfı Seyyid Mustafa Paşa için 3, Mora valisi Veliyüddin Paşa için 2, tersane emini Moralı Ali Efendi için 3, padişahın yakın çalışanlarından Ebûbekir Efendi için 2 ve Osman Paşa için de 3 övgü şiiri vardır. *Sâlik Dîvanı*'nda sadrazam Mustafa Paşa için 2, sadrazam Ahmed Paşa için 2, vezir Mehmed Paşa için 3, sadrazam İvaz Mehmed Paşa için 1, sadrazam Köse Bâhir Mustafa Paşa için 1, Urfa valisi Ahmed Paşa için 2, Halep valisi Osman Paşa için 1, Halep valisi Ahmed Paşa için 1, şeyhülislam Halil Efendi-zâde Saîd Efendi için 1, müftü Mustafa Efendi için 1, müftü Abdullah Efendi için 1, defterdar Âtîf Efendi için 3, reisülküttab Nâilî Efendi için 2, vezir Koca Râgıb Paşa için 2, defterdar Behçet Efendi için 11, defterdar Halîmî Efendi için 2, Mısır valisi Yahyâ Paşa için 1, reisülküttab Numan Efendi için 1, Urfa valisi Pîrî Mustafa Paşa için 1, Urfa valisi Abdurrahman Ağa için 1, tersane emini Ebûbekir Efendi için 1 övgü şiiri vardır. Sâfî'nin dîvanında şeyhülislam Zeynel Abidin Efendi ve Seyyid Mahmud Paşa için 1'er kaside vardır. *Vâsık Dîvanı*'nda veziriazam Nuh Efendi-zâde Ali Paşa, şeyhülislam Es'ad Efendi, şeyhülislam Seyyid Murtazâ, Rakka ve Urfa valisi Kethüdâ

Ahmed Paşa, Halep muhassalı Hamza Ağa, Köprülü-zâde Ahmed Paşa, vezir Abdullah Paşa, Şam valisi Osman Paşa, Halep valisi Yeğen Ahmed Paşa için övgü şiirleri vardır.

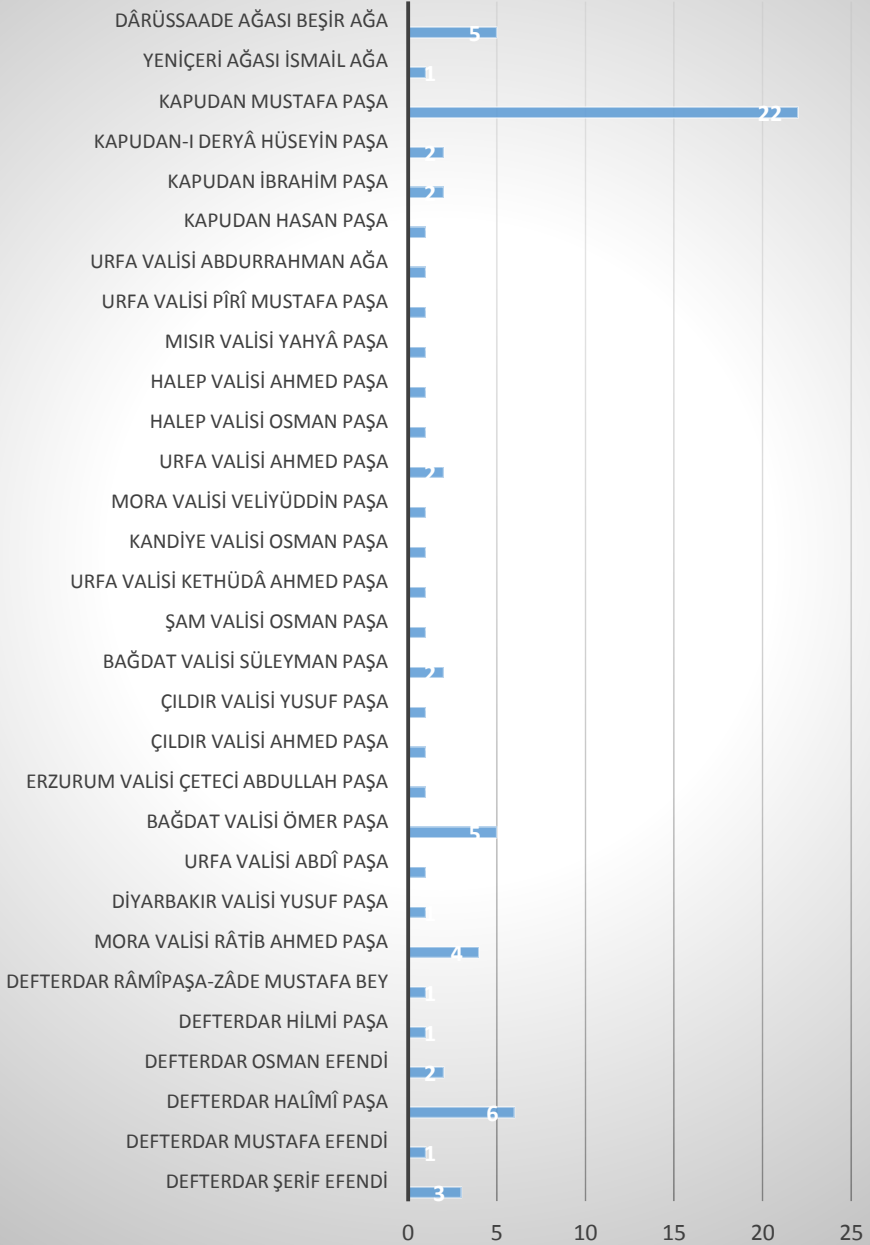
18. Yüzyıl Dîvanlarında Sadrazam ve Vezirler için Yazılmış Övgü Şiirleri

18. Yüzyıl Dîvanlarında Şeyhülislamlar için Yazılmış Övgü Şiirleri

18. Yüzyıl Dîvanlarında Diğer Devlet Görevlileri için Yazılmış Övgü Şiirleri

18. yüzyıla dair bütün bu veriler rakamsal olarak değerlendirildiğinde bu yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 877 övgü içerikli şiirin 542'sinin sadrazam, vezir ve diğer üst düzey devlet görevlileri için kaleme alındığı görülmektedir. Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde 16. yüzyıl dîvanlarında üst düzey devlet görevlileri için kaleme alınan şiirlerin toplam şiir sayısının yaklaşık %40'ını oluşturduğu görülürken bu durum 17. yüzyıl dîvanları için yaklaşık %70'tir. 18. yüzyıl verilerine bakıldığında ise benzer tablonun %65 civarında olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda da bir önceki yüzyılda olduğu ölçüde sadrazam, vezir, şeyhülislam konumundaki isimlerin desteklerinin üst düzeyde olduğu görülmektedir. Bu yüzyıl dîvanlarında şehzâdeler adına sunulmuş şiir olmamakla birlikte şehzâdelerin doğumları için sultanlara sunulmuş tarihlere rastlanmaktadır. Bu yüzyılda tarih formunun övgü işlevinin yanında 17. yüzyıldan biraz daha ileriye taşınarak imar faaliyetleri için daha çok kaleme alındığı dikkati çekmektedir. Yine 17. yüzyıldan farklı olarak vâlîde sultan ve saray ağalarının etkilerinin de 18. yüzyılda daha azaldığı görülmektedir.

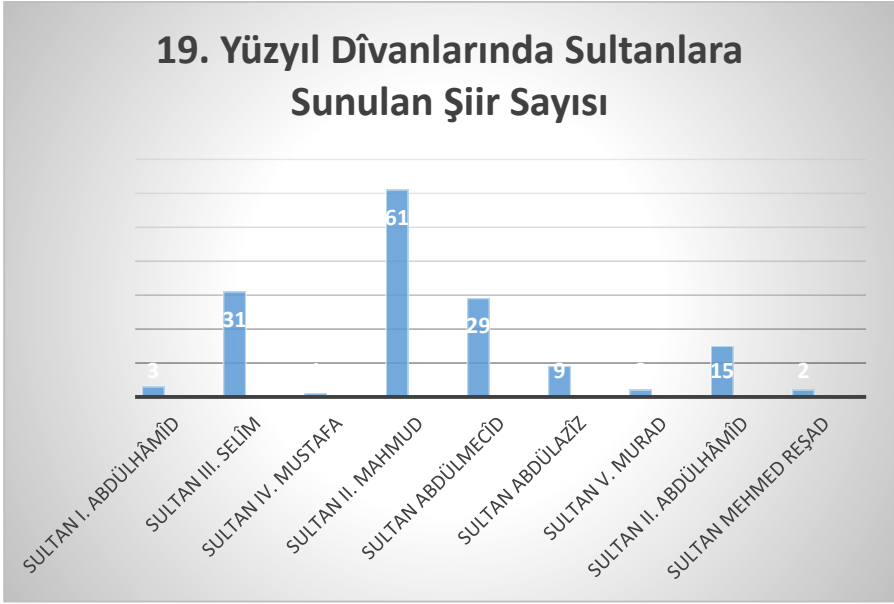
19. yy

19. yüzyılda üretimde bulunmuş şairlerden 103'ü üzerine dîvan neşri çalışması yapılmıştır. Bu isimler, Kilisli Abdullah Sermest, Âbid Efendi, Ahmed Lütfî, Âkif, Trabzonlu Avnî, Diyarbakırlı Azmî, Ahmed Bâdî, Benderli Cesârî, Dâniş Mehmed Bey, Murad Emrî, Fâzıl, Ferdî Abdullah Efendi, Feyzî, Feyzî Halîl, Üsküdarlı Hakkı Bey, Enderunlu Halîm, Hasan Hilmî, Hâtif, Ayşe Teymûrî, Mehmed Saîd Fennî, Âsaf, İffet, Şeref Hanım, Leylâ Hanım, Nûman Mâhir, Selanikli Meşhûrî, Nigârî, Hammâmî-zâde İhsan, Remzî, Hâmî-i Maraşî, Kilisli Ebûbekir Vâhid, Şemsî, Malatyalı Necâtî, Ayıntablı Hamdî Baba, Ayıntablı Mahremî, Rodosçuklu Fennî, Kilisli Zihnî, Nesîb, Tâhir Selâm, Mehmed Sıdkî, Eşref Paşa, Osman Nevres, Enderunlu Fâzıl, Leskofçalı Gâlib, Şânî-zâde Mehmed Ataullah, Yenişehirli Avnî Bey, Diyarbakırlı Azmî, Keçeci-zâde İzzet Molla, Kudsî, Besnili Lüzûmî, Misîlî, Kerküklü Ebûbekir Müftî, Münîb, Molla Murad, Nâfî, Nâkâm, Nakıyye Hanım, Abdülbâkî Nâsır Dede, Necmî, Osman Nûrî Paşa, Sivaslı Rûhî, Râci (Türâbî), Semiz-zâde Süleyman Rüşdî, Şâkir,

Sermed, Seyrî, İbrahim Tâib, Hâfız Ulvî, Kütahyalı Vasfî, Çeşm-i Âfet, Gulâmî, Antepli Aynî, Fatın, Nâil Abbas Hilmi Paşa, Ağâhî, Mahmud Rıfkî, İzmirli Rûmî Efendi, Gülperi Hanım, Konyalı Şemî, Bursalı Murad Emrî, İzmir Müftüsü Mehmed Saîd Efendi, Tevhîde Hanım, Trabzonî Emîn Hilmi, Verne, Râşid, Sûzî, Ziver Paşa, Hüsni, Dehrî, Mütevellî-zâde Ömer İhyâ, Hersekli Ârif Hikmet, Zihnî-i Çermikî, Diyarbakırlı Saîd Paşa, Necmî Ömer, İbret Mehmed, Kütahyalı Ârifî, Rahmî-i Harputî, Es'ad Muhlis Paşa, Âsım Efendi, Feride Hanım, Tayyar-zâde Atâ ve Handî'dir. Bu isimlerden bazılarının dîvanlarında klasik kaside özelliği gösteren medhiyeler olmaması sebebiyle inceleme dışında bırakılmıştır. Bu özellik gösteren söz konusu dîvanlardaki övgü şiirlerine öncelikle sultanlar açısından bakıldığında Sultan I. Abdülhâmîd (ö. 1789) ve Sultan III. Selîm'in isimlerine bu yüzyılda da kaleme alınmış övgü şiirleri içinde rastlamaktayız. Sultan I. Abdülhâmîd için bu yüzyılda *Rodosçuklu Fennî Dîvanı*'nda 1, *Selanikli Meşhûrî Dîvanı*'nda 1, ve *Şâkir Dîvanı*'nda 1 kaside karşımıza çıkmaktadır. III. Selîm'in saltanatı, Enderunlu Vâsîf'in saraydaki ilk hizmet dönemine denk gelmesi sebebiyle şairin dîvanında yer alan 7 kasidesi ve övgü amaçlı 8 tarihi bu sultan için kaleme alınmıştır. Sultan III. Selîm için *Şânî-zâde Mehmed Atâullah Dîvanı*'nda 1, *Nâsır Dede Dîvanı*'nda 1, sultanın lütfuna mazhar olan *Şâkir Dîvanı*'nda 12, *Aynî Dîvanı*'nda 2 kaside yer almaktadır. Enderunlu Vâsîf'in tarihlerinden biri de Sultan IV. Mustafa (ö. 1808) içindir. Ancak sultan için bu yüzyılda kaleme alınmış herhangi başka bir övgü şiiri bulunmamaktadır. Yüzyılın başında saltanatta olan Sultan II. Mahmud'un (ö. 1839) ismi bu yüzyıl şairlerinin dîvanlarında öne çıkmaktadır. Leylâ Hanım'ın dîvanında 1 kaside ve 1 tarih, Selanikli Meşhûrî'nin dîvanında 2 kaside, Enderunlu Vâsîf'in dîvanında övgü amaçlı kaleme alınmış 4 tarih yer almaktadır. IV. Mustafa ve II. Mahmud devirleri Vâsîf için bir bakıma ikbal yılları olmuştur. Kiler kethüdalığı ile taltif edildiğinde bizzat sultan II. Mahmud'un huzurunda kendisine hil'at giydirilmiş, şair de dîvanında bu sultan için 4 kaside ve çok sayıda tarih kaleme almıştır. Hayatı Sultan II. Mahmud tarafından verilen azil ve göreve atama arasında geçen Keçeci-zâde İzzet Molla'nın dîvanında sultan için kaleme alınmış 21 övgü şiiri vardır. Bu isimlerden başka Sultan II. Mahmud için Dîvan-ı Hümayun kalemi memurlarından Dâniş Mehmed Bey *Dîvanı*'nda 1, *Nâsır Dede Dîvanı*'nda 1, *Osman Nûrî Paşa Dîvanı*'nda 1, sultanla yakınlığı olan *Semiz-*

zâde Süleyman Rüşdî Dîvanı'nda 2, *Sermed Dîvanı*'nda 5, sultanın iltifatlarına mazhar olan Sultan Mahmud tarafından ihdas edilip sonraki padişah tarafından kaldırılan ilk Osmanlı silahşörlük payesi ile taltif edilerek "mümeyyizü'ş-şuarâ" tayin edilen *Aynî Dîvanı*'nda 1, *Nâil Abbas Hilmi Paşa Dîvanı*'nda 6, *Zîver Paşa Dîvanı*'nda 11 kaside ve tarih olmak üzere övgü şiiri yer almaktadır. Sultan Abdülmecîd (ö. 1861) için *Nâil Abbas Hilmi Paşa Dîvanı*'nda 7, *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda 2, *Leylâ Hanım Dîvanı*'nda 3, *Selanikli Meşhûrî Dîvanı*'nda 2, *Osman Nevres Dîvanı*'nda 1, *Ferdi Dîvanı*'nda 1, *Osman Nûrî Paşa Dîvanı*'nda 3, *Zîver Paşa Dîvanı*'nda 2, *Hüsnî Dîvanı*'nda 6, *Verne Dîvanı*'nda 1 ve *Râşid Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri vardır. Sultan Abdülazîz (ö. 1876) için *Osman Nevres Dîvanı*'nda 3, *Fâzıl Dîvanı*'nda 2, *Tevhîde Hanım Dîvanı*'nda 1, *Gulâmî Dîvanı*'nda 1, *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda 1 ve *Trabzonlu Emîn Hilmi Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri vardır. Sultan V. Murad (ö. 1904) için dîvanlarda sadece *Yenişehirli Avnî*'nin 2 kasidesine rastlanmıştır. Sultan II. Abdülhâmîd (ö. 1918) için ise *Tevhîde Hanım Dîvanı*'nda 1, *Mehmed Saîd Fennî Dîvanı*'nda 4, *Âsaf Dîvanı*'nda 2, *Malatyalı Necâtî Dîvanı*'nda 1, *Yenişehirli Avnî Dîvanı*'nda 2, *Nâkâm Dîvanı*'nda 1, *Necmî Dîvanı*'nda 2, *Ayşe Teymûrî Dîvanı*'nda 1, İzmir müftüsü *Mehmed Saîd Efendi Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri vardır. Sultan Mehmed Reşad (ö. 1918) dîvanlarda adına övgü şiiri kaleme alınan son sultandır. *Yenişehirli Avnî Dîvanı*'nda sultan için kaleme alınmış 2 övgü şiiri vardır.

Rakamlar açısından bakıldığında 19. yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 455 övgü içerikli şiirin 153'ünün sultanlar için kaleme alındığı görülmektedir. Bu rakamın sultanlar için dağılımına bakıldığında değerlendirilen dîvanlarda kendisine en çok kaside yazılan isim Sultan II. Mahmud'dur. Onu, Sultan III. Selîm ve Sultan Abdülmecîd izlemektedir. Bu yüzyılda sultanlara sunulan şiir sayısı genel sayının yaklaşık %35'ini oluşturmaktadır. Bu değerlendirme sayısal olarak 17 ve 18. yüzyıl rakamlarından daha yüksektir.

19. yüzyıl dîvanlarına dönemin devlet yöneticilerine sunulan övgü şiirleri açısından bakıldığında bazı isimlerin öne çıktığı görülmektedir.

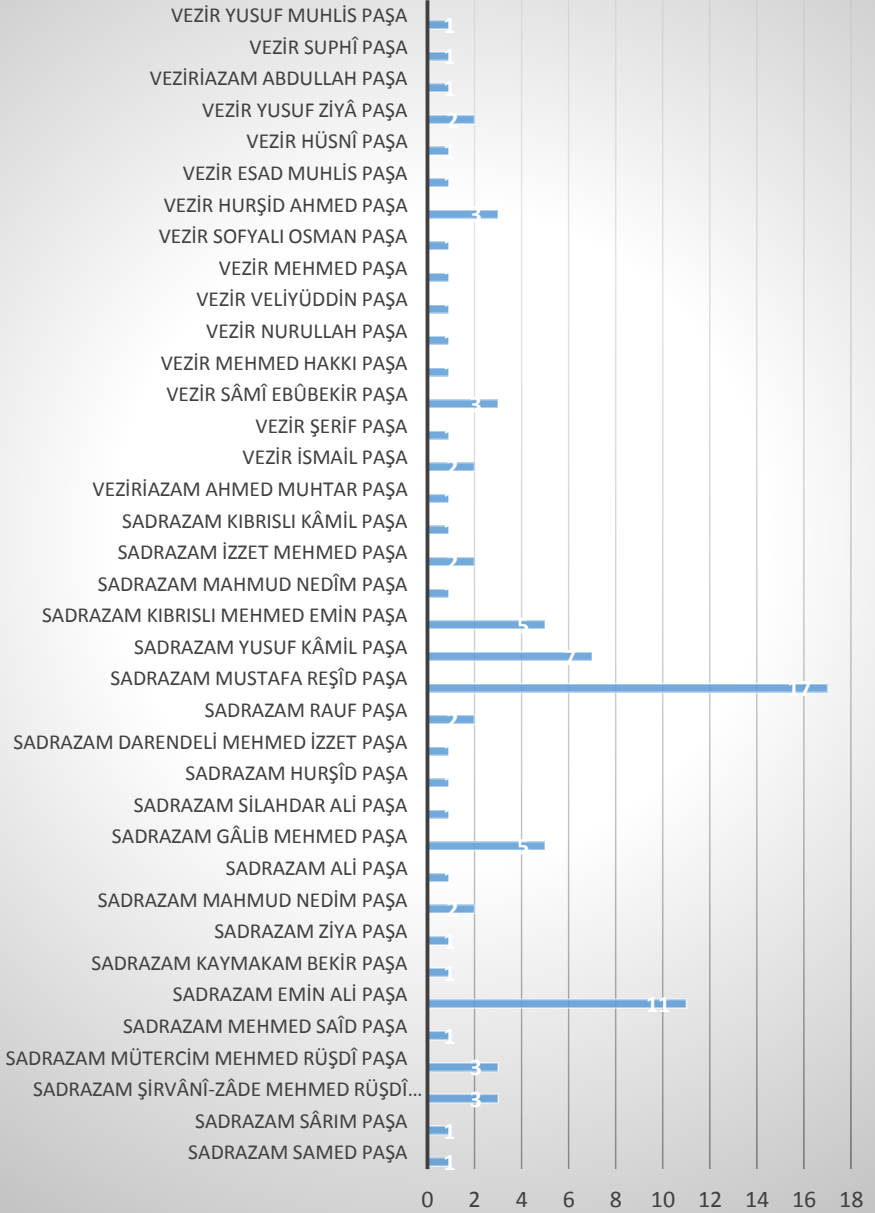
Sadrazam Mustafa Reşîd Paşa için *Eşref Paşa Dîvanı*'nda 5, *Selanikli Meşhûrî Dîvanı*'nda 1, *Osman Nevres Dîvanı*'nda 2, *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda 2, *Osman Nûrî Paşa Dîvanı*'nda 2, *Sermed Dîvanı*'nda 1, *Fatin Dîvanı*'nda 1, *Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvanı*'nda 1, *Zîver Paşa Dîvanı*'nda 1 ve *Râşid Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri kaleme alınmıştır. Sadrazam Sârim Paşa için *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda 1 kaside vardır. Sadrazam Şîrvânî-zâde Mehmed Rüşdî Paşa için *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda 2 ve *Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvanı*'nda 1 kaside vardır. Sadrazam Mütercim Mehmed Rüşdî Paşa için ise *Eşref Paşa Dîvanı*'nda 2, *Fâzıl Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri vardır. Sadrazam Mehmed Saîd Paşa için *Mehmed Saîd Fennî Dîvanı*'nda 1 kaside vardır. Sadrazam Emîn Ali Paşa için *Şeref Hanım Dîvanı*'nda 6, *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda 1, *Zîver Paşa Dîvanı*'nda 1, *Fâzıl Dîvanı*'nda 1, *Feyzî Halil Dîvanı*'nda 1 ve *Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri vardır. Sadrazam Kaymakam Bekir Paşa için *Enderunlu Vâsif Dîvanı*'nda 1 kaside; Sadrazam Ziyâ Paşa için ise yine Enderunlu Vâsif'in 1 kasidesi; Sadrazam Mahmud Nedîm Paşa için Osman Nevres'in 1, *Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvanı*'nda 1 kasidesi vardır.

Sadrazam Ali Paşa için Osman Nevres'in 1 dîvanı vardır. Sadrazam Gâlip Mehmed Paşa için Keçeci-zâde İzzet Molla'nun 2 kasidesi, Leylâ Hanum'un 1 tarihi, Numan Mâhir'in 1 tarihi ve *Zîver Paşa Dîvanı*'nda 1 kaside yer almaktadır. İzzet Molla'nun sadrazam Silahdar Ali Paşa için de 1 kasidesi vardır. Sadrazam Hurşid Paşa için *Nâfi Dîvanı*'nda 1 kaside, sadrazam Darendeli Mehmed İzzet Paşa için *Nâil Abbas Hilmî Paşa Dîvanı*'nda 1 medhiye, Sadrazam Rauf Paşa için *Râşid Dîvanı*'nda 2 kaside vardır. Sadrazam Samed Paşa için *Zîver Paşa Dîvanı*'nda 1 kaside, sadrazam Yusuf Kâmil Paşa için *Hersekli Ârif Hikmet Dîvanı*'nda 1, *Fâzıl Dîvanı*'nda 1, *Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvanı*'nda 1, *Osman Nevres Dîvanı*'nda 4 övgü şiiri yer almaktadır. Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emîn Paşa için ise *Fâzıl Dîvanı*'nda 2, *Ahmed Bâdî Dîvanı*'nda 3 övgü şiiri vardır. Sadrazam Mahmud Nedîm Paşa için *Yenişehirli Avnî Dîvanı*'nda 1 kaside; Sadrazam Mehmed İzzet Paşa için *Dâniş Mehmed Bey Dîvanı*'nda 1 ve Keçeci-zâde İzzet Molla'nun dîvanında 1 kaside yer almaktadır.

Vezir Yusuf Ziyâ Paşa için *Numan Mâhir Dîvanı*'nda 1 ve *Nâsır Dede Dîvanı*'nda 1 kaside vardır. Veziriazam Abdullah Paşa için *Feyzî Halil Efendi Dîvanı*'nda 1 şiir vardır. Vezir Suphî Paşa için *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda 1 kaside; veziriazam Ahmed Muhtar Paşa için *Ayşe Teymûrî Dîvanı*'nda 1 kaside yer almıştır. Vezir İsmail Paşa için *Eşref Paşa Dîvanı*'nda 2 kaside; Vezir Şerif Paşa için ise *İffet Dîvanı*'nda 1 kaside vardır. Vezir Samî Ebûbekir Paşa için *Numan Mahir Dîvanı*'nda 3 kaside; aynı dîvanda vezir Mehmed Hakkı Paşa için 1, vezir Nurullah Paşa için 1 ve vezir Veliyüddin Paşa için de 1 kaside vardır. Vezir Mehmed Paşa için Selanikli Meşhûrî'nin 1 tarihi ve Vezir Sofyalı Osman Paşa için Remzî'nin 1 tarihi vardır. Vezir Hurşid Ahmed Paşa için Keçeci-zâde İzzet Molla'nun 2 övgü şiiri vardır. *Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvanı*'nda vezir Es'ad Muhlis Paşa için 1, vezir Hüsnî Paşa için 1 kaside; vezir Yusuf Muhlis Paşa için de *Âkif Dîvanı*'nda 1 kaside yer almaktadır.

Dağılıma bakıldığında kendisine şiir sunulan sadrazam ya da vezir sayısı fazla olmakla birlikte kendilerine sunulan toplam şiir sayısının azlığı hâmilelerin çevrelerinde bir edebî muhit oluşturamadıkları, çoğu zaman bir ya da birkaç şairle sınırlı kaldığı düşüncesi uyandırmaktadır.

19. Yüzyıl Dîvanlarında Sadrazam ve Vezirler için Yazılmış Övgü Şiirleri

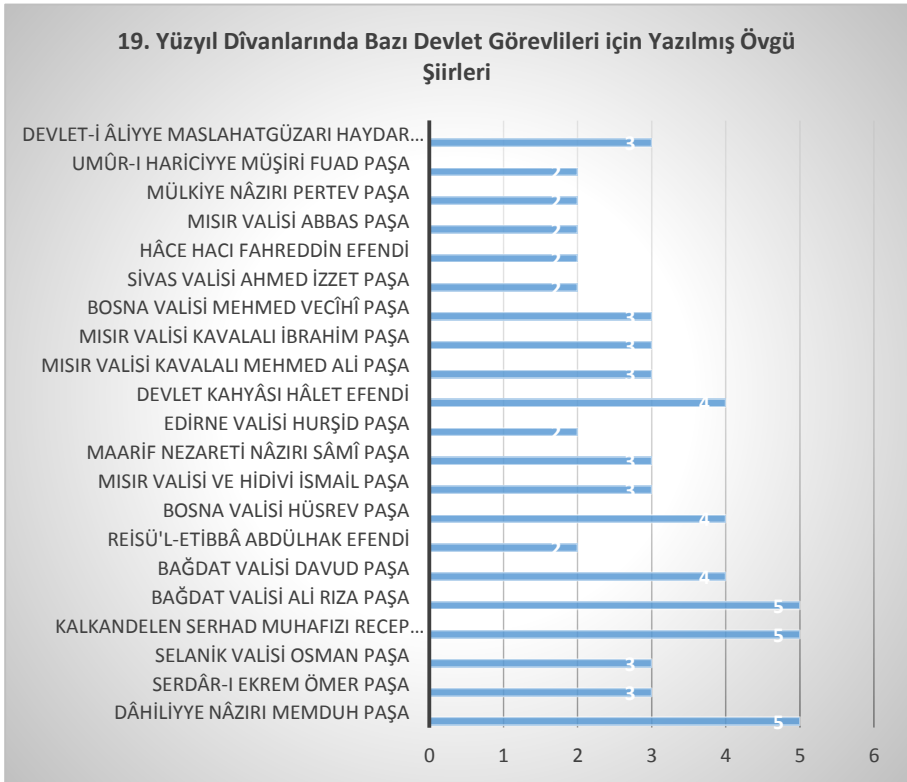

19. yüzyılda şeyhülislam ve kazasker düzeyinde himâye faaliyetlerinin de önceki iki yüzyıla karşılaştırıldığında azalma görüldüğü dikkati çekmektedir. Bu yüzyılda şeyhülislam Mustafa Efendi için *Feyzî Halil Efendi Dîvanı*'nda 1, şeyhülislam Şerif Efendi için *Nesîb Dîvanı*'nda 1, şeyhülislam Âsım Efendi için *İffet Dîvanı*'nda 1, şeyhülislam Kadı-zâde Tâhir Efendi için *Leylâ Hanım Dîvanı*'nda 1, şeyhülislam Ârif Hikmet Bey için *Selanikli Meşhûrî Dîvanı*'nda 5, şeyhülislam Sadeddin Efendi için *Yenişehirli Avnî Dîvanı*'nda 1 övgü şiiri vardır. *Leylâ Hanım Dîvanı*'nda Rumeli kazaskeri Halil Paşa-zâde Ârif Bey için 1, Rumeli kazaskeri Yahyâ Bey için 2, Anadolu kazaskeri Hamdullah Efendi için 1 ve Anadolu kazaskeri Rahmî Bey için 2 övgü şiiri vardır.

19. yüzyıla dair bütün bu veriler rakamsal olarak değerlendirildiğinde bu yüzyılda dîvan ortaya koymuş Osmanlı şairlerinin dîvanlarında yer alan toplam 455 övgü içerikli şiirin 302'sinin

sadrazam, vezir ve diğer üst düzey devlet görevlileri için kaleme alındığı görülmektedir. Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde 16. yüzyıl dîvanlarında üst düzey devlet görevlileri için kaleme alınan şiirlerin toplam şiir sayısının yaklaşık %40'ını oluşturduğu görülürken bu durum 17. yüzyıl dîvanları için yaklaşık %70'tir. 18. yüzyıl verilerine bakıldığında benzer tablonun %65 civarında olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda da bir önceki yüzyılda olduğu ölçüde sadrazam, vezir, şeyhülislam konumundaki isimlerin desteklerinin üst düzeyde olduğu görülmektedir. 19. yüzyıl rakamlarında sayının 18. yüzyıl ile aynı yani %65 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Mehmed Saîd Fennî Dîvanı'nda dâhiliyye nâzırı Memdûh Paşa için 5, dâhiliyye nâzırı Halil Rıfat Paşa için 1, Kayseriye mutasarrıfı Nâzım Paşa için 1 ve Ankara valisi Cevat Bey için 1 kaside vardır. *Kilisli Zihni*

*Dîvani'*nda sultan düzeyinde sunulan şiir yer almamakla birlikte Halep valisi Süreyyâ Paşa ve Kilis Kaymakamı Sâdullah Paşa için 1'er kaside; *Eşref Paşa Dîvani'*nda sultan düzeyinde sunulan şiir yer almamakla birlikte yaverliğini yaptığı serdâr-ı ekrem Ömer Paşa için 3, reis-i Dârü'ş-şûrâ Muhammed Reşîd Paşa için 1 ve Sâlih Paşa için de 1 kasidesi vardır. *Leylâ Hanım Dîvani'*nda Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa için 2, reisü'l-etibbâ Abdülhak Efendi için 1 ve Aydın ve Edirne valileri, Nakibü'l-eşraf Sıddık Bey ve Mekkî Efendi-zâde için tarihleri vardır. *Selanikli Meşhûrî Dîvani'*nda Selanik valileri Hasib Paşa, Ömer Paşa, Yâkup Recai Paşa, Mehmed Sâlih Paşa, Mehmed Vâhid Efendi ve İbrahim Paşalar için 1'er ve Selanik valisi Osman Paşa için 3 övgü şiiri yer almaktadır. *Remzî Dîvani'*nda sultan düzeyinde sunulan şiir yer almamakla birlikte Kalkandelen Serhad muhafızı Recep Paşa'nın ailesi ve çocukları için 5 kaside kaleme alınmıştır. Bunun yanında şairin Rumeli valisi Mahmud Hamdî Paşa için de 1 kasidesi vardır. *Kilisli Ebûbekir Vâhid Dîvani'*ndaki tek övgü kasidesi Halep kadısı içindir. *Osman Nevres Dîvani'*nda Bağdat valisi Ali Rıza Paşa için 3, Bağdat valileri Mehmed Necip Paşa, Midhat Paşa ve Mustafa Paşalar için 1'er, Şam valisi Ali Paşa ve Musul valisi İnce Bayrakdar-zâde Mehmed Paşa için 1'er, Şam defterdarı Faik Efendi ve Bağdat defterdarı Muhlis Paşa için 1'er, serasker Hüseyin Avni Paşa ve Fuad Paşa için 1'er övgü şiiri vardır. *Kerküklü Ebûbekir Müftî Dîvani'*nda sultan düzeyinde sunulan şiir yer almamakla birlikte dîvandaki 4 övgü şiiri Bağdat valisi Davud Paşa içindir. *Necmî Dîvani'*nda Erzurum defterdarı Muhammed Emîn Efendi ve Erzurum valisi Sâmih Paşa için 1'er kaside yer almıştır. *Osman Nûrî Paşa Dîvani'*nda Bağdat valisi Ali Rıza Paşa için 3, Kerkük valisi Mehmed Paşa için 1, Süleyman Paşa ve Hasan Rıza Paşalar için 1'er övgü şiiri vardır. *Sermed Dîvani'*nda reisü'l-etibbâ Abdülhak Efendi için 1, darphane müşiri Rızâ Efendi için 2, ebniyye-i hassa müdürü Halîm Efendi için 1 kaside; Seyrî Dîvani'nda Bosna valisi Hüsrev Paşa için ise 4 kaside vardır. İzmir müftüsü *Mehmed Saîd Efendi Dîvani'*nda Uryânî-zâde Es'ad Efendi için 1 medhiye; *Hersekli Ârif Hikmet Dîvani'*nda Damad Halil Paşa-zâde Mahmud Paşa için 1 kaside; *Ahmed Bâdî Dîvani'*nda Edirne valisi Hurşid Paşa için 1, Edirne vilayet defterdarı Sadullah Bey için 1, Sâlih Efendi, Râgıb Bey, Reşîd bey ve arazi memuru Râsih Efendi için 1'er kasidesi vardır. *Fâzıl Dîvani'*nda Anadolu valisi Mustafa Paşa, meclis-i vala azası

ve Bosna valisi Vecîhî Paşa, kethüdâ Mazlum Paşa, maliye nezaretinden Hasib Paşa, Bosna valisi Osman Paşa, Rumeli serdarı Ekrem Paşa için 1'er ve meclis-i vâlâ riyasetinden Safvetî Paşa için 2 övgü şiiri yer almaktadır. *Feyzî Halil Efendi Dîvanı*'nda ise Devâtdâr Mehmed Paşa için 1 kaside vardır. *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvanı*'nda Mısır valisi ve hudivi İsmail Paşa için 2, devrin önemli devlet adamlarından Sâmî Paşa için 2, Ali Rıza Efendi için 1 ve Reşîd Paşa-zâde Halil Paşa için 1 kasidesi vardır. *İffet Dîvanı*'nda Çelebi Efendi, Cizyedar-zâde Râkım Efendi ve Muhyî Efendi için 1'er kaside; *Numan Mâhir Dîvanı*'nda reisülküttab Pertev Efendi, vezir Sâmî Ebûbekir Paşa'nın kethüdâsı İzzet Bey, maariften Şâkir Ahmed Paşa ve Şeyh Mustafa Efendi için 1'er kaside; *Yenişehirli Avnî Bey Dîvanı*'nda şairin bir süre kâtipliğini yaptığı Sâmî Paşa için, dönemin önemli devlet adamlarından Midhat Paşa için, devlet adamı Sâmîpaşa-zâde Necip Paşa için, adliye nazırı Cevdet Paşa için, Edirne valisi Hurşid Paşa, Umûr-ı Maliyeden Münîr Paşa, Bağdat valisi Necip Paşa, Saîd Paşa için ve Sultan Reşad'ın hocası Saîd Bey için 1'er övgü şiiri vardır. *Keçeci-zâde İzzet Molla Dîvanı*'nda şairin hâmîsi devlet adamı Hâlet Efendi için 3, kazasker Behçet Efendi için 1, nakibü'l-eşraf Sâdık Efendi için 1, surre emini Hayrullah Efendi için 1, Medine kadısı İsmet Bey'in oğlu Ahmed Ârif Bey için 1, Müftü Dürrî-zâde Abdullah Efendi için 1, Çermen valisi Es'ad Paşa için 1, Rumeli valisi Seyyid Mehmed Paşa için 1, müşir İsmail Hakkı Paşa için 1, Hüsrev Mehmed Paşa ve Hüseyin Paşalar için 1'er övgü şiiri yer almaktadır. *Nâfi Dîvanı*'nda sultanlar için yazılmış övgü şiiri olmamakla birlikte Mısır valisi Kavalalı İbrahim Paşa için 3, Kavalalı Mehmed Ali Paşa için 1, Kilis müftüsü Muhammed Necîb Efendi için 1, Şam valisi Ali Paşa için 1, Maraş valisi Köse Mehmed Paşa için 1, Mısır valisi Abbas Paşa için 1, Âkif Paşa için 1, Hasırcı-zâde Hâfız Mehmed Ağa ve Sâmî Bâkî Beyler için 1'er, Adanevî Ali Nûrî ve Bağdâdî İbrahim Efendi için de 1 övgü şiiri vardır. *Seyrî Dîvanı*'nda Bosna valisi Mehmed Vecîhî Paşa için 2 kaside; *Gulâmî Dîvanı*'nda Sivas valisi Ahmed İzzet Paşa için 2, Sivas valisi Mehmed Hâlet Paşa için 1 kaside; *Aynî Dîvanı*'nda sadaret kaymakamlığı sırasında yanında çalıştığı Tayyar Mahmud Paşa için 1, reisülküttab Râtib Efendi için 1, Hâlet Efendi, Mehmed Ali Paşa, Es'ad ve Hurşid Paşalar için 1'er övgü şiiri vardır. *Fatîm Dîvanı*'nda hâce Hacı Fahreddin Efendi için 2, Sâmî Bey için de 1 kaside yer almaktadır. *Trabzonlu Emîn Hilmî Dîvanı*'nda Trabzon dîvan-ı temyiz reisi Abdî Efendi

için 1, müfettiş Rızâ Efendi için 1, adliye nezaretinden Midhat Paşa için 1, Trabzon valisi Bekir Rüstem Paşa için 1, Trabzon valisi Râgıb Paşa için 1, Trabzon valisi Besîm Paşa ve eyalet defterdarı Câzim Efendi için 1'er, Anadolu kazaskeri Ali Râik Efendi, Şâtır-zâde Ârif Efendi için 1, hidiv İsmail Paşa için 1 ve Safvet Paşa için 1 övgü şiiri vardır. *Zîver Paşa Dîvani'*nda Mısır valisi Abbas Paşa için 1, mülkiye nazırı Pertev Paşa için 2, Tophane-i Âmire müşiri Damad Halil Paşa için 1, vali Hasan Paşa için 2, Şumnu ordusu seraskeri Hüseyin Paşa için 1, maliye defterdarı Nâfiz Paşa için 1, kapudan-ı derya Tâhir Paşa için 1 ve Rızâ Paşa için 1 övgü şiiri yer almıştır. *Verne Dîvani'*nda umur-ı hariciyye müşiri Fuad Paşa için 2, devlet-i aliyye maslahatgüzarı Haydar Bey için 3, Kıbrıslı Paşa ve kaimmakam Nasuûhî Bey için 1'er kaside; *Şâkir Dîvani'*nda Vâlide Sultan'ın kethüdâsı Yusuf Ağa için 2 kaside; *Nâsır Dede Dîvani'*nda Gâzi Hüseyin Paşa için 1 kaside vardır. *Nâkâm Dîvani'*nda ise ulemâdan Abdussamed ve Abdülkerim Efendiler için 1'er kaside yer almaktadır.

Bu yüzyılda az da olsa kadın hâmîler için de kaside kaleme alınmıştır. Leylâ Hanım'ın dîvanında Sultan I. Abdülhâmîd'in kızı Hîbetullah Sultan için kaleme aldığı bir bahariyye kasidesi ve Şeref Hanım'ın Vâlide Sultan'a sunduğu bahariyye kasidesi buna örnektir.

Sonuç

Dîvanlarda devir yöneticilerine sunulan şiirler tüm yüzyılların verileri bir araya getirilerek değerlendirildiğinde Osmanlı edebî himâye geleneğine dair teorik olarak bilgi sahibi olduğumuz hususların uygulamadaki karşılıklarını görebilmek de mümkün olmaktadır. Meseleye bütün yüzyıllar açısından sultanlar perspektifinden bakıldığında kendisine en çok şiir yazılan sultan 105 şiirle Kânûnî Sultan Süleyman'dır. Bu yüksek rakam, Kânûnî döneminin her bakımdan zirvenin yaşandığı bir evre gibi edebî faaliyetlerin de altın çağı olduğu nitelemesiyle uyumlu bir durumdur. Rakamın bu şekliyle tezahür etmesinde elbette Kânûnî'nin uzun süre tahtta kalmasının da etkisi vardır. Bu durum kısa süre saltanat süren örneğin Yavuz Sultan Selîm gibi isimlerde de bir dezavantaja dönüşmüştür. Benzer şekilde Sultan II. Bâyezîd için dîvanlarda kaleme alınan şiir sayısı 97'dir. Hem önünde hem de arkasında Fâtih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selîm gibi bütün

Türk tarihinin siyasi açıdan başarılı iki sultanın arasında etkisiz gibi görünmekle birlikte II. Bâyezîd, sanatı destekleme faaliyetlerini sistemleştiren Osmanlı kültür sanat politikalarına yön veren dikkate değer bir isimdir. Dîvanlardaki kasidelerin bunu teyid etmesi onun devrinde de böyle algılandığına bir işaret olmalıdır. Sonraki yüzyılda birbirine yakın şiir sayıları ile III. Murad ve IV. Murad öne çıkarken 18. yüzyılda 84 şiirle III. Selîm dikkati çekmektedir. Benzer yükselişi kendisine 61 şiir yazılan II. Mahmud için de tekrarlayabiliriz. Tüm sultanlar için kaleme alınan şiirler açısından dîvanlar değerlendirildiğinde kuruluş döneminden başlayarak Sultan Mehmed Reşad'a kadar sayısı az ya da çok tüm sultanlar için övgü şiiri kaleme alındığı görülmektedir. Şiir sayıları yüzyıllara göre değerlendirildiğinde 13-15. yüzyılda toplamda 287 şiirin 182'si sultanlar, kalanı Şehzâde ve üst düzey devlet görevlileri için kaleme alınmıştır. Bu yüzyılda işin henüz sistemleşmediği sultanlara sunulan şiir sayısının fazlalığından ve hâmîlik fonksiyonunun devlet görevlilerine henüz sirayet etmemesinden anlaşılmaktadır. 16. yüzyılda toplam 745 şiirin 270'inin sultanlara 318'inin üst düzey devlet görevlilerine sunulmuş olması tablonun sultandan aşağıya inen hiyerarşik bir çerçeveye yayıldığını göstermektedir. 17. ve 18. yüzyıldaki hem sultan hem de devlet görevlilerine sunulan rakamlar birbirine benzerdir. 17. yüzyılda toplam 549 şiirin 123'ü; 18. yüzyılda toplam 877 şiirin 225'i sultanlar için kaleme alınmıştır. Benzer şekilde her iki yüzyılda da devlet görevlilerine sunulan şiir sayısı %70 civarındadır. 16. yüzyıldaki verilerle karşılaştırıldığında artış gösteren ancak 17 ve 18. yüzyıllarda birbirine benzer seyir gösteren bu durum bu tür faaliyetlerin artık yerleştiğini ve belli bir sistem dâhilinde ilerlediğini düşündürmektedir. 19. yüzyıldaki veriler destekleme faaliyetlerinin azalmadığını devlet görevlilerinden daha çok sultanlar düzeyinde devam ettiğini göstermektedir. Bu yüzyılda toplam 455 şiirden 153'ü sultanlar, 302'sinin devlet görevlileri için kaleme alındığı görülmektedir. Devlet görevlilerine sunulan şiir sayısı 17 ve 18. yüzyıl verileri ile de benzerlik göstermektedir. Çalışmada dışarıda bırakılan yöneticiler için hazırlanan müstakil kitaplar, onlara sunulan mesneviler ya da mecmualarda devir yöneticileri için kaleme alınmış şiirlerin değerlendirilmesiyle edebî himâye faaliyetlerine daha bütüncül bir yaklaşım ortaya çıkacağı kuşkusuzdur ancak çalışmaya bu malzemenin dâhil edilmesiyle dîvanlar

üzerinden ele alınan istatistiki verilerin değişmeyeceği, bununla birlikte eldeki veriye sadece rakamsal katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bütün bu verilerle, dîvanlardaki övgü şiirleri üzerinden değerlendirildiğinde yüzyıllara göre farklı oranlar olmakla birlikte sarayın desteğinin ve etkisinin her yüzyılda gündemde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynakça

- ADMIŞ, Aysel (2007) (Haz.), *Akif Divanı (inceleme -transkripsiyonlu metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- AK, Coşkun (2002) (Haz.), *Bağdatlı Rûhî Divanı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay.
- AKBAŞ, Ersoy (2010), *Fodlacızâde Ahmed Rasim Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- AKBULUT SELÇUK, Sibel (2007), *XVIII. Yüzyıl Şairi Gurbî'nin Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- AKDOĞAN, Yaşar (2005) (Haz.), *Ahmedî Divanı*, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarak_doganpdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- AKKAYA, Hüseyin (1996) (Haz.), *Nevres-i Kadim and His Turkish Divan*, Harvard.
- AKKUŞ, Metin (2014) (Haz.), *Nefî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- AKKUŞ, Yasemin (2010) (Haz.), *Benderli Cesârî Divanı ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- AKPINAR, Şerife (2017) (Haz.), *Âgâh Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55914,agah-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2006) (Haz.), *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Divanları*, Harvard University: The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

- AKSOYAK, İ. Hakkı ve Mehmet Arslan (2018), *Haşmet Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- AKSU, Cemal (1996), *İbrahim Hanif Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- AKTAŞ, Yasemin (2010), *Mehmed Nebil ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- AKYÜZ, Kenan vd. (1990) (Haz.), *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- ALAGÖZ, Kadriye (2016) (Haz.), *Rodosçuklu Kömürkayazâde Fennî Müşaaare Divançesi*, İstanbul: Grafiker Yay.
- ALICI, Lütfi (2013) (Haz.), *Hami Abdu'l-Gaffar Baba: Divan-ı Hami-i Maraşî (Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*, Kahramanmaraş: Ukde Yay.
- ALICI, Lütfi (1998) (Haz.), *Nâşid Divanı*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- ALKAN, Sevim (2011), *Nîmet Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- ALTUNEL, Melek (1995), *Neyyir Abdülhalim Dede, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- AMBROS, Edith (1982) (Haz.), *Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî an Ottoman Poet of the 16th Century*, Berlin: K. Schwarz.
- ARBATLI, Mehmet Said (2002), *Bağdatlı Es'ad, Hayatı, Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- ARI, Ahmet (2003) (Haz.), *Sâkıb Dede ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- ARSLAN, Mustafa (2007) (Haz.), *Muhyî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ARSLAN, Mehmet (1994) (Haz.), *Zâtî Süleyman Efendi Divanı ve Sevânihu'n-Nevadir fi Marifeti'l-Anâsır*. Sivas.
- ARSLAN, Mehmet (2018) (Haz.), *Mihri Hatun Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ARSLAN, Mehmet (2003) (Haz.), *Leylâ Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.

- ARSLAN, Mehmet (2004) (Haz.), *Antepli Ayni Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- ARSLAN, Mehmet (2009) (Haz.), *Sivaslı Gulâmi Divanı*, İstanbul: Asitan Yay.
- ARSLAN, Mehmet (2009) (Haz.), *Ziver Paşa - Divan ve Münşeat*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- ARSLAN, Mehmet (2018) (Haz.), *Bursalı İffet Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215364/bursali-iffet-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ARSLAN, Mehmet (2018) (Haz.), *Şeref Hanım Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215362/seref-hanim-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ARSLAN, Ömer (2013), *Ubeydî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ASLAN, Üzeyir (2016) (Haz.), *İvaz Paşa Oğlu Atâyî Divanı*, İstanbul.
- ATİK GÜRBÜZ, İncinur (2011) (Haz.), *Vâsik Divanı*, Ankara: Grafiker Yay.
- AVŞAR, Ziya (2017) (Haz.), *Revânî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- AYAN, Hüseyin (1991) (Haz.), *Cevrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- AYDIN, Abdullah (2004) (Haz.), *Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmed Efendi ve Divanı*, İstanbul: Kaknüs Yay.
- AYDIN, Abdullah (2009), *Hanyalı Nuri Osman ve Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- AYDIN, Abdullah (2013) (Haz.), *Câhidî Divanı*, Ankara: Sonçağ Yay.
- AYDEMİR, Yaşar (2017) (Haz.), *Ravzî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- AYDEMİR, Yaşar (2018) (Haz.), *Ramazan Behiştî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- AYDEMİR, Yaşar ve Halil Çeltik (2017) (Haz.), *Selanikli Meşhûrî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196428/selanikli-meshuri-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)

- AYDEMİR, Yaşar (2016) (Haz.), *Remzî Divanı*, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- AYDEMİR, İ. Ahmet (1989), *Refî-i Âmidî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- AYDOĞAN, Tuğba (2012) (Haz.), *Kerküklü Ebubekir Müftî ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- AYNUR, Hatice (1999) (Haz.), *15. YY Şairi Çâkerî ve Divanı*, İstanbul: Yenilik Yay.
- AYPAY, İhsan (1992), *Nahif Süleyman Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi: Konya: Selçuk Üniversitesi.
- AYPAY, İrfan (1998) (Haz.), *Lale Devri Şairi İzzet Ali Paşa, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divan ve Nigarnâme*, İstanbul.
- BATĞI, Özlem (2017) (Haz.), *Numan Mahir Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196429/numan-mahir-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- BAYAK, Cemal (2017) (Haz.), *Sehâbî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- BAYINDIR, Şeyda (2008), *Şehdî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BAYRAM, Yavuz (2009) (Haz.), *Adlî Divanı*, Amasya: Amasya Valiliği Yay.
- BEKTAŞ, Ekrem (2007) (Haz.), *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Divanı*, Malatya: Öz Serhat Yay.
- BELLİ, Handan (2010), *Sabrî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- BIYIK, Melek (1996) (Haz.), *Abdülbaki Nasır Dede Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- BİLGİN, Azmi (2017) (Haz.), *Nigâri Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194361/nigari-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- BİLGİN, Orhan (1990) (Haz.), *Külliyat-ı Şemsi*, İstanbul.
- BİLGİN, Azmi (2000) (Haz.), *Ümmi Sinan Divanı*, İstanbul: MEB Yay.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997) (Haz.), *Nâbî Divanı*, Ankara: MEB Yay.

- BİLTEKİN, Halit (1993), *Vak'ânüvis Râşid Efendi ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- BİLTEKİN, Halit (2018) (Haz.), *Şeyhî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- BİRGÖREN, Hamdi (2004), *Dâniş Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BOZ, Erdoğan (2017) (Haz.), *Hakîkî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55749,hakiki-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- BURMAOĞLU, Hamit Bilen (1989) (Haz.), *Bursalı Lamiî Divanından Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- BÜYÜKKARCI YILMAZ, Fatma (2013) (Haz.), *Tâhir Divanı*, İstanbul: Simurg Yay.
- CANLI, Melek (2009) (Haz.), *Haftız Ulvi Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- CEYHAN, Adem (1990), *Enis Recep Dede, Hayatı, Eserleri, Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- CEYLAN, Ömür (2003) (Haz.), *Hanedanda Bir Asi: Asaf Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- COŞKUN, Ali Osman (2001) (Haz.), *Abdulahad Nuri Divanı*, İstanbul: MEB Yay.
- ÇAĞLAR, Arife (2013), *Üsküplü Atâ Divançesi, Metin, İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- ÇAĞLAYAN, Nagihan (2007) (Haz.), *Nisârî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- ÇAĞLI, Adnan (1990) (Haz.), *Vişnezâde İzzetî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ÇAKICI, Bilal (2014) (Haz.), *Eşref Paşa Divanı*, Ankara: Vizyon Yay.
- ÇALDAK, Süleyman (2010) (Haz.), *Nâlî Divanı*, İstanbul: Kesit Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977) (Haz.), *Yahyâ Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1979) (Haz.), *Amrî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1980) (Haz.), *Vasfî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet ve Ali Tanyeri (1981) (Haz.), *Hayretî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet ve Ali Tanyeri (1989) (Haz.), *Üsküplü İshak Çelebi Divanı*, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yay.
- ÇEÇEN, Halil (1996), *Fitnat Hanım, Hayatı, Sanatı ve Divanı*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- ÇEÇEN, Mehmet Korkut (2010) (Haz.), *Sabrî Mehmed Şerif, Hayatı, Sanatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili*, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- ÇEÇEN, Korkut (2016) (Haz.), *Malatyalı Necati*, Ankara: Grafiker Yay.
- ÇELTİK, Halil (2017) (Haz.), *Ahmed-i Rıdvan Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738,ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ÇETİN, İsmail (1993). *Derzizâde Ulvî, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- ÇETİN, Kamile (2006) (Haz.), *Râsid Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- ÇETİNER, Mehmet (2010) (Haz.), *Molla Murad ve Türkçe Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- ÇINAR, Bekir (2013) (Haz.), *Ârifzâde Âsım ve Divançesi*, İstanbul: Altınpost Yay.
- ÇIPAN, Mustafa (1991) (Haz.), *Fasih Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ÇİPİLOĞLU, Advıye Rabia (2005) (Haz.), *Şanizade Ataullah ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- DEMİR, Hiclal (2008), *Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz ve Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- DEMİREL, Şener (2017) (Haz.), *Şehrî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56340,sehri-divanipdf.pdf?0>
- DEMİREL, Şener (2017) (Haz.), *Mânî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55755,divan-ve-sehr-engiz-i-bursapdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)

- DEMİREL, Gamze (2005), 18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emin *Divanı*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- DEMİRKAZIK, Hacı İbrahim (2009), 18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî *Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- DEMİRKOL AÇIKEL, Hatice (2003), *Divan-ı Nüzhet, İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- DİKMEN, Hamit (1991), *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- DİNDAR, Mehmet Fatih (2010) (Haz.), *Râci (Türâbî) Veliyüddin Efendi Divanı Tanıtım ve Transkripsiyonlu Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1987), *Şeyhülislam İshak Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kritiği ve Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- DOĞAN, Muhammed Nur (1997) (Haz.), *Lale Devri Şairi Şeyhülislam Esad ve Divanı*, İstanbul: MEB Yay.
- DUMAN, Mehmet Akif (2005) (Haz.), *Fâzıl Divanı ve Şerhi*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- DURMUŞ, Tuba Işın su ve Rıdvan Canım (2018) (Haz.), *Şevkî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59035,sevki-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- DURU, Necip Fazıl (2011) (Haz.), *Sâmî Yunus Beg ve Eserleri*, Ordu: Serüven Yay.
- DUYMAZ, Mustafa (2010) (Haz.), *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi (inceleme-metin- indeks)* Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- EFLATUN, Muvaffak (2003) (Haz.), *Feyzî-i Kefevî Divanı, Tahlil-Metin*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- EGÜZ, Esra (2009), *Prîştineli Nuri Divanı ve İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ELİAÇIK, Muhittin (2010) (Haz.), *Vakanüvis Mehmed Emin Edib Divanı*, Konya: Çizgi Kitabevi Yay.
- ERCAN, Özlem (2014) (Haz.), *Sâfî Divanı*, Gaye Kitabevi.
- ERDEM, Sadık (2002) (Haz.), *İki Bayraklı-zâde Nesib ve Divanı, İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük*, Isparta: Tuğra Matbaası.

- ERDEM, Mehmet Dursun vd. (2007) (Haz.), *Nail Abbas Hilmi Paşa Divanı*, Ankara: Destan Yay.
- ERDEM, Sadık (2002) (Haz.), *İki Bayraklı-zâde Nesîb ve Divanı: İnceleme-Tenkitledir Metin- Sözlük*, Isparta: Tuğra Matbaası.
- ERDOĞAN, Mehtap (2007) (Haz.), *Fatin Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- ERDOĞAN, Mustafa (2013), *Gedizli Kabûlî ve Divanı*, Kütahya: Gediz Belediyesi Kültür Yay.
- ERDOĞAN, Mustafa (2017) (Haz.), *Bursalı Rahmî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- EREN, Abdullah (2014) (Haz.), *Sıdkî Divanı*, Altınpost Yay.
- EREN, Abdullah (2017) (Haz.), *Mehmed Sıdkî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195956/mehmed-sidki-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ERGİN, Mehmet (1995), *Cemaleddin-i Uşşakî'nin Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kitiği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ERGİN, Ali Şakir (1996) (Haz.), *Yozgatlı Mehmed Said Fennî Divanı*, Ankara.
- ERİŞEN YAZICI, Gülgün (2017), *Kâmî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ERKUL, Rasim (2000) (Haz.), *Manisalı Birrî Mehmed Dede, Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Divanı*, Manisa: Manisa Valiliği Yay.
- EROĞLU, Süleyman (1998), *Sâdık, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitledir Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- EROL, Mehmet (2002), *Azbî Baba Divanı*, Doktora Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- ERSOY, Ersen (2013) (Haz.), *Azîzî Divanı*, İstanbul: Akademi Titiz Yay.
- ERSOY, Ersen (2017) (Haz.), *Münîrî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ERÜNSAL, İsmail (2018) (Haz.), *Tâcî-zâde Câfer Çelebi Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-211662/taci-zade-cafer-celebi-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)

- GİDER, Mahmut (2011), *Seyyid Mehmed Emin Efendi Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- GÖKALP, Haluk (2001), *Fasihî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- GÖKÇE, Emrah (2015) (Haz.) *Mislî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- GÖNEL, Hüseyin (2013) (Haz.), *Ruşçuklu Zarîfî Divanı*, Ankara: Grafiker Yay.
- GÜFTA, Hüseyin (2001) (Haz.), *Erzurumlu Şair Hâzık, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, İstanbul: Dergâh Yay.
- GÜLEN, Fatma Nur (2011) (Haz.), *Âbid Efendi Divançe'si (İnceleme- Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- GÜLER, Mehmet (2009), *Halil Nuri Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- GÜLER, Murat (2018) (Haz.), *Şuûrî Divanı*, Ankara: Sonçağ Yay.
- GÜLTEKİN, Menekşe (2009) (Haz.), *Şekûrî Divanı*, İstanbul: H Yay.
- GÜMÜŞ, Nevin (1992), *Yahyâ Nazîm Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi.
- GÜNDÜZ, Erol (1997), *Suphi-zâde Feyzî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- GÜNDÜZ, Erol (2009) (Haz.), *İbrahim Tâ'ib Divanı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- GÜRGENRELİ, Müberra (2017) (Haz.), *Mostarlı Hasan Ziyâî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- GÜRBÜZ, Mehmet (2011) (Haz.), *Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî Divanı*, Ankara: Grafiker Yay.
- GÜZEL, Bilal (2018) (Haz.), *Safvetî Mehmet Çelebi Divançesi*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58910,safveti-mehmet-celebi-divancesipdf.pdf?0>
- HAMAMİ, Erdal (2001) (Haz.), *Râmî Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- HATİPOĞLU, Gülşah Feyza (2010) (Haz.), *Seyrî ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- HORATA, Osman (1987) (Haz.), *Nedim-i Kadim Divançesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

- HORATA, Osman (1998) (Haz.), *Esrar Dede, Hayatı, Eserleri, Şiir dünyası ve Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İLGAR, Yusuf (1997) (Haz.), *Afyonkarahisarlı Şair Ali Feyzî: Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Türkçe Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi, (2009) (Haz.), *Şair-i Mahir Trabzonî Emin Hilmî Efendi: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı*, Trabzon: Serander Yay.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1918) (Haz.), *Hersekli Arif Hikmet, Divan*, İstanbul: Matbaa-ı Amire.
- İNCE, Adnan (1994) (Haz.), *Mirza-zâde Mehmed Sâlim Divanı*, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- İPEKTEN, Haluk (1990) (Haz.), *Nâilî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- İSEN, Mustafa (1990) (Haz.), *Usûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- İSEN, Mustafa ve Rıdvan Canım (2019) (Haz.), *Hamâmîzâde İhsan Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-240980/hamamizade-ihsan-divani.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- İSPIRLİ, Serhat Alkan (2009) (Haz.), *Divan-ı Verne*, Rize: Salkımsöğüt Yay.
- KAÇALİN, Mustafa (2005) (Haz.), *Âhî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10590,ahidivanimustafakacalinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KAHRAMAN, Bahattin (1995), *Vâhid Mahtumî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- KALYON, Abuzer (2013) (Haz.), *Divan Şiirinin Nil'deki Sesi: Ayşe Teymûrî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KALYON, Filiz (2014) (Haz.), *Gülperi Hanım Divanı: Güldeste-i Hatırat*, Ankara: Akçağ Yay.
- KAPLAN, Mahmut (1996) (Haz.), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- KAPLAN, Yunus (2011), "18. Yüzyıl Şairlerinden Nihalî ve Divançesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 44, 57-110.
- KARA, Abdullah (2007), *İzzî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- KARACAN, Turgut (1991) (Haz.), *Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.

- KARAHAN, Abdülkadir (1966) (Haz.), *Figânî ve Divançesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- KARAKÖSE, Saadet (2017) (Haz.), *Nev'î-zâde Atâyî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0>
- KARATAŞ, Muzaffer (2012) (Haz.), *Münib Divanı: Kâlâyî-zâde Ahmed*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- KARAVELİOĞLU, Murat (2014) (Haz.), *Şem'î Divanı*, İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- KARAGÖZ, Sevinç (2004), *Feyzî Efendi Divanı, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- KARAPANLI, Gürcan (2005), *Mekkî Divanı ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- KARAYAZI, Nurgül (2013) (Haz.), *Yârî Divanı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- KARDAŞ, Mehmet Nuri (2008), *Ref'et Mehmed Aziz'in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- KAYA, Bayram Ali (2017) (Haz.), *Azmizâde Hâletî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KAYA, Hasan (2009), *18. Yüzyıl Şairi Âsaf ve Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- KAYA, Bayram Ali (2020) (Haz.), *Osman Nevres ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KAYA YİĞİT, Bilge (2015) (Haz.), *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Bolulu Mehmed Hanif ve Divanı*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.
- KAYA YİĞİT, Bilge (2018) (Haz.), *XVIII. Yüzyıl Hattat Divan Şairi İstanbul Ayvansaraylı Afif Efendi ve Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KAZAN, Şevkiye (2003) (Haz.), *Üsküdarlı Sırrî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- KAZAN NAS, Şevkiye (2018) (Haz.), *Celîlî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59375,celili-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)

- KESİK, Beyhan (2018) (Haz.), *Cenâbî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59983,cenabi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KESİK, Beyhan (2009) (Haz.), *Mahmud Rıfkî Divanı*, Rize: Salkımsöğüt Yay.
- KESİK, Beyhan (2010) (Haz.), *Agâhî Divanı*, Ankara: Vizyon Yay.
- KILIÇ, Muharrem (1995), *Münif Antakî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- KILIÇ, Filiz (1996), "Osmanlı Hanedanında Bir Şair: Şehzade Korkut", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 203-219.
- KILIÇ, Yasin (1996), *Râtib Ahmet Paşa, Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- KILIÇ, Atabey (2004) (Haz.), *Mirza-zâde Ahmet Neylî ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- KILIÇ, Filiz (2017) (Haz.), *Âşık Çelebi Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KILIÇ, Filiz (2018) (Haz.), *Şâhî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59394,sahi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KILIÇ, Müzahir (1998), *Sâlik Efendi (Kasımpaşalı), Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- KILIÇ, Ahmet (2010) (Haz.), *Kudsî Divanı (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- KIRBIYIK, Mehmet (1994), *Ferrî Mehmed, Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- KIRBIYIK, Mehmet (2017) (Haz.), *Kâtib-zâde Sâkib Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56426,katib-zade-sakib-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KIZILTAŞ, Maşallah (2014) (Haz.), *Besnili Lüzûmî Divanı Tahlil-Transkripsiyonlu Metin- Dizin*, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl: Bingöl Üniversitesi.

- KOCABEY, Sedat (2014) (Haz.), *Osman Nuri Paşa Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- KOÇ ACAR, Gülmedine (2006), *Hafîd Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- KÖKSAL, Mehmet Fatih (2016) (Haz.), *Son Dönem Divan Şairlerinden Küttahyalı Vasfî Divanı*, İstanbul: Kesit Yay.
- KURTOĞLU, Orhan (2004) (Haz.), *Lebîb Divanı, İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- KURTOĞLU, Orhan (2017) (Haz.), *Zâtî Divanı (Gazeller Dışındaki Şiirler)*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KURTOĞLU, Orhan (2018) (Haz.), *Bosnalı Âsım Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58698,bosnali-asim-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KUTLAR OĞUZ, Fatma Sabiha (2017), *Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KÜÇÜK, Sabahattin (2005) (Haz.), *Bâkî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- KÜLEKÇİ, Numan (1989) (Haz.), *Ganizâde Nâdirî ve Divanından Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- MACİT, Muhsin (2017) (Haz.), *Karakoyunlu Cihanşâh'ın Türkçe Şiirleri*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56191,karakoyunlu-cihansah39in-turkce-siirleripdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- MACİT, Muhsin (2016) (Haz.), *Nedim Divanı*, Ankara: AKM Yay.
- MACİT, Muhsin (2018) (Haz.), *Erzurumlu Zihnî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58638,erzurumlu-zihni-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- MEMİŞ, Nuray (2008) (Haz.), *Ferdi Abdullah Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- MENGİ, Mine (2014) (Haz.), *Mesîhî Divanı*, Ankara: AKM Yay.
- MERÇİL, Erdoğan (1991), "Aydınogulları", *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: TDV Yay, 241.

- MERMER, Ahmet (1991) (Haz.), *Mezâkî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara: AKM Yay.
- MERMER, Ahmet (1997) (Haz.), *Karamanlı Aynî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- MERMER, Ahmet (2004) (Haz.), *Kütahyalı Rahimî Divanı*, Ankara: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- MERT, Aslı (2012) (Haz.), *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- MUM, Cafer (2004), *Halepli Edîb Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- NAS, Şevkiye (2019) (Haz.), *Tahir Selam Divanı*, Konya: Palet Yay.
- OĞRAŞ, Rıza (1991), *Hoca Neş'et Divanı*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- OKATAN, Halil İbrahim (1994) (Haz.), *Kafzâde Fâizî, Hayatı, Eserleri, Sanatı, Tenkitli Divan Metni*, Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- OKÇU, Naci (2007) (Haz.), *Şeyh Gâlib Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- OKMAK, Özgür (2008) (Haz.), *Ahmed Bâdî Divanı (inceleme- metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- OKUMUŞ, Sait (2015) (Haz.), *Amasyalı Nebzî ve Divanı*, İzmir: Serüven Yay.
- OKUR, Mustafa (2006) (Haz.), *Divan-ı Vâli-i Amedî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- OKUYUCU, Cihan (1994) (Haz.), *Cinânî Divanı*, Ankara: TDK Yay.
- ÖKSÜZ, Yılmaz (2010), *Eğrikapılı Mehmed Râsim ve Divançesi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- ÖNAL Sevda (2010) (Haz.), *Hatîf Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı (İnceleme Karşılaştırmalı Metin)*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- ÖZAVAR, Süreyya (1993) (Haz.), *Dâniş Mehmed Beg (Hayatı, Sanatı ve Divanı)*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- ÖZBAY, Özge (2013), *Bursalı Levhî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

- ÖZDEMİR, Mehmet (1999), *Neccarzâde Rızâ Divanının Edisyon Kritiği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- ÖZDİNGİŞ, Vicdan (1998), *Sabîh, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- ÖZMEN, Mehmet (2001) (Haz.), *Ahmed-i Dât Divanı*, Ankara: TDK Yay.
- ÖZTAHTALI, İbrahim İmran (2017) (Haz.), *Ömrünün Sonbaharında Bir Yaban Gülü: Bursalı Murad Emri Efendi ve Divanı*, Bursa: Yıldırım Belediyesi Kültür Yay.
- ÖZTEKİN, Özge (2010) (Haz.), *Çelebizâde Âsım Divanı*, Ankara: Ürün Yay.
- ÖZTÜRK, Dursun (1992) (Haz.), *Kemal Ümmî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (2005), (Haz.), *Hamdullah Hamdî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10616,metinpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- PEHLİVAN, Gürol vd. (2007) (Haz.), *Osmanlı Taşrasında Kadın, Şair ve Mevlevî Olmak: Tevhîde Hanım ve Divanı*, Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yay.
- POLAT, Nazım Hikmet (2005) (Haz.), *Eski ile Yeni Arasında Mütevellî-zâde Ömer İhya*, Niğde: Niğde Üniversitesi Yay.
- POYRAZ, Yakup (2008), *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim), Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Divanı Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- SADAVÎ, Salih (1987), *Osman-zâde Tâib, Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- SAPMAZ, Ebru (2009), *Fahrî-i Sünbülî ve Divançesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- SARAÇ, Yekta (2005) (Haz.), *Emrî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- SARI, Mehmet (2013) (Haz.), *Mevlevî Âşık ve Şair Konyalı Şem'i Divanı*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.
- SARIKAYA, Erdem (2018) (Haz.), *Ebubekir Celâlî Divanı*, İstanbul: Gece Akademi.
- SAVRAN, Ömer (2016) (Haz.), *Enverî Divanı*, Ankara: Bizim Büro Yay.
- SAVRAN, Ömer (2014) (Haz.), *Muîn Divanı*, Ankara: Akademi Kitabevi.

- SAZLIK Fatma (2010) (Haz.), *Hasan Hilmi Hayatî, Edebi Kişiliği, Divan'ı ve Divan'ın İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- SELÇUK, Engin (2007), *Hasmî Divanı*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- SEMİZ, Kenan (2010) (Haz.), *Semiz-zâde Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- SEVİNDİK, Hakan ve Ahmet Sevgi (2016) (Haz.), *Sâfî Divanı*, İstanbul: Palet Yay.
- SONA, Fatih (2012), *İsmail Hikmetî ve Divanı*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- SÜMER, Faruk (2001), "Karamanoğulları", *İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: TDV Yay, 459.
- ŞAHİN, Abdullah (1999) (Haz.), *Kilisli Abdullah Serbest Tazebay Divanı*, Ankara: Uygur Tazebay Yay.
- ŞAHİN, Ebubekir Siddık (2004) (Haz.), *Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları: Bahar-ı Efkar ve Hazan-ı Asar*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- ŞENER, Hasan (1999), *Hayrî, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- ŞENER, Hasan (2014) (Haz.), *Kilisli Zihnî Divanı*, Ankara: Grafiker Yay.
- ŞENÖDEYİCİ, Özer (2012) (Haz.), *Kilisli Ebubekir Vahid Divançesi*, Konya: Kömen Yay.
- ŞENTÜRK, Didem (2010) (Haz.), *19. Yüzyıl Şairlerinden Hatice Nakiyye Hanım'ın Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2012) (Haz.), *Molla Aşkî Divanı*, İstanbul: YKY.
- TANIDIR ALICI, Gülcan (2002), *Divan-ı Vuslatî, İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- TANRIBUYURDU, Gülçin (2018) (Haz.), *Kalkandelenli Muîdî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59883,kalkandelenli-mu39idi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- TANYILDIZ, Ahmet (2013). (Haz.), *Hüseynî Kâmî: Dehrî Divançesi*, İstanbul: Akademik Kitapları

- TARLAN, Ali Nihat (1945) (Haz.), *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul: Burhaneddin Erenler Matbaası.
- TARLAN, Ali Nihat (2002) (Haz.), *Necati Bey Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- TARLAN, Ali Nihat (2000) (Haz.), *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- TAŞ, Hakan (2010) (Haz.), *Vusûlî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- TAŞKIN, Gülşah (2003) (Haz.), *İzmirli Rumi Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal (2020) (Haz.), *Dede Ömer Rûşenî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73031,dede-omer-rusen-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- TİKER, Savaş (2003) (Haz.), *Necmî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- TOSUN, Erhan (2007), *Erbilli Âmâ Yusuf Garîbî Efendi Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- TOZLU, Musa (2005), *Ebubekir Sâmi Paşa, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- TUĞLUK, İbrahim Halil (2010) (Haz.), *Abbas Vesim Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- TUĞLUK, İbrahim Halil (2010) (Haz.), *Enderunlu Hamid Divanı*, Erzurum: Salkımsöğüt Yay.
- TUĞLUK, İbrahim Halil (2016) (Haz.), *Divançe: İzmir Müftüsü Mehmet Said Efendi*, İstanbul: Öncü Kitap.
- TULUM, Mertol ve Ali Tanyeri (1977) (Haz.), *Nevî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- TUNÇ, Semra (2013) (Haz.), *Kahire Sarayında Bir Hanım Şair: Çeşmi-i Afet ve Divanı*, Konya: Palet Yay.
- TURAN, Lokman (1999) (Haz.), *Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili ve Encümen-i Şuara'dan Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı'na Geçiş (Tenkitli Metin ve İnceleme)*, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

- TURAN, Lokman (2011) (Haz.), *Edirneli Örfî Mahmud Ağa Divanı*, Ankara: Vizyon Yay.
- TURAN, Selami (2011) (Haz.), *Saruhanlı Gülşenî Divanı*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- TURGUTLU, Mehmet (2008) (Haz.), *Enderunlu Halîm Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- UÇAR, Yaprak (2011) (Haz.), *Hüsni'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divan'ı*, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.
- ULUOCAK, Mustafa (1998), *Çeşmîzâde Reşid Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- USTAÖMER, Gül (2010), *Hâsim Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İzmit: Kocaeli Üniversitesi.
- UZUN, Savaş (2003) (Haz.), *Ünsî Hasan Efendi, Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi.
- ÜLKER, Selma (2006) (Haz.), *Trabzonlu Avnî Divanı (inceleme-transkripsiyonlu-metin-sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- ÜST, Sibel (2018) (Haz.), *Edirneli Nazmî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ÜSTÜNER, Kaplan (2010) (Haz.), *Enderunlu Hasan Yâver Divanı*, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- ÜZGÖR, Tahir (1991) (Haz.), *Fehim-i Kadim, Hayatı, Sanatı, Divanı*. Ankara: AKM Yay.
- VARIŞOĞLU, Mehmet Celal (1997), *Hâtem, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- VARLIK, Mustafa Çetin (1996), "Germiyanoğulları", *İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: TDV Yay. 35.
- YAĞCI, Ömer Gökhan (2006), *Mehmed Şerif Efendi Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- YAKAR, Halil İbrahim (2018) (Haz.), *Gelibolulu Sun'î Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257,gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)

- YAKAR, Halil İbrahim (2012) (Haz.), *Ayıntablı Hamdi Baba*, Konya: Palet Yay.
- YAKAR, Halil İbrahim (2012) (Haz.), *Ayıntablı Mahremi*, Konya: Palet Yay.
- YALÇINKAYA, Mehmet Akif (2008), *Bandırmalızâde Hâşim Baba Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- YANARTAŞ, Yusuf (1997) (Haz.), *Enderunlu Fazıl Divanı ve İndeksi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- YANBAL, Semra (2009) (Haz.), *Şâkir Mehmed Efendi Divanı (Edisyon Kritik-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- YANARTAŞ, Yusuf (1997), *Enderunlu Fâzıl Divanı ve İndeksi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- YAZAR, İlyas (2017) (Haz.), *Kânî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55833,3-kani-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- YEKBAŞ, Hakan (2010) (Haz.), *Sehî Bey Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- YEKBAŞ, Hakan (2015) (Haz.), *Sivashlı Ruhi Divanı*, Sivas: Sivas Belediyesi Yay.
- YENİKALE, Ahmet (2011) (Haz.), *Sünbül-zâde Vehbî Divanı*, Ukde Yay.
- YILDIRIM, Arzu (2007) (Haz.), *Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- YILDIZ Serhat (2002) (Haz.), *Sermed Divanı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- YILDIZ, Ahmet Hamit (2003) (Haz.), *Leskofçalı Galib: Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- YILDIZ, Âlim (2012) (Haz.), *Sûzî Divanı*, Sivas: Buruciye Yay.
- YILDIZ, Âlim (2011) (Haz.), *Ahmet Hamdî Divanı*, Sivas: Buruciye Yay.
- YILDIZ, Seyhan (2002), *XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Şâkir, Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- YILDIZ, Ali (2006), *18. Yüzyıl Şairlerinden Ferhad Paşa Divanı*, Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi.
- YILMAZ, Kadri H. (2011), *Hâmî Ahmed Diyarbekrî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

- YILMAZ, Müslüm (2014) (Haz.), *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Hayatı, Tasavvufi Şahsiyeti ve Divanı*, İstanbul: Dergah Yay.
- YILMAZ, Kadriye (2017) (Haz.), *İbrahim Tırsî ve Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0>
- YORULMAZ, Hüseyin (1989), *Koca Râgıp Paşa Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- YURTTAŞ, M. Nurullah (2007) (Haz.), *Feyzî Halîl Bey Divanı Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın İncelemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- YÜCEL, Bilal (2003) (Haz.), *Mahmud Paşa Adnî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- ZÖHRE, Armağan (2009), *Verdî Kâsım Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- ZÜLFE, Ömer (2009) (Haz.), *Yakînî Divanı*, <https://www.yumpu.com/tr/document/view/21978060/divan-e-kitap-kultur-ve-turizm-bakanlg> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- ZÜLFE, Ömer (2010) (Haz.), *Hecrî Divanı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10618,hecridf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)